

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

1. Αποτελεί ξεχωριστό είδος κειμένου η περίληψη;

Αν δεχθούμε ότι ένας τύπος κειμένου ορίζεται από τρία κριτήρια, πρώτον, τις *γνωσιακές λειτουργίες* που αντανakλά (περιγραφή, αφήγηση κ.ά.), δεύτερον, τα *γλωσσικά μέσα* που εκμεταλλεύεται για την επιτέλεση αυτής της λειτουργίας, και, τρίτον, την *επικοινωνιακή λειτουργία* που προτίθεται να πραγματοποιήσει ο παραγωγός του ή / και ο αποδέκτης του (Pilegaard & Frandsen 1996), τότε η περίληψη, δηλαδή η συνάρθρωση παραφρασμένων τεμαχίων που αντιπροσωπεύουν δομικά στοιχεία ενός πρωτότυπου κειμένου (συνεχούς ή συνομιλιακού λόγου), αποτελεί πιθανότατα ένα ξεχωριστό είδος κειμένου, παρόλο που πρόκειται για *δευτερογενές*, «ετεροκίνητο» θα λέγαμε, κείμενο –πάντως, η περίπτωση της περίληψης δεν είναι μοναδική, αφού αρκετά είδη κειμένων οφείλουν την ύπαρξή τους σε άλλα κείμενα, τα οποία σχολιάζουν ή αναλύουν.

Αν και είναι αυτονόητη η χρησιμότητα της περίληψης, αφενός ως *διαδικασίας* [summarization] που απαιτεί από μέρος του συντάκτη της αναγνωστική ακρίβεια και ευχέρεια ανασύστασης / πύκνωσης ενός κειμένου ή λόγου και αφετέρου ως *προϊόντος* [summary] που εξυπηρετεί ποικίλες επικοινωνιακές ανάγκες (με τη μορφή σημειώσεων από συνεντεύξεις τύπου, διαλέξεις ή πανεπιστημιακές παραδόσεις, ή με τη μορφή πρακτικών από συνεδριάσεις ή συνελεύσεις· επίσης, ως παρουσίαση / κριτική βιβλίων ή εικαστικών γεγονότων κ.ά.), ελάχιστες προσπάθειες έχουν γίνει για την ένταξη της περίληψης σε ένα σύστημα γενών του λόγου, επειδή προφανώς θεωρείται τύπος *σχολικής* γλωσσικής άσκησης ή γλωσσική δραστηριότητα από την οποία λείπει η *δημιουργική* παρέμβαση του παραγωγού της.

Μεταξύ των ελάχιστων γενολογικών [generic] προσεγγίσεων της περίληψης η τυπολογία του Werlich (1982), που είναι ευαίσθητη στη διδακτική των γενών και αφιερώνει σημαντικό της μέρος στην περίληψη συνεχούς και συνομιλιακού λόγου, μπορεί να αποτελέσει καλή αφετηρία για την περιγραφή της ειδολογικής ταυτότητας μιας γλωσσικής δραστηριότητας *αφαιρετικής* με διπλή σημασία: κυριολεκτική και μεταφορική· που στηρίζεται, δηλαδή, στην απαλοιφή των πληροφοριών τις οποίες ο συντάκτης της περίληψης θεωρεί επουσιώδεις και μορφοποιείται με γενικεύσεις και ανασυνθέσεις πληροφοριών του αρχικού κειμένου. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ανωτέρω τυπολογία είναι *παραγωγικού* τύπου, εφόσον δέχεται ότι οι βασικές μορφές (δηλαδή, τα γένη) λόγου –ο συγγραφέας χαρακτηρίζει τα γένη λόγου «κειμενικούς τύπους» κάτω από την επίδραση της τότε ισχυρής παράδοσης της κειμενογλωσσολογίας– αντιστοιχούν σε δυνατότητες κατηγοριοποίησης που είναι εγγενείς στην ανθρώπινη σκέψη και υποστηρίζονται από διαφορετικά γλωσσικά χαρακτηριστικά (π.χ. εγκλίσεις ή χρόνους). Βασικά γένη λόγου θεωρούνται η *περιγραφή*, η *αφήγηση*, η *έκθεση* [exposition], η *επιχειρηματολογία* και η *παροχή οδηγιών ή εντολών* [instruction]. Κάθε ένα από αυτά έχει μια υποκειμενική εκδοχή, που εκφράζει κυρίως την οπτική του παραγωγού του λόγου, και μια αντικειμενική εκδοχή, την οποία καλείται ο αποδέκτης να διασταυρώσει με τα δεδομένα της εμπειρίας του από την πραγματικότητα. Αν τώρα οι εκδοχές αυτές συνδυαστούν και με το επικοινωνιακό κανάλι του λόγου (για παράδειγμα, αυτό του προφορικού ή εκείνο του γραπτού λόγου), προκύπτουν τότε «πραγματικά» –όχι ιδεατά, όπως τα γένη λόγου– είδη κειμένων, τα οποία είναι *μονοτυπικά*, στηρίζονται δηλαδή σε *μία* βασική μορφή λόγου· μπορεί όμως να είναι και *πολυτυπικά*, να στηρίζονται δηλαδή σε μια κυρίαρχη βασική μορφή που συνυπάρχει με άλλες, όπως για παράδειγμα οι οδηγίες για την εκτέλεση ενός πειράματος που μπορεί να ξεκινούν με μια τεχνική περιγραφή της πειραματικής συσκευής.

Η περίληψη, σύμφωνα με τον Werlich (ό.π. 86 κ.ε.), ανήκει στο γένος της έκθεσης και μαζί με τον *ορισμό*, την *εξήγηση* [explication] και την *ερμηνεία κειμένου* [text interpretation] συστήνουν τον πόλο της αντικειμενικής χρήσης της σε αντιδιαστολή προς το *δοκίμιο έκθεσης* [expository essay], που συνιστά την υποκειμενική της χρήση (πρβ. και Mosenthal 1985). Αλλά τι σημαίνει «έκθεση»; Ο όρος, λοιπόν, αναφέρεται στο σύνολο των κειμενικών τύπων [text types] που έχουν ως πρωταρχικό τους στόχο την αποθήκευση και μεταβίβαση πληροφοριών σχετικών με *οντότητες* –οπότε απουσιάζει το στοιχείο της μεταβολής– και *καταστάσεις πραγμάτων*

–οπότε κυριαρχεί το στοιχείο της μεταβολής– ή σχετικά με κοινωνικά και πολιτισμικά φαινόμενα που ανήκουν στα εξωγλωσσικά συμφραζόμενα ενός κειμένου ή λόγου (πρβ. Zydatiβ 1989· Goutsos 1996). Εννοείται ότι η αποθήκευση και μεταβίβαση πληροφοριών δεν είναι ανεξάρτητες από το επικοινωνιακό πλαίσιο ενός κειμένου έκθεσης. Έτσι, άλλοτε οι πληροφορίες διοχετεύονται με πρωτοβουλία του πομπού, όπως συμβαίνει στις περισσότερες περιπτώσεις, γιατί ο συντάκτης ενός τέτοιου κειμένου αναμένεται να είναι αρμοδιότερος από τον αποδέκτη του (για παράδειγμα, ο συντάκτης ενός κειμένου ορισμού υποτίθεται ότι γνωρίζει την έννοια που πραγματεύεται καλύτερα από εκείνον που ενδιαφέρεται να διαβάσει το κείμενο ορισμού)· άλλοτε όμως οι πληροφορίες εκμαιεύονται από τον αποδέκτη, όπως στην περίπτωση μιας συνέντευξης, μιας ανάκρισης ή της συνομιλίας γιατρού-ασθενούς, δηλαδή περιστάσεων επικοινωνίας με μεικτό ειδολογικό χαρακτήρα (πολυτυπικές) και όπου η έκθεση μπορεί να είναι κάποτε η κυρίαρχη μορφή λόγου. Πάντως, σε κάθε περίπτωση, ένα κείμενο έκθεσης, εκτός από την αναφορά του σε οντότητες, καταστάσεις ή φαινόμενα, οφείλει να εργάζεται με δεδομένα της εμπειρίας και του πομπού και του δέκτη, και να χρησιμοποιεί γλώσσα συμβαντολογική [factual], δηλαδή μη μεταφορική· αλλιώς είναι αδύνατος ο έλεγχος των κειμενικών πληροφοριών και, συνεπώς, αμφίβολη η αποτελεσματικότητα του κειμένου.

Τον άξονα των υποκειμενικών / αντικειμενικών εκδοχών της έκθεσης τέμνει, σύμφωνα με τον Werlich (ό.π. 71), ο άξονας «αναλυτική / συνθετική έκθεση». Το δοκίμιο έκθεσης, ο ορισμός και η εξήγηση (ή ανάλυση διαδικασίας) εφαρμόζουν την **αναλυτική** έκθεση, δηλαδή έχουν ως αντικείμενό τους έννοιες που προϋποθέτουν μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό αφαίρεσης (π.χ. «αστική οικογένεια» / «πολιτισμικός ιμπεριαλισμός») και εξηγούν πώς ένα γλωσσικό σημείο (η λέξη που αντιπροσωπεύει μια έννοια) σχετίζεται με μια νοητική κατασκευή (το σύνολο των σημασιολογικών συστατικών της). Από την άλλη πλευρά, η περίληψη συνεχούς ή συνομιλιακού λόγου εφαρμόζει τη **συνθετική** έκθεση, δηλαδή έχει ως αντικείμενό της κείμενα υπό συνεχή διαπραγμάτευση (διαλογικά) ή κείμενα οριστικά διαμορφωμένα (μονολογικά), τα οποία αποσυνθέτει και εν συνεχεία ανασυνθέτει επιλέγοντας από το πληροφοριακό τους δίκτυο –με οδηγό τη θεματική δομή του κειμένου– τα σημαντικότερα συστατικά και δείχνοντας παράλληλα τις μεταξύ τους σχέσεις: τις δομικές (που αφορούν την οργάνωση των «θεμάτων» ενός κειμένου) και τις λογικο-σημαντικές (που αφορούν τις μορφές συνοχής μεταξύ προτάσεων).

Μπορούμε, λοιπόν, να απαντήσουμε καταφατικά στο αρχικό ερώτημα δίνοντας έναν καταρχήν ορισμό της περίληψης: πρόκειται για μια υποκατηγορία [subgenre] του γένους «έκθεση», που έχει αντικειμενικό προσανατολισμό, δηλαδή αποφεύγει τον σχολιασμό του κειμένου που πυκνώνει, επιστρατεύει συγκεκριμένες γνωσιακές λειτουργίες (ανάγνωσης / αποδόμησης και αναδόμησης του πρωτότυπου κειμένου / λόγου), χρησιμοποιεί γλωσσικά μέσα ή, καλύτερα, γλωσσικές στρατηγικές παράφρασης / πύκνωσης του περιεχομένου του αρχικού κειμένου και δείξης της οργάνωσής του, και ικανοποιεί επικοινωνιακές ανάγκες επαγγελματικές (με εμφανή χρηστικό χαρακτήρα) αλλά και σχολικές, αφού η περίληψη αποτελεί καθιερωμένη άσκηση κατανόησης και (ανα)σύνταξης κειμένου.

2. Τυπολογία της περίληψης

Παρά το γεγονός ότι η περίληψη, σύμφωνα με τα παραπάνω, μπορεί να θεωρηθεί αυτόνομο είδος κειμένου, η εξάρτησή της από ένα άλλο κείμενο, το αρχικό, θέτει το εξής πρόβλημα: πώς μπορεί κανείς να διακρίνει αν μια περίληψη **είναι** περίληψη, αν δεν δηλώνεται η σχέση της με το κείμενο που συνοψίζει; Και πώς μπορεί ένα κείμενο να αναγνωρίζεται ως προς το είδος του, **μόνον** όταν αυτό δηλώνεται μεταγλωσσικά, δηλαδή όταν περιέχει εκφράσεις που μαρτυρούν την παρουσία του αρχικού κειμένου ή σχολιάζουν τη διάρθρωσή του, κάτι που δεν συμβαίνει με άλλα είδη κειμένων, όπου ενυπάρχουν γλωσσικοί δείκτες οι οποίοι φανερώνουν την ταυτότητα του κειμένου (για παράδειγμα, οι δείκτες συνοχής ενός κειμένου επιχειρηματολογίας ή οι εκφράσεις που εισάγουν τα μέρη μιας αφήγησης); Αυτό μας οδηγεί στην παραδοχή ότι η περίληψη μπορεί να θεωρηθεί ξεχωριστό είδος κειμένου, κυρίως (ή μόνον) επειδή ο αναγνώστης μπορεί να την αναγνωρίσει από γλωσσικά σημάδια που τη χαρακτηρίζουν, δηλαδή παραπέμπουν στο βασικό κείμενο (Fløttum 1990). Τέτοια σημάδια είναι, λόγου χάρη, οι **γλωσσικές πράξεις** που αποδίδονται από τον συντάκτη της περίληψης στον συντάκτη του πρωτοτύπου (**ο συγγραφέας αναφέρει, εξηγεί, εκτιμά, ταξινομεί,**

περιγράφει, απαριθμεί, ανασκευάζει, υπογραμμίζει, υπαινίσσεται, προσπερνά βιαστικά κλπ). Αυτό είναι και το στοιχείο που διαφοροποιεί κατεξοχήν μια περίληψη από άλλα είδη κειμένων.

Οι παρατηρήσεις αυτές είναι απαραίτητες, πριν προχωρήσουμε σε μια ταξινόμια μορφών της περίληψης επικεντρώνοντας καταρχήν την προσοχή μας στη *σχολική περίληψη*, η οποία καθορίζεται όχι μόνο από τον περιορισμό της μεταγλωσσικής δείξης δομικών στοιχείων του πρωτοτύπου –αυτό είναι αναγκαίο σε κάθε περίληψη– αλλά και από άλλους περιορισμούς, που τη διαφοροποιούν από τις «επαγγελματικές» μορφές περίληψης, καθώς η πρώτη είναι θεσμοθετημένη γλωσσική άσκηση στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ενώ οι τελευταίες είναι αυθόρμητα γλωσσικά προϊόντα που προορίζονται συνήθως για ένα ενημερωμένο ή και ειδικό αναγνωστικό κοινό. Συγκεκριμένα, η σχολική περίληψη, επειδή αποτελεί εντεταλμένη, όχι αποφασισμένη από τον παραγωγό του λόγου, γλωσσική δραστηριότητα, έχει και *υπαγορευμένο μήκος* (ας πούμε το 1/3 της έκτασης του αρχικού κειμένου) σε αντιδιαστολή προς τις χρηστικές μορφές περίληψης (π.χ. πρακτικά συνεδριάσεων, σημειώσεις από διαλέξεις), όπου δεν υπάρχουν ανάλογοι περιορισμοί μήκους. Ο περιορισμός του μήκους μπορεί να είναι και περιορισμός ουσίας, αφού ο μαθητής δεν μπορεί να αποφασίσει μόνος του για τον βαθμό αφαίρεσης που θα εφαρμόσει πάνω στο πρωτότυπο. Ένας άλλος περιοριστικός παράγοντας για τη σχολική περίληψη είναι η *γραμμικότητα* της. Πρέπει δηλαδή η περίληψη να παρακολουθεί και να αναπαράγει το σχέδιο οργάνωσης του κειμένου αφετηρίας μη παραβιάζοντας τη σειρά διάταξης των θεματικών στοιχείων που επιλέγει να συναρμόσει, διότι τότε κινδυνεύει να θεωρηθεί σχολιασμός και όχι σύνοψη ενός κειμένου. Ούτε η συνθήκη αυτή είναι δεσμευτική για χρηστικές περιλήψεις, όπως η σύντομη παρουσίαση της αφηγηματικής δομής ενός μυθιστορήματος ή μιας κινηματογραφικής ταινίας, όπου η ανασύνθεση στοιχείων είναι συχνά επιβεβλημένη. Τέλος, η σχολική περίληψη οφείλει να χαρακτηρίζεται και από *πιστότητα στην απόδοση του περιεχομένου* του αρχικού κειμένου, να αποτελεί δηλαδή μια μικρογραφία του, που θα απαλλάσσει τον αναγνώστη της από τον κόπο να επισκεφθεί το πρωτότυπο. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορούν να προστεθούν πληροφορίες ή παραθέματα και ότι δεν πρέπει να μεταβληθεί η οπτική γωνία του αρχικού κειμένου· μ' άλλα λόγια, ο μαθητής δεν δικαιούται να πάρει αποστάσεις από το υλικό που συνοψίζει, αλλά το υιοθετεί όπως έχει. Ο περιορισμός αυτός ισχύει και για χρηστικές περιλήψεις, αφορά όμως κατεξοχήν περιλήψεις γραπτών κειμένων, που αποθηκεύουν πληροφορίες, και η σχολική παράδοση εξακολουθεί να επιμένει στη «σιγουριά» του γραπτού κειμένου και να μη ζητά από τους μαθητές περιλήψεις συμβάντων συνομιλιακού λόγου (συνεντεύξεων, συνεδριάσεων, «τρογγυλών τραπέζιων» κ.ά.), όπου μπορεί να κριθεί και η τόλμη όχι μόνο της σύνθεσης αλλά και της ανασύνθεσης του αρχικού κειμένου / λόγου.

Η αδρή αντιδιαστολή της σχολικής περίληψης προς τις «επαγγελματικές» που μόλις επιχειρήσαμε και η οποία επιβάλλεται από τον στόχο αυτού του κειμένου δεν υπονοεί ότι η σχολική περίληψη διαφοροποιείται σημαντικά από τις άλλες σε ό,τι αφορά τις γνωσιακές διεργασίες και τα γλωσσικά μέσα που επιστρατεύει. Η διαφορά τους εντοπίζεται κυρίως στην επικοινωνιακή τους λειτουργία: για τις χρηστικές περιλήψεις έχει προβλεφθεί ή προσδοκάται η ύπαρξη ενός αποδέκτη· της σχολικής περίληψης αποδέκτης είναι μόνον ο καθηγητής, δηλαδή ένας προσχηματικός αποδέκτης. Εφεξής, λοιπόν, η σχολική περίληψη αντιμετωπίζεται όπως και οι περιλήψεις που συντάσσονται για να αντιμετωπιστούν πραγματικές επικοινωνιακές ανάγκες, και γι' αυτό η υποκατηγοριοποίηση που ακολουθεί δεν προβλέπει γι' αυτή μια ιδιαίτερη θέση ή αντιμετώπιση.

Αν, λοιπόν, η περίληψη αποτελεί υποκατηγορία του γένους «έκθεση», τότε υποκατηγορίες της περίληψης είναι α) η *περίληψη συνεχούς γραπτού λόγου* [summary], αυτό που στη σχολική πρακτική αντιστοιχεί στην «περίληψη κειμένου», δηλαδή γραπτού μονολογικού (μη λογοτεχνικού) κειμένου· και β) η *περίληψη συνεχούς ή συνομιλιακού προφορικού λόγου* [summarizing minutes], που σχεδόν απουσιάζει από το σχολείο ως γλωσσική δραστηριότητα και αφορά είτε τον προφορικό μονόλογο ή το «κείμενο» διαλόγου δύο ή περισσότερων συνομιλητών, ένα κείμενο-διαδικασία, στον βαθμό που αποτυπώνει τη συνεχή και συχνά αμφίροπη διαπραγμάτευση ενός θέματος. Αυτό σημαίνει ότι κριτήριο της βασικής υποκατηγοριοποίησης των μορφών περίληψης είναι η *φύση του αρχικού κειμένου ή λόγου* (γραπτός / προφορικός). Στην πρώτη μορφή περίληψης ο συντάκτης επιδιώκει να καταστήσει κατανοητό στον αναγνώστη του ένα κείμενο συνεχούς γραπτού λόγου, δίνοντάς του τις πληροφορίες του αρχικού κειμένου σε μια εκδοχή που απαιτεί για το διάβασμά της πολύ

λιγότερο χρόνο απ' ό,τι απαιτεί η ανάγνωση ή η ακρόαση και ερμηνεία του πρωτοτύπου. Η δεύτερη μορφή περίληψης ενδιαφέρεται για την κατανόηση από τον αναγνώστη της ενός συμβάντος λόγου είτε μονολογικού (π.χ. ομιλία, διάλεξη, διάγγελμα, πανεπιστημιακό μάθημα, κήρυγμα, αγόρευση σε δικαστήριο) ή συνομιλιακού (π.χ. δημόσια αντιπαράθεση, συνεδρίαση, συνέντευξη, σεμινάριο), και πιο συγκεκριμένα, των θέσεων που παρουσιάστηκαν και των αντιδράσεων που αυτές προκάλεσαν, με μια σειρά πειστική, που ενδέχεται να μην παρακολουθεί κατά πόδας την εξέλιξη του συμβάντος. Κι εδώ ο χρόνος ανάγνωσης της περίληψης είναι σαφώς μικρότερος του χρόνου που απαιτείται για την παρακολούθηση του αντίστοιχου συμβάντος λόγου.

Γνωστές ποικιλίες της περίληψης συνεχούς γραπτού λόγου, εκτός από τη σχολική, είναι η **περίληψη επιστημονικής ανακοίνωσης ή άρθρου** [abstract] [1], η **περίληψη ενός θεατρικού έργου, μιας κινηματογραφικής ταινίας ή μιας λογοτεχνικής αφήγησης** [synopsis] [2] και η ανακεφαλαίωση [récis], δηλαδή η κριτική / συνθετική σύνοψη των συμπερασμάτων ενός βιβλίου, μιας διατριβής, μιας έρευνας. Κριτήριο διαφοροποίησης των ποικιλιών αυτών είναι το **κειμενικό είδος** του πρωτοτύπου (λογοτεχνικό / μη λογοτεχνικό), που επιβάλλει στον συντάκτη της περίληψης διαφορετική αντιμετώπισή του κατά περίπτωση, δηλαδή διαφορετική αφαιρετική διαδικασία, διαφορετικά γλωσσικά μέσα για την απεικόνιση της δομής του αρχικού κειμένου κ.ά. Η περίληψη μονολογικού ή συνομιλιακού προφορικού λόγου είναι μια πληροφοριακή **αναφορά** [report] για το συμβάν λόγου που καταγράφει, πλαισιωμένη από σχόλια για τη διάρθρωση του μονολόγου ή, συνηθέστερα, του διαλόγου και τη γλωσσική / εξωγλωσσική συμπεριφορά των συνομιλητών. Αν διακρίνει κανείς ποικιλίες αυτής της μορφής περίληψης, το κριτήριο διαφοροποίησής τους δεν μπορεί να είναι άλλο από τη **φυσιογνωμία του συμβάντος λόγου** που συνοψίζεται (δημόσιο / ιδιωτικό, θεωρητικό / πρακτικό κ.ά.).

Πρέπει να σημειωθεί ότι η τυπολογία αυτή δεν είναι εξαντλητική, γιατί ο στόχος του κειμένου μας δεν είναι αυτού του είδους. Αλλά και οι προσπάθειες για μια λεπτομερή ταξινόμηση των μορφών περίληψης που έχουν γίνει στο παρελθόν από συστηματικούς μελετητές του φαινομένου «περίληψη» [summarization] και των γλωσσικών του πραγματώσεων [summaries] προσκρούουν σε ανυπέρβλητα εμπόδια ορολογίας (Fløttum 1985· 1990· Seidlhofer 1995). Γι' αυτό, ακόμη και σήμερα δεν υπάρχει ομοφωνία στη χρήση όρων, όπως «πύκνωση», «περίληψη» ή «σύνοψη». Ωστόσο, η διάκριση των μορφών περίληψης με βάση τη φύση του αρχικού κειμένου ή λόγου (γραπτού / προφορικού) δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί. Αυτή, λοιπόν, θα αποτελέσει και τον οδηγό στη συστηματική ανάλυση που ακολουθεί των δομικών και κειμενικών γνωρισμάτων τους.

3. Περίληψη συνεχούς γραπτού λόγου

Πριν εφαρμόσουμε στην περίληψη τα δύο ενδογλωσσικά ταξινομικά κριτήρια που αναφέρθηκαν στην αρχή (γνωσιακές λειτουργίες / γλωσσικά μέσα ενός είδους κειμένου), ας ξεκινήσουμε από το τρίτο κριτήριο, που είναι εξωγλωσσικό, δηλαδή την επικοινωνιακή λειτουργία (ή, μάλλον, τις επικοινωνιακές λειτουργίες ανάλογα με τον στόχο) της περίληψης. Να σημειωθεί σε παρένθεση ότι η σχολική περίληψη, που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα, έχει, όπως εξηγήσαμε, τις ιδιαιτερότητές της, όμως στον βαθμό που επιδιώκεται να μιμείται τις χρηστικές περιλήψεις, μπορεί να νοηθεί σε διαφορετικά περιβάλλοντα και με διαφορετικές λειτουργίες, μ' άλλα λόγια, μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να συντάξουν περιλήψεις ανασυστήνοντας με τη φαντασία τους ποικίλες συνθήκες επικοινωνίας και αντίστοιχες χρήσεις των περιλήψεων.

3.1 Οι επικοινωνιακές λειτουργίες της περίληψης συνεχούς γραπτού λόγου

Αν ως κριτήρια διαφοροποίησης των επικοινωνιακών λειτουργιών της περίληψης υιοθετήσουμε όχι τον δίαυλο δημοσιοποίησής της ή το καταστασιακό πλαίσιο στο οποίο παράγεται και διανέμεται, αλλά τους ρόλους του παραγωγού και του αποδέκτη της και, συγκεκριμένα: α) τη σύμπτωση / μη σύμπτωση του συγγραφέα του αρχικού κειμένου ή λόγου με τον συγγραφέα της περίληψης· και β) το αν η περίληψη προορίζεται για τον συντάκτη της περίληψης ή για τρίτους, προκύπτουν τέσσερις μορφές (και αντίστοιχες λειτουργίες) της

περίληψης συνεχούς γραπτού λόγου. Πρώτον, η περίπτωση όπου ο συγγραφέας του πρωτοτύπου είναι άλλος από τον συντάκτη της περίληψης και η περίληψη προορίζεται για τρίτους. Η περίληψη που συνοδεύει την παρουσίαση ή την κριτική ενός βιβλίου, η περίληψη ενός επιστημονικού άρθρου ή μιας δημοσιογραφικής έρευνας και, γενικά, οι επαγγελματικές περιλήψεις που απευθύνονται σε μεγάλο αναγνωστικό κοινό ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία. Δεύτερον, η περίπτωση όπου ο συγγραφέας του πρωτοτύπου είναι άλλος από τον συντάκτη της περίληψης και η περίληψη προορίζεται για τον συντάκτη της. Οι σημειώσεις από βιβλία που διευκολύνουν το μελλοντικό τους ξαναδιάβασμα ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία. Τρίτον, η περίπτωση όπου ο συγγραφέας του πρωτοτύπου είναι ο ίδιος με τον συντάκτη της περίληψης και η περίληψη προορίζεται για τρίτους. Το abstract μιας ομιλίας σε συνέδριο ή μιας ανακοίνωσης προς δημοσίευση στα πρακτικά του συνεδρίου αποτελούν τυπικά παραδείγματα της κατηγορίας αυτής. Τέλος, η περίπτωση όπου ο συγγραφέας του πρωτοτύπου είναι ο ίδιος με τον συντάκτη της περίληψης και η περίληψη προορίζεται για τον ίδιο. Πρόκειται για μια «εσωτερική» μορφή περίληψης που χρησιμοποιούν επαγγελματίες συγγραφείς, καθώς επεξεργάζονται τμήματα ενός βιβλίου ή μιας μεγάλης έρευνας και η σύνοψη του υλικού που έχει ήδη υποστεί κάποια επεξεργασία τούς βοηθά να ολοκληρώσουν το έργο τους (πρβ. Makkaí 1988). Είναι προφανές ότι η σχολική περίληψη είναι προσανατολισμένη αποκλειστικά στην πρώτη μορφή, ζητά δηλαδή από τους μαθητές μια συνθετική έκθεση ενός συνεχούς (μη λογοτεχνικού) κειμένου, όπως για παράδειγμα ενός κειμένου πειθούς ή ενός πληροφοριακού ή, ακόμη, και ενός βιογραφικού κειμένου, που θα ενδιέφερε τρίτους να τη διαβάσουν (ένα αρκετά μεγάλο, δυνητικό «ακροατήριο»), ώστε να ενημερωθούν για το περιεχόμενο και τη διάρθρωση του αρχικού κειμένου και να κερδίσουν τον χρόνο που θα απαιτούνταν για την ανάγνωση και την ερμηνεία του.

3.2 Οι γνωσιακές λειτουργίες της περίληψης συνεχούς γραπτού λόγου

Η περίληψη είναι εξ ορισμού μια διφυής δραστηριότητα, *ανάγνωσης* και *(συ)γραφής*. Επειδή κινητοποιείται από ένα αυθεντικό κείμενο το οποίο πρέπει να συνοψιστεί, συνιστά αφενός μια διαδικασία που προϋποθέτει την ενεργοποίηση νοητικών δεξιοτήτων που σχετίζονται πρώτα με την κατανόηση και εν συνεχεία –ή, μάλλον, παράλληλα– με την παράφραση και την πύκνωση των πληροφοριακών στοιχείων του πρωτοτύπου· αφετέρου συνιστά μια διαδικασία ανασυγκρότησης των πληροφοριών που επιλέχθηκαν σε ένα καινούριο κείμενο, που είναι η περίληψη ως προϊόν ολοκληρωμένο. Πριν περάσουμε, λοιπόν, στη διερεύνηση των γλωσσικών μέσων και των στρατηγικών που χρησιμοποιούνται στη σύνταξη μιας περίληψης, θα αναφερθούμε στις γνωσιακές λειτουργίες που επιτελεί ο αναγνώστης του πρωτοτύπου, προκειμένου να το κατανοήσει και να το αποσυνθέσει, και έπειτα στις πράξεις που απαιτούνται για την κατάστρωση του σχεδίου πάνω στο οποίο θα στηριχθεί το κείμενο της περίληψης.

3.2.1 Γνωσιακές λειτουργίες της περίληψης ως διαδικασίας [summarization]

Το περισσότερο δοκιμασμένο μοντέλο που περιγράφει τις νοητικές πράξεις οι οποίες υφαίνονται το γνωσιακό υπόστρωμα μιας χρηστικής ή σχολικής περίληψης, μ' άλλα λόγια καθιστούν δυνατή την περίληψη καταρχήν ως πράξη ανάγνωσης και κατανόησης ενός πρωτότυπου κειμένου, είναι το μοντέλο του T. A. van Dijk (1980). Ο συγγραφέας αναπαριστά τις πράξεις αυτές με *μακροκανόνες* [macrorules], οι οποίοι οδηγούν τελικά στη δημιουργία μιας μακροδομής [macrostructure]. Και μακροδομή ενός κειμένου είναι η συνολική σημασιολογική απεικόνισή του ή, απλούστερα, αυτό που διαισθητικά ένας αναγνώστης αντιλαμβάνεται ως κεντρικό θέμα ή σύνοψη (του περιεχομένου) ενός κειμένου. Βέβαια, η πρόσληψη και η ερμηνεία ενός κειμένου από τον αναγνώστη του ποτέ δεν είναι μια προβλέψιμη, γραμμική διαδικασία, γιατί επηρεάζεται από τις γνώσεις, τις αξίες, τις στάσεις, τις προκαταλήψεις κλπ. του τελευταίου ή τα ευρύτερα πολιτισμικά και κοινωνικά συμφραζόμενα του κειμένου και της ερμηνείας του. Ωστόσο, ο van Dijk πιστεύει ότι είναι δυνατόν να καταλήξουμε σε λίγες γενικές αρχές, δηλαδή μακροκανόνες, που, ανεξαρτήτως των ιδιαιτεροτήτων κάθε ερμηνείας, προσφέρονται για τη σύσταση της μακροδομής ενός κειμένου, δηλαδή της σύμπτυξης και ανασύνταξης του περιεχομένου του. Σύμφωνα με τον van Dijk, λοιπόν, η κατανόηση και εν συνεχεία η αναπαράσταση της αντιπροσωπευτικής δομής ενός

κειμένου επιτυγχάνεται με τον συνδυασμό των εξής μακροκανόνων: της *απαλοιφής* [deletion], της *γενίκευσης* [generalization], της *σύνθεσης* [construction] και του «μηδενός» [zero].

Ο πρώτος κανόνας, η *απαλοιφή*, ενεργοποιείται όταν πρόκειται να παραλειφθούν στην περίληψη πληροφορίες του πρωτοτύπου. Η απαλοιφή μπορεί να είναι λιγότερο ή περισσότερο δραστική, ανάλογα με τη συμβολή μιας πληροφορίας στην επεξεργασία του κεντρικού θέματος του κειμένου. Ο δεύτερος κανόνας, η *γενίκευση*, εφαρμόζεται όταν στοιχεία ενός συνόλου, μιας κατηγορίας, αντικαθίστανται από το όνομα που χαρακτηρίζει το σύνολο ή, γενικότερα, όταν συγγενή σημασιολογικά στοιχεία του πρωτοτύπου αντικαθίστανται στην περίληψη από μια διατύπωση που τα εκπροσωπεί, όπως το *παίζω* μπορεί να εκπροσωπήσει τα *ντύνω την κούκλα μου, παίζω σκάκι και φτιάχνω ένα κάστρο από άμμο*. Ο τρίτος κανόνας, η *σύνθεση*, χρησιμοποιείται όταν τα συστατικά μέρη μιας διαδικασίας αντικαθίστανται από έναν υψηλότερης τάξης συνθετικό όρο, όπως τα *αγοράζω τούβλα, ανοίγω θεμέλια και χτίζω τοίχους*, που μπορούν να αναχθούν στο *χτίζω σπίτι*. Η διαφορά μεταξύ δεύτερου και τρίτου κανόνα δεν είναι απόλυτα σαφής και ενδέχεται να δημιουργήσει προβλήματα στην εμπειρική διερεύνηση ή/και την αξιολόγηση περιλήψεων. Μπορούμε, ωστόσο, να πούμε ότι η γενίκευση αφορά τα στοιχεία ενός συνόλου που σχετίζονται μόνο λογικά / σημασιολογικά μεταξύ τους, ενώ η σύνθεση αφορά στοιχεία που συνδέονται όχι τόσο λογικά όσο αιτιακά μεταξύ τους, δηλαδή ως βήματα μιας διαδικασίας που χαρακτηρίζεται από μιας μορφής αναγκαιότητα. Ο τελευταίος κανόνας, του «μηδενός», ισχύει στις περιπτώσεις όπου πληροφορίες του πρωτοτύπου μένουν ανέγγιχτες στην περίληψη, πράγμα που σημαίνει ότι οι πληροφορίες αυτές επανεισαρχούνται ως πολύ σημαντικές και, έτσι, υιοθετούνται αυτούσιες στην περίληψη.

Στην κριτική της του μοντέλου του van Dijk η Fløttum (1990), της οποίας η έρευνα στηρίχθηκε στη μελέτη μεγάλου αριθμού σχολικών περιλήψεων, επισημαίνει τον μονόπλευρα θεωρητικό χαρακτήρα του μοντέλου, τις δυσχέρειες εφαρμογής του σε πραγματικές περιλήψεις και την ανάγκη τροποποίησης και συμπλήρωσης των τεσσάρων μακροκανόνων. Δέχεται καταρχήν τη χρησιμότητα και χρηστικότητα των τριών από αυτούς (της γενίκευσης, της σύνθεσης και του «μηδενός»), θεωρεί όμως ότι η απαλοιφή είναι νοητική δραστηριότητα συνυφασμένη με όλους τους μακροκανόνες, ότι η επιλογή και η απαλοιφή πληροφοριών είναι η ίδια η ουσία της περίληψης· στη θέση της προτείνει έναν κανόνα –«προτασιακή ακολουθία» είναι ο δικός της όρος– που συνδυάζει αφενός την επιλογή και αφετέρου τον λεξιλογικό ή συντακτικό παραλληλισμό και, επιπλέον, μια ακολουθία που στηρίζεται αποκλειστικά στην επιλογή πληροφοριών από μια πρόταση του αρχικού κειμένου. Τέλος, υποδεικνύει και την ανάγκη της αναγνώρισης στην περίληψη σχολιαστικών προτάσεων, που φωτίζουν πτυχές του πρωτοτύπου χωρίς να πυκνώνουν συγκεκριμένες πληροφορίες του.

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η πιο πρόσφατη εμπειρική έρευνα πάνω σε περιλήψεις που συνέταξαν φοιτητές από πρωτότυπα κείμενα σε γλώσσα άλλη από τη μητρική τους (Seidlhofer 1995). Για τις ανάγκες της εργασίας της υιοθετεί το θεωρητικό πλαίσιο μιας ομάδας ψυχολόγων (Schnotz, Ballstaedt και Mandl), πλαίσιο το οποίο επιχειρεί να ενοποιήσει προηγούμενες προτάσεις, όπως του van Dijk και άλλων, και καταλήγει σε μια ενδιαφέρουσα διάκριση των αντιληπτικών διαδικασιών (που χρησιμοποιούνται και στην κατασκευή μιας περίληψης) σε *οριζόντιες* και *κάθετες*. Οι οριζόντιες διαδικασίες, με την εισαγωγή όρων που συνάγονται όχι από το κείμενο αλλά από γνωσιακά σχήματα και προστίθενται στο ίδιο ιεραρχικό επίπεδο, δηλαδή στο προτασιακό επίπεδο του αρχικού κειμένου, έχουν ως αποτέλεσμα την επέκταση της νοητικής αναπαράστασής του «οριζοντίως». Τέτοιες είναι η *επιδιωκόμενη συναγωγή* [intended inference], η *επεξεργασία* [elaboration] και η *αναδιάταξη* [restructuring]. *Επιδιωκόμενη συναγωγή* είναι η συγκρότηση από τον αναγνώστη του πρωτοτύπου πληροφοριακών στοιχείων που δεν απαντούν σ' αυτό αλλά ο συγγραφέας του προφανώς θέλει να θεωρηθούν ως δεδομένα από τους αναγνώστες. *Επεξεργασία* είναι η αναλυτική ή συνθετική πραγμάτευση μιας πληροφορίας (διασαφήνιση / επέκταση) που δεν αντιστοιχεί σε συγκεκριμένα στοιχεία του πρωτοτύπου. *Αναδιάταξη*, τέλος, είναι η σύνδεση διεσπαρμένων μέσα στο πρωτότυπο κείμενο πληροφοριακών στοιχείων που επιχειρείται στην πορεία μιας ανάγνωσης και η οποία οδηγεί σε ερμηνεία μη προβλέψιμη από τον συγγραφέα.

Από την άλλη πλευρά, οι κάθετες διαδικασίες, που μοιάζουν με τους μακροκανόνες του van Dijk, εφαρμόζονται σε προτάσεις του αρχικού κειμένου, για να προκύψουν ιεραρχικά («κάθετα») υψηλότερες προτάσεις, δηλαδή η μακροδομή του πρωτοτύπου, η περίληψή του.

Τέτοιες είναι η **απαλοιφή** και η **γενίκευση** [deletion / generalization], η **επιλογή** [selection] και το «**δεμάτιασμα**» [«bundling»]. Η απαλοιφή και η γενίκευση νοούνται όπως και στον van Dijk. Η επιλογή αντιστοιχεί στον μακροκανόνα του «μηδενός», ενώ το «δεμάτιασμα» θυμίζει την ανασύνθεση, δηλαδή είναι η συνένωση συναφών πληροφοριακών στοιχείων και η ένταξή τους κάτω από ένα γενικευτικό όρο (όχι απαραίτητα ένα υπερώνυμο) που δηλώνει τη μεταξύ τους σχέση.

Η συμβολή της Seidlhofer στο θεωρητικό σχήμα που μόλις παρουσιάσαμε υπαγορεύθηκε από τις πρακτικές ανάγκες της έρευνάς της. Το υλικό των περιλήψεων την υποχρέωσε να προχωρήσει σε τροποποιήσεις και προσθήκες γνωσιακών λειτουργιών όπως οι παραπάνω. Είναι μάλιστα εντυπωσιακό ότι οι διορθώσεις της αυτές είναι σχεδόν ταυτόσημες μ' εκείνες της Fløttum. Συγκεκριμένα, αφήνει απ' έξω την απαλοιφή, επειδή με τη στενή έννοια του όρου πρέπει να θεωρηθεί οριζόντια, όχι κάθετη αντιληπτική διαδικασία, ενώ με την ευρεία έννοια του όρου υπονοείται σε κάθε νοητική πράξη περίληψης. Επίσης, συγχωνεύει την επιλογή με το «δεμάτιασμα» και προκρίνει τη δεύτερη διαδικασία ως την πιο αντιπροσωπευτική ανάμεσα στις δύο. Τέλος, προσθέτει δύο ακόμη αντιληπτικές διαδικασίες: το «κλάδεμα» [pruning], που αντιστοιχεί στις επιλεκτικές ακολουθίες της Fløttum, αφού σημαίνει την επιλογή και τον αποκλεισμό κάποιων πληροφοριακών στοιχείων από μια πρόταση, και τις «μεταγλωσσικές αποφάνσεις» [metastatements], που θυμίζουν τις σχολιαστικές ακολουθίες της Fløttum.

Η δική μας ταξινομική πρόταση των γνωσιακών λειτουργιών (ή αντιληπτικών διαδικασιών) που χρησιμοποιούνται στη φάση της κατανόησης του πρωτοτύπου και της επιλογής των πληροφοριών που θα συγκροτήσουν την περίληψη ακολουθεί σε γενικές γραμμές τις ιδέες των Fløttum και Seidlhofer και αρθρώνεται σε τρεις υποκατηγορίες, δύο από τις οποίες αντιστοιχούν στις οριζόντιες και κάθετες αντιληπτικές διαδικασίες των Schnotz κ.ά. Με μια απαραίτητη διευκρίνιση: οι οριζόντιες διαδικασίες είναι ουσιαστικά διαδικασίες **παράφρασης** –θα τις χαρακτηρίζαμε «κειμενικές πράξεις εξίσωσης»– και δεν οδηγούν σε προτάσεις υψηλότερου επιπέδου όπως αυτές που συστήνουν τελικά τη μακροδομή του πρωτοτύπου, είναι όμως εντελώς απαραίτητες στην πορεία κατανόησης και προετοιμασίας του για σύνοψη (πρβ. Coysaud 1972,113-29· Gornik 1972, 98-109· Longacre 1996, 76-82). Οι κάθετες διαδικασίες, από την άλλη πλευρά, είναι διαδικασίες **πύκνωσης** –«κειμενικές πράξεις αφαίρεσης»– των πληροφοριών του πρωτοτύπου, γιατί οδηγούν σε προτάσεις υψηλότερης τάξης, οι οποίες θα συγκροτήσουν το κείμενο της περίληψης. Έτσι, η παράφραση και η πύκνωση γίνονται οι δυο θεμελιώδεις υποδιαιρέσεις των νοητικών πράξεων που επιτελούνται στην αρχική φάση της διαδικασίας της περίληψης. Όσο για τις προτάσεις-μετασχόλια –«κειμενικές πράξεις πρόσθεσης»–, που αναφέρονται στις γλωσσικές πράξεις του συγγραφέα του πρωτοτύπου, παρέχοντας ταυτόχρονα μια εικόνα της συνολικής του διάρθρωσης, αυτές πρέπει να αποτελέσουν μια τρίτη, χωριστή υποκατηγορία, συμπληρωματική των δύο προηγούμενων (πρβ. και Nash & Stacey 1997, 219-25).

Ακολουθεί ένα ευρετικό σχήμα των λειτουργιών στις οποίες αναφερθήκαμε, πλαισιωμένο με ενδεικτικά παραδείγματα σε ζεύγη (το πρώτο αντιπροσωπεύει το πρωτότυπο και το δεύτερο την υπό κατασκευή περίληψη), που απέχει από μια εξαντλητική καταλογογράφηση τους, η οποία θα πρέπει να στηριχθεί σε εξαντλητική εμπειρική έρευνα, μπορεί όμως να αποτελέσει οδηγό για μια πρώτη προσέγγιση της σχολικής περίληψης.

3.2.1.1 Λειτουργίες παράφρασης

• Παραλληλισμός

– **αναδομητικός**

- α) Η μεταβιομηχανική κοινωνία της εποχής μας μοιάζει προκλητική και ταχύτατα μεταβαλλόμενη.
- β) Η σύγχρονη κοινωνία είναι γοητευτική αλλά ασταθής.

– **επιλεκτικός**

- α) Το μορφωτικό περιεχόμενο ενός σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος οφείλει, κατά τη γνώμη μου, να υπολογίσει, δίπλα στις πολιτισμικές αξίες του παρελθόντος, και τα τεχνολογικά δεδομένα του παρόντος.

β) Νομίζω ότι η σύγχρονη εκπαίδευση πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη της τα επιτεύγματα της σύγχρονης τεχνολογίας.

– *διασαφητικός*

α) Ο ελεύθερος χρόνος είναι μια ευκαιρία ανασυγκρότησης του εαυτού μας.

β) Στον χρόνο της ραστώνης ανακτούμε ψυχικές δυνάμεις και χαλαρώνουμε σωματικά.

• **Αναδιάταξη** [3]

α) Η διαφήμιση είναι το άρωμα της καθημερινότητας. Αποπνέει αισιοδοξία και θετική στάση απέναντι στη ζωή, διασκεδάζοντας ταυτόχρονα το μάτι και το πνεύμα. Είναι απόδειξη της ζωτικότητας του σύγχρονου ανθρώπου και της βούλησής του να αλλάζει συνεχώς τα δεδομένα του περιβάλλοντος στο οποίο ζει. Είναι το σύμβολο του πιο δημιουργικού εκσυγχρονισμού της κοινωνίας στο επίπεδο όχι των εντυπωσιακών εφευρέσεων αλλά της εξυπηρέτησης καθημερινών αναγκών.

β) Η διαφήμιση αποκαλύπτει τη θέληση του σύγχρονου ανθρώπου να επιλύει με ευφάνταστο τρόπο καθημερινά του προβλήματα και να κάνει ελκυστικότερο το περιβάλλον στο οποίο ζει. Υποδηλώνει μίαν απόλυτα αισιόδοξη στάση απέναντι στα πράγματα, γεγονός που προσφέρει στο πολυπληθές κοινό της αισθητική απόλαυση και διανοητική τέρψη.

• **Επιδιωκόμενη συναγωγή** [4]

α) Το γεγονός ότι εκατομμύρια ανθρώπων έχουν μέσω διαδικτύου άμεση, εύκολη και σχετικά φθηνή πρόσβαση σε πληροφορίες κάθε είδους (πολιτικής και κοινωνικής σημασίας, μορφωτικού χαρακτήρα ή διασκεδαστικές) αλλάζει άρδην τον χάρτη της διανθρώπινης επικοινωνίας σε τοπική και διεθνή κλίμακα.

β) Η παροχή πλήθους πληροφοριών από το διαδίκτυο σε ανθρώπους κάθε ηλικίας, επαγγέλματος ή μορφωτικού επιπέδου μπορεί να θεωρηθεί μοναδική συμβολή στη διεύρυνση της πολιτικής και κοινωνικής δημοκρατίας.

3.2.1.2 Λειτουργίες πύκνωσης

• **Γενίκευση** [5]

α) Η αληθινή μάθηση πρέπει να είναι μια διαδικασία αργή όσο και ενεργητική, που εμπλουτίζει τη σκέψη μας και παρέχει ερεθίσματα για νέες ανακαλύψεις. Πρέπει να είναι σπλιτισμός για τη ζωή και τη διάνοια. Πρέπει να είναι κατάκτηση του θησαυρού του ανθρώπινου πολιτισμού. Μ' άλλα λόγια, μια διαδικασία που ο νέος άνθρωπος δεν θα έχει στο μέλλον ούτε τον χρόνο ούτε τις ευκαιρίες να την ενεργοποιήσει με τέτοιους προνομιακούς όρους.

β) Η αληθινή μάθηση είναι μια μορφωτική διαδικασία που εξασφαλίζει στον νέο άνθρωπο ό,τι πιο πολύτιμο για τη μελλοντική του ζωή.

• **Επιλογή** (πρόκειται για την επιλογή πληροφοριών και τον αναβιβασμό τους σε υψηλότερο ιεραρχικά επίπεδο, δηλαδή τη μετατροπή τους σε προτάσεις της μακροδομής)

α) Όσοι αποφασίζουν να μην κάνουν παιδιά είναι συνήθως άτομα υψηλού μορφωτικού επιπέδου, που ζουν σε αστικά κέντρα και εργάζονται εκτός σπιτιού, κατέχουν υψηλές θέσεις στην κοινωνικο-επαγγελματική ιεραρχία, παντρεύονται αργά και δεν δεσμεύονται από σχετικές θρησκευτικές επιταγές.

β) Η ηθελημένη ατεκνία είναι μια στάση που χαρακτηρίζει άτομα που κάνουν καριέρα σε επαγγέλματα με υψηλό κοινωνικό γόητρο και είναι θρησκευτικά αδιάφορα.

• **Σύνθεση** [6]

α) Ο συντονισμός μιας δημόσιας συζήτησης απαιτεί αληθινή μαεστρία, εκτός από καλή γνώση του θέματος που θα συζητηθεί και σωστή πρόβλεψη των θέσεων που πιθανότατα θα

υποστηρίζουν οι συνομιλητές. Απαραίτητη είναι μια κατατοπιστική εισαγωγή για το κοινό της συζήτησης, η αμερόληπτη στάση απέναντι σε κάθε τοποθέτηση, η παρεμπόδιση της κατάχρησης του χρόνου, των αγενών παρεμβάσεων και της υπερβολικής εκμετάλλευσης της αυθεντίας. Επιπλέον, ιδιαίτερη ικανότητα χρειάζεται για την επαναφορά της συζήτησης στην κοίτη του συζητούμενου θέματος σε περιπτώσεις άσκοπων παρεκβάσεων. Η υποβολή ερωτήσεων για την εκμείωση και υποστηρικτικών επιχειρημάτων από τους συνομιλητές και η δυνατότητα συγκερασμού των αντιτιθέμενων απόψεων απαιτεί επίσης ωριμότητα και μεγάλη εμπειρία. Τέλος, η σωστή χρήση του διαθέσιμου χρόνου με την αποφυγή της πολυλογίας και η ανακεφαλαίωση των συμπερασμάτων για χάρη του κοινού και της συζήτησης συμπληρώνουν τις αρετές του καλού συντονιστή μιας δημόσιας συζήτησης.

β) Ο συντονισμός μιας δημόσιας συζήτησης απαιτεί σωστή στάθμιση του ακροατηρίου και ανάλογη ανταπόκριση στις απαιτήσεις του, επαρκή γνώση του αντικείμενου της συζήτησης, εξισορροπητικούς χειρισμούς των ρόλων των συνομιλητών και τήρηση των κοινωνικών συμβάσεων μιας συνομιλίας.

3.2.1.3 Λειτουργίες επέκτασης

• Μεταγλωσσικά σχόλια (δήλωση των γλωσσικών πράξεων του συγγραφέα του πρωτοτύπου)

- Το άρθρο συζητά, πραγματεύεται, ασχολείται με, έχει ως θέμα του κλπ.
- Αντικείμενο, θέμα του άρθρου, του βιβλίου ή της ομιλίας είναι κλπ.
- Ο συγγραφέας αναφέρει, παραθέτει
 - αποσαφηνίζει, διευκρινίζει, εξηγεί, ορίζει με ακρίβεια
 - συγκρίνει, αντιπαραθέτει
 - αναλύει, επιχειρηματολογεί, αποδεικνύει, τεκμηριώνει, ανασκευάζει
 - υποθέτει, προϋποθέτει, κρίνει, εκτιμά, αξιολογεί, εγκρίνει, απορρίπτει
 - περιγράφει, αφηγείται, ταξινομεί
 - απαριθμεί, συνοψίζει
 - εξετάζει προσεκτικά / διεξοδικά, προσπερνά βιαστικά, υπαινίσσεται
 - κλπ.

3.2.2 Γνωσιακές λειτουργίες της περίληψης ως προϊόντος [summary]

Οι γνωσιακές λειτουργίες που περιγράφηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο ακολουθούν μια πορεία επαγωγικού –τρόπον τινά– τύπου, με την έννοια ότι εφαρμόζονται στις προτάσεις του πρωτοτύπου (τη «μικροδομή» σύμφωνα με τον van Dijk), από τις οποίες αποσπώνται πληροφορίες και ανασυντίθενται σ' ένα υψηλότερο επίπεδο (τη «μακροδομή» του πρωτοτύπου, δηλαδή την περίληψη). Η πορεία αυτή, που συνήθως χαρακτηρίζεται ως «bottom-up model», δηλαδή 'από κάτω προς τα πάνω', όπου το «κάτω» (ο «βυθός») είναι το πρωτότυπο και το «πάνω» (η «επιφάνεια») είναι οι μετασχηματισμένες πληροφορίες του που θα καταλήξουν στο κείμενο–περίληψη), αποτελεί στην πραγματικότητα μια δομική–μετασχηματιστική (ή «κάθετη» και «οριζόντια», όπως την ονομάσαμε) ανάλυση της **μορφής** του πρωτοτύπου. Βέβαια, η δομική ανάλυση και ο μετασχηματισμός ενός κειμένου ποτέ δεν μπορούν να γίνουν εν αγνοία του περιεχομένου του. Γεγονός, πάντως, παραμένει ότι οι γνωσιακές λειτουργίες παράφρασης, πύκνωσης και σχολιασμού της οργάνωσης του αρχικού κειμένου επεμβαίνουν, από τη στιγμή που ξεκινά η ανάγνωση και μέχρι την ολοκλήρωση της περίληψης, όχι τόσο στη δομή του περιεχομένου όσο στη δομή της μορφής του.

Στο κεφάλαιο αυτό θα περιγραφούν οι γνωσιακές λειτουργίες που ακολουθούν την αντίθετη πορεία, την τρόπον τινά παραγωγική. Εφαρμόζονται στο πρωτότυπο ακολουθώντας το λεγόμενο «top-down model», δηλαδή 'από πάνω προς τα κάτω' (εδώ «κορυφή» είναι το πρωτότυπο ως ολότητα και «βάση» είναι η περίληψή του ως ολότητα) και αποσκοπούν στην αναπαράσταση της δομής του **περιεχομένου**. Ούτε η ανάλυση του περιεχομένου ενός κειμένου μπορεί να γίνει εν αγνοία της δομής της μορφής του, γι' αυτό και οι δύο πορείες

συναντώνται υποχρεωτικά μέχρι να ολοκληρωθεί το εγχείρημα, που είναι η σύνταξη μιας αποτελεσματικής και αντιπροσωπευτικής του πρωτοτύπου περίληψης.

Τα περισσότερα εγχειρίδια έκθεσης, ακολουθώντας το ιεραρχικό πρότυπο της παραγράφου, προϋποθέτουν δηλαδή –περισσότερο ή λιγότερο συνειδητά– ότι τα αποδεικτικού ή στοχαστικού χαρακτήρα κείμενα –τουλάχιστον αυτά– συντάσσονται πάνω σ' ένα καθολικού χαρακτήρα μοντέλο ανάπτυξης μιας απόφανσης, ενός ισχυρισμού (θέμα [topic] → επαναδιατύπωση του θέματος [restatement] → αποσαφήνιση του θέματος [illustration], σύμφωνα με το «ταγματικό [tagmemic] πρότυπο» του K. L. Pike), προτείνουν ένα σχεδόν ρυθμιστικό τρόπο ανασύνθεσης του περιεχομένου ενός κειμένου. Ο τρόπος αυτός υποτίθεται ότι διευκολύνει τους μαθητές στη σύνταξη της περίληψης και ίσως να συμβαίνει αυτό σε περιπτώσεις όπου το παραπάνω πρότυπο μπορεί να εφαρμοστεί στο κείμενο που συνοψίζεται. Όμως, οι επαγγελματίες συγγραφείς ή, γενικά, όσοι γράφουν δημιουργικά δεν δεσμεύονται από τέτοια πρότυπα, όσο κι αν η ανάπτυξη μιας θέσης ή ενός θέματος συνήθως αυτή την καθοδική προς την τεκμηρίωση πορεία ακολουθεί. Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου το προγραμματικό σχέδιο ενός κειμένου δεν ανακλάται στη ρητορική δομή του (τη διάρθρωση των μερών του) και όπου μόνο με μια αναδρομική ματιά μπορεί κανείς να διαπιστώσει πώς συνδέονται τα μέρη με την ολότητα του κειμένου, είναι αναγκαία η αναδιευθέτηση του περιεχομένου και όχι η απλή καταλογογράφηση των θεμάτων και των υποθεμάτων με τη σειρά που εμφανίζονται (Shaughnessy 1979). Αφήνουμε κατά μέρος τα λογοτεχνικά ή τα υβριδικά κείμενα (όσα δηλαδή, χωρίς να είναι «καθαρά» λογοτεχνικά, έχουν και αξιώσεις λογοτεχνικότητας) ή τον συνομιλιακό λόγο, όπου το ανωτέρω πρότυπο σπάνια θα μπορούσε να εφαρμοστεί. Η πίεση της παράδοσης, πάντως, δεν μας επιτρέπει να αγνοήσουμε την «ταγματική» προσέγγιση της περίληψης σε ό,τι αφορά την απεικόνιση της δομής του περιεχομένου, επιστούμε όμως την προσοχή στον κίνδυνο της τυποποίησης αυτής της διαδικασίας και παράλληλα επισημαίνουμε ότι, ακόμη κι όταν μια περίληψη ακολουθεί κατά βήμα τη σειρά ανάπτυξης των θεμάτων του πρωτοτύπου, ο συντάκτης της (άρα και ο μαθητής) εμπλέκεται σε αλληπάλληλες κριτικές επιλογές απαλείφοντας και προκρίνοντας πληροφορίες από το πρωτότυπο.

Ο Werlich (ό.π., 87-89), ακολουθεί το παραπάνω πρότυπο και δίνει με ευσύνοπτο τρόπο τις γνωσιακές λειτουργίες –«βήματα» τις ονομάζει, αντιμετωπίζοντάς τες ως μέρη μιας ενιαίας διαδικασίας [7]– που οδηγούν στη συνοπτική απεικόνιση του περιεχομένου ενός κειμένου αφετηρίας (πρβ. Guth 1965· Shaughnessy 1979· Παναγίδης et al. 1984· Zydatis 1989). Είναι η *ανάγνωση* [reading], η *διαίρεση* [dividing], η *υπογράμμιση* [underlining] και ο *σχεδιασμός* [outlining]. Προηγείται, κατά τον συγγραφέα, η συστηματική ανάλυση των πληροφοριακών μονάδων του αρχικού κειμένου (ανάγνωση / διαίρεση) και ο καθορισμός της θεματικής δομής και των θεματικών προτάσεων του (υπογράμμιση) και εν συνεχεία ακολουθεί η σύνθεση του σχεδιαγράμματος (σχεδιασμός) και η σύνταξη της περίληψης.

Στη συνέχεια προτείνεται μια εφαρμογή της πρότασης του Werlich, η οποία σε γενικές γραμμές ακολουθείται από όλα τα εγχειρίδια που ενδιαφέρονται για τις διδακτικές χρήσεις της περίληψης. Επιλέξαμε δύο δοκιμακία κείμενα από το βιβλίο *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* της Α' Λυκείου: αυτό του Β. Τατάκη, *Η φωνή των πατέρων* [8] και εκείνο του Ε. Παπανούτσου, *Το σχετικό και το απόλυτο* [9]. Μεταξύ τους υπάρχει μια ουσιώδης διαφορά: το πρώτο είναι «ορθόδοξο» δοκίμιο μικρής έκτασης, άρα ευσύνοπτο, κι ας έχει τις μικρές του ιδιαιτερότητες, όπως θα δούμε, κι ας μην ακολουθεί δηλαδή το πρότυπο της παραγράφου με τον τρόπο που θα ήθελε μια ρυθμιστική θεωρία της παραγράφου –πράγμα που *κατά κανόνα* δεν συμβαίνει στον δημιουργικό επαγγελματικό λόγο–, ενώ το δεύτερο είναι ένα δοκίμιο-υβρίδιο ανάμεσα στην αφήγηση και την πειθώ, που δημιουργεί μεγαλύτερες δυσχέρειες στην εφαρμογή της παραπάνω θεωρητικής πρότασης, μ' άλλα λόγια στην ανίχνευση των συγκεκριμένων γνωσιακών λειτουργιών που θα απαιτούνταν να επιτελεστούν για να προκύψει μια περίληψή του.

Η προσεκτική ανάγνωση του κειμένου *Η φωνή των πατέρων* μας οδηγεί καταρχήν στην αναγνώριση πέντε τυπογραφικών παραγράφων. Αλλά η τυπογραφική παράγραφος δεν είναι απαραίτητα και θεματική παράγραφος. Αυτό σημαίνει ότι μια τυπογραφική παράγραφος μπορεί να περιλαμβάνει την ανάπτυξη δύο θεμάτων [topics] ή, αλλιώς, την απόδοση δύο διαφορετικών κατηγορημάτων (ή σχολίων ή νέων πληροφοριών) στο ίδιο υποκείμενο, δηλαδή το θέμα της παραγράφου. Και το φαινόμενο αυτό δεν σπανίζει σε επαγγελματίες συγγραφείς,

όταν η αίσθηση οργάνωσης του υλικού που πραγματεύονται τούς οδηγεί στη συμπερίληψη δύο υποθεμάτων κάτω από τη στέγη της ίδιας (τυπογραφικής) παραγράφου. Και για να επιστρέψουμε και πάλι στο κείμενο: στην τέταρτη παράγραφο («Δεν μπορούμε... την πλούτιζε») διακρίνουμε δύο υποθέματα, όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, οπότε ο αριθμός των θεματικών παραγράφων ανεβαίνει στις έξι.

Υποθέτουμε ότι το κείμενό μας δεν απαιτεί αναδιευθέτηση της επιχειρηματολογίας του, κι αυτό γιατί η πορεία της δεν είναι ανορθόδοξη (παρουσίαση της στάσης που ανασκευάζεται → αντιπαράθεση σ' αυτήν της στάσης που προκρίνεται (=θέση του συγγραφέα) → αποσαφήνιση του κατηγορήματος της θέσης → επαναδιατύπωση της θέσης διευρυμένης → εμπειρικός έλεγχος πάνω σε δεδομένη εθνική ομάδα → αρνητική αξιολόγηση της στάσης της → υπόδειξη της δέουσας συμπεριφοράς → επαναδιατύπωση της αρχικής θέσης). Η αναγνώριση του ιστού της επιχειρηματολογίας συμβαδίζει με την αναγνώριση του *προβλήματος* που απασχολεί τον συγγραφέα (εδώ πρόκειται για τη στάση που πρέπει να τηρούμε απέναντι στην πνευματική παρακαταθήκη του παρελθόντος), αφού ως γνωστόν κάθε κείμενο επιχειρηματολογίας συγκροτείται γύρω από μια θέση, μια σκοπιά θέασης από την οποία εξετάζεται ένα πρόβλημα, δηλαδή ένα επίμαχο ζήτημα που μπορεί να αντιμετωπιστεί από τουλάχιστον δύο διαφορετικές οπτικές. Βοήθεια στην αναγνώριση του προβλήματος που πραγματεύεται ένα αποδεικτικό κείμενο μπορεί να προσφέρει και η ανάγνωση του τίτλου, ο οποίος όμως συχνά είναι υπαινικτικός, όπως και στο εν λόγω κείμενο, όπου η μεταφορά «φωνή» αναγνωρίζεται μόνον αφού διαβαστεί το κείμενο, όπως και η επέκταση της σημασίας της γενικής «των πατέρων». Η αναγνώριση του προβλήματος και η παρουσίασή του στην αρχή της περίληψης είναι εντελώς απαραίτητη σε περιλήψεις κειμένων με θέση, γιατί έτσι διευκολύνεται η κατανόηση από τον αναγνώστη (της περίληψης) της θέσης που υιοθετεί ο συγγραφέας του πρωτοτύπου.

Προχωρούμε στη συνέχεια σε μια δεύτερη, κατά παραγράφους, κρίσιμη ανάγνωση, που θα μας υποδείξει όχι μόνο το θέμα της κάθε μιας –αδιάφορο αν αυτό είναι ρητά διατυπωμένο ή πρέπει να συναχθεί με μια κίνηση *επιδιωκόμενης συναγωγής* (βλ. παραπάνω τις «γνωσιακές λειτουργίες παράφρασης»), ή *επιλογής / σύνθεσης* (βλ. παραπάνω τις «γνωσιακές λειτουργίες πύκνωσης»)– αλλά και τις γλωσσικές / γνωσιακές πράξεις που επιτελεί ο συγγραφέας κατά την ανάπτυξη του κάθε υποθέματος. Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι ένα περίπλοκο και πολυσυζητημένο ζήτημα στην ανάλυση περιεχομένου είναι ο καθορισμός των κειμενικών μονάδων νοήματος (γραμματικών προτάσεων ή λογικών προτάσεων ή σημασιολογικών μονάδων ή θεματικών μονάδων κ.ά.) τις οποίες θα αναγνωρίσουμε σε ένα κείμενο και στις οποίες θα στηρίξουμε την αναπαράσταση του δικτύου των πληροφοριών του (Seidlhofer ό.π. 170-176), ζήτημα που ξεπερνά τις φιλοδοξίες αυτού του κειμένου. Η λύση που προτείνουμε πιο πάνω υπονοεί γνωστές λογικές / σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ προτάσεων (αιτιολόγηση, αξιολόγηση, επαγωγικό ή παραγωγικό συναγόμενο κ.ά.), που μαζί με τις προτροπές και τις υποδείξεις –δεν σπανίζουν σε επαγγελματικά δοκίμια– μετατρέπονται σε γλωσσικές πράξεις μέσα στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας και, επιπλέον, μπορούν μεταγλωσσικά να δηλωθούν στην περίληψη.

Έτσι, στην §1 διακρίνουμε: α) την περιγραφή της στάσης των περισσότερων ανθρώπων απέναντι στην παράδοση (επαγωγικό συμπέρασμα) [«Ενοχλεί γενικά... που πέρασαν»], β) την αιτιολόγησή της [«Θέλει ... τη δική του συμβολή»], γ) την αρνητική αξιολόγηση της στάσης αυτής [«Μικρόχαρη η στάση αυτή»], δ) την αιτιολόγηση ή αρνητικής αξιολόγησης [«περιορίζει τον άνθρωπο ... δημιουργεί ιστορία»], που ισοδυναμεί με αναίρεση της τέτοιας στάσης απέναντι στην παράδοση και την υποδήλωση της αντίθετης, και ε) τις προκείμενες ενός παραγωγικού συλλογισμού [«Δημιουργός ιστορίας... γεμάτα και ιστορία»] που οδηγεί σ' ένα μη ρητό αξιολογικό συμπέρασμα, το οποίο όμως αποτελεί τη θέση του συγγραφέα.

Η §2 δεν είναι τίποτε άλλο από μια αποσαφήνιση (σε επίπεδο μεγάλης γενικότητας) της θέσης του συγγραφέα, που διατυπώθηκε στο τέλος της προηγούμενης παραγράφου, και οικοδομείται πάνω στην αντίθεση των χαρακτηριστικών του ιστορικού γεγονότος, έννοιας που αντικαθιστά εκείνη της ιστορικής συνέχειας. Η παράγραφος είναι δομικά εξαρτημένη από την προηγούμενη, γι' αυτό στην περίληψη μπορεί να εκπροσωπηθεί με δευτερεύουσα πρόταση. Η §3 είναι επαναδιατύπωση ή, καλύτερα, η πρώτη ρητή διατύπωση της κεντρικής θέσης του κειμένου πλασιωμένη από μια διευκρίνιση και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να αναβιβαστεί (με επιλογή, βλ. «λειτουργίες παράφρασης») στο επίπεδο της μακροδομής.

Η §4 περιλαμβάνει δύο υποθέματα και γι' αυτό ισχυριστήκαμε ότι ουσιαστικά συγκροτείται από δύο θεματικές παραγράφους: αυτήν που περιλαμβάνει τον εμπειρικό έλεγχο και την αρνητική αξιολόγηση της στάσης των Νεοελλήνων απέναντι στην πρόσφατη παράδοσή τους [«Δεν μπορούμε... όσο πρέπει»] και εκείνη που συνοψίζει τις προϋποθέσεις για μια δημιουργική σχέση με την παράδοση [«Είναι γνωστό όμως... και την πλούτιζε»]. Το κείμενο ολοκληρώνεται (§5) με παράφραση της κεντρικής θέσης και με μια υπόδειξη που ξαφνιάζει ελαφρά, πάντως μπορεί να συναχθεί από τις προϋποθέσεις της §4 (μελέτη της παράδοσης →μελετητές της).

Η «αποσυνθετική»/ «ανασυνθετική» ανάγνωση που προηγήθηκε μας επιτρέπει τώρα να προχωρήσουμε στην κατάσταση ενός σχεδίου που θα συγκροτεί τις γνωσιακές / γλωσσικές πράξεις του συγγραφέα και θα αναπαριστά τη δομή του περιεχομένου του δοκιμίου, αφού όμως παράλληλα ενεργοποιηθούν και οι κατάλληλες λειτουργίες παράφρασης και πύκνωσης του πρωτοτύπου. Θα περιληφθούν οι κύριες ιδέες (ρητές ή υπόρρητες) των θεματικών παραγράφων και όσες από τις υποστηρικτικές ιδέες απαιτούνται για την πιστή απόδοση του περιεχομένου. Όλες οι λεπτομέρειες, δηλαδή όλο το φάσμα των τεκμηρίων, θα παραλειφθούν (πρβ. Tomola 1984). Μπορεί, λοιπόν, να προκύψει ένα θεματικό ή προτασιακό διάγραμμα δύο επιπέδων βάθους σαν αυτό:

- 1 Ο άνθρωπος είναι δημιουργός ιστορίας, πράγμα που σημαίνει ότι το παρόν του νοηματοδοτείται και γονιμοποιείται μέσα από την οργανική σύνδεσή του με το παρελθόν
 - α. Πολλοί επιδιώκουν την αυτοβεβαίωσή τους αποσυσχετίζοντας τον εαυτό τους από την πνευματική παράδοση του παρελθόντος
 - β. Πρόκειται για στάση εγωιστική, που εξορίζει τον άνθρωπο από τον χώρο της ιστορίας
- 2 Αν η μια όψη των ιστορικών γεγονότων είναι η μοναδικότητά τους, η άλλη τους όψη είναι η σύνδεσή τους με το πριν και το μετά της ιστορικής συνέχειας
- 3 Η ιστορική συνείδηση, δηλαδή η γνώση της παράδοσης ενός πολιτισμού, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργική πορεία των ατόμων και των λαών.
- 4
 - α. Οι Νεοέλληνες δεν διακρινόμαστε για την ενεργητική μας σχέση με την πρόσφατη πνευματική μας παράδοση, γεγονός που οφείλεται στο ότι δεν τη μελετούμε, άρα και δεν τη γνωρίζουμε όσο πρέπει
 - β. Μόνο αν μελετηθεί σε βάθος η παράδοση και αποτιμηθεί σωστά η αξία της, μπορεί ο άνθρωπος, ως άτομο ή γενιά, να συνεχίσει δημιουργικά την πορεία του μέσα στην ιστορία ενός πολιτισμού
- 5 Η προκοπή βίου είναι αδύνατη χωρίς την ουσιαστική γνώση του παρελθόντος. Σ' αυτό πρέπει να είναι μεγάλη η συμβολή των ανθρώπων που κατεξοχήν μελετούν την παράδοση, των πνευματικών ηγετών κάθε γενιάς

Στηριζόμενοι στο σχέδιο αυτό και προσθέτοντας δύο ακόμη στοιχεία, το πρόβλημα που απασχολεί τον συγγραφέα (το θέμα του κειμένου) και τις μεταγλωσσικές ενδείξεις της διάρθρωσης του περιεχομένου, προχωρούμε στη σύνταξη του κειμένου της περίληψης, όπως αυτό:

Στο δοκίμιό του σχετικά με τη στάση που οφείλουμε να υιοθετήσουμε απέναντι στο πνευματικό κεφάλαιο του παρελθόντος, ο Β. Τατάκης διαπιστώνει ότι ο σύγχρονος άνθρωπος αρέσκεται να αυτοπροσδιορίζεται εγωιστικά εν αγνοία της πολιτισμικής του παράδοσης, γεγονός που δεν του επιτρέπει να συνειδητοποιήσει ότι ζει μέσα στην ιστορική συνέχεια, και αντιπίνει ότι το παρόν του ανθρώπου νοηματοδοτείται και γονιμοποιείται μόνο μέσα από την οργανική του σύνδεση με το παρελθόν, αφού η μοναδικότητα του «τώρα» είναι αναπόφευκτα συνδεδεμένη με τη συνέχεια που ξεκινά από το «χθες». Έτσι, καταλήγει στην άποψη ότι η ιστορική συνείδηση με τη μορφή της βαθιάς γνώσης της παράδοσης είναι εκ των ων ουκ άνευ για τη δημιουργική πορεία του σύγχρονου ανθρώπου. Από τη σκοπιά αυτή ελέγχει τη στάση των Νεοελλήνων απέναντι στο πρόσφατο παρελθόν τους και διαπιστώνει ότι είναι επιπόλαιη, γιατί δεν στηρίζεται στη

μελέτη και τη γνώση του. Αυτή είναι, υπογραμμίζει, και η μοναδική οδός για μια γόνιμη μελλοντική πορεία των ανθρώπων και των εθνών, δηλαδή η αναδίφηση του πολιτισμικού παρελθόντος και η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι το συνεχίζουμε οργανικά. Στη διαδικασία αυτή, καταλήγει, πολύτιμη θα είναι η συμβολή των πνευματικών ανθρώπων, που έχουν υποχρέωση να μελετούν και να προβάλλουν την αξία της παράδοσης.

Το δεύτερο δοκίμιο που θα εξετάσουμε, *Το σχετικό και το απόλυτο* του Ε. Παπανούτσου, είναι ένα πολυτυπικό, ειδολογικά ετερογενές κείμενο, που συνδυάζει την αφήγηση με την πειθώ του δοκιμίου, με κυρίαρχη όμως την πειθώ, και την αφήγηση σε ρόλο υπηρέτριας της σχολιαστικής και αποδεικτικής διαδικασίας. Θα ασχοληθούμε ιδιαίτερα με το αφηγηματικό μέρος του δοκιμίου, γιατί εκεί δεν μπορεί να εφαρμοστεί το «ταγμημικό» πρότυπο της παραγράφου. Χρειάζεται ένα μοντέλο που θα προβλέπει τη διάταξη των μερών (επεισοδίων) μιας **αφήγησης** [10] (όχι μυθοπλαστικής απαραίτητα), όπως το μοντέλο των Labov & Waletzky, που υποστηρίζει ότι η δομή μιας οποιασδήποτε αφήγησης περιλαμβάνει τα εξής μέρη: τον προσανατολισμό, την «περιπέτεια», την αξιολόγησή της, τη λύση και την κατάληξη της αφήγησης. Με οδηγό αυτό το μοντέλο μπορούμε να συνοψίσουμε το περιεχόμενο της αφήγησης με την οποία ξεκινά το δοκίμιο, αφού την εντάξουμε στη συνολική του δομή ύστερα από την πρώτη ανάγνωση που θα επιχειρήσουμε.

Ο συγγραφέας καταρχήν προσανατολίζει την αφήγηση δίνοντας τον χώρο, τον χρόνο και την κατάσταση από την οποία εκκινεί η μικρή ιστορία που του έδωσε την αφορμή να γράψει το δοκίμιο, που του πρόσφερε δηλαδή το αντικείμενο του προβληματισμού του. Η πρωταγωνίστρια της ιστορίας αφηγείται φωναχτά στους επιβάτες ενός αστικού λεωφορείου μια «περιπέτεια» που της συνέβη το προηγούμενο βράδυ (αφήγηση εγκιβωτισμένη στην αφήγηση του συγγραφέα) κι αυτή η «περιπέτεια» της –στο τέλος θα φανεί ότι μπορεί και να μην ήταν– γίνεται και η «περιπέτεια» της αφήγησης του συγγραφέα, από τη στιγμή που πυροδοτεί τις αντιδράσεις των ακροατών της ανατρέποντας την αρχική ισορροπία. Η συνέχεια αποτελεί την ανάπτυξη της ιστορίας, όπου συμπλέκονται τα σχόλια του αφηγητή (αξιολόγηση) με τις παρεμβάσεις των προσώπων της ιστορίας, μέχρι την τελική ανατροπή (λύση), με την οποία ολοκληρώνεται το αφηγηματικό τμήμα του δοκιμίου. Τότε μόνον ο συγγραφέας παρουσιάζει με σαφήνεια το πρόβλημα που τον απασχολεί, ενώ παράλληλα δηλώνει και τη θέση του απέναντι σ' αυτό. Η συνέχεια είναι ενδιαφέρουσα, γιατί ο ίδιος ο συγγραφέας κωδικοποιεί τις αντιδράσεις των συνομιλητών της πρωταγωνίστριας, στην πραγματικότητα τις ποικίλες στάσεις των ανθρώπων απέναντι στο πρόβλημα της σχετικότητας των ηθικών κρίσεων, προσφέροντάς μας κατ' αυτό τον τρόπο μια σύνοψη της αφήγησής του. Μετά από μια σειρά διευκρινίσεων γύρω από το πρόβλημα και μια μεταβατική παράγραφο, που μας εισάγει στο καθαρά αποδεικτικό μέρος του δοκιμίου, περιγράφονται οι δύο δυνατές μέθοδοι προσέγγισης του προβλήματος (δογματική / σκεπτικιστική), αποσαφηνίζεται περαιτέρω η τελευταία, που αποτελεί και τη στάση την οποία υιοθετεί ο συγγραφέας, και το δοκίμιο τελειώνει με την εφαρμογή της στο συζητούμενο πρόβλημα.

Για λόγους συντομίας θα αποφύγουμε την αναλυτική περιγραφή των βημάτων της δεύτερης ανάγνωσης. Παρακολουθώντας τα επεισόδια της μικρής ιστορίας θα δώσουμε τις εγγραφές εκείνες που θα αποτελέσουν το υλικό της περίληψης, εγγραφές που σημειώνουν τις «κορυφές» της αφήγησης, κατ' αντιστοιχία προς το ιεραρχικό («ταγμημικό») μοντέλο της παραγράφου, που επιχειρεί να αναδείξει τις «κορυφές» μιας επιχειρηματολογίας. Ακολουθεί ένα διάγραμμα της παραπάνω αφήγησης:

1. Ένα πρωί μέσα σ' ένα αστικό λεωφορείο μια μεσόκοπη κυρία που κάθεται δίπλα στον εισπράκτορα διηγείται στους λιγοστούς επιβάτες του λεωφορείου την «περιπέτεια» της της προηγούμενης βραδιάς

α. το ένα από τα δύο κέρματα που της επέστρεψε ένας οδηγός ταξί για ρέστα διαπίστωσε στο φως της επόμενης μέρας ότι ήταν κίβδηλο.

2. Ο αδιάφορος παρακαθήμενος επιβάτης υποβαθμίζει το γεγονός λέγοντας ότι θα μπορούσαν να ήσαν και χειρότερα τα πράγματα: να ήταν κίβδηλο και το άλλο

κέρμα.

3. Η κυρία εξάπτεται από την αντιμετώπιση αυτή και αντιτείνει ότι το να χάσεις έστω και λίγα χρήματα από δόλο κάποιου δεν είναι ασήμαντο πράγμα.
4. Ένας άλλος συνεπιβάτης, υπερασπιζόμενος την ιδέα της ιδιοκτησίας, υποδεικνύει στην κυρία να καταφύγει αμέσως στην Αστυνομία.
5. Ο εισπράκτορας, που μπαίνει στη συζήτηση, επιχειρεί να «αθώσει» τον οδηγό του ταξί υποθέτοντας ότι θα μπορούσε κι εκείνος να είχε εξαπατηθεί με τον ίδιο τρόπο από άλλον επιβάτη.
6. Στην κατεύθυνση της «αθώωσης» κινείται και η παρέμβαση του επόμενου συνομιλητή, που υποθέτει ότι ο οδηγός του ταξί ίσως αντιλήφθηκε την εξαπάτησή του και προτίμησε σιωπηρά να μεταθέσει τη ζημιά του στη μεσόκοπη κυρία.
7. Ένας πιο απομακρυσμένος επιβάτης αντιδρά με ζήλο στις απόψεις των δύο προηγούμενων και υπεραμύνεται του νόμου, που πρέπει να τιμωρεί τους κλέφτες, για να μην διαλυθεί η κοινωνία.
8. Ο επόμενος ομιλητής ζητά από την κυρία να του δείξει το κίβδηλο νόμισμα, προκειμένου να ικανοποιήσει την περιέργειά του.
9. Ο εισπράκτορας, όταν το βλέπει, εκτιμά ότι δεν είναι κίβδηλο, απλώς είναι μικρής αξίας, κάτι που, κατά τη γνώμη του, μειώνει το ύψος της ζημίας.
10. Ο τελευταίος ομιλητής, που είναι συλλέκτης νομισμάτων, αναγνωρίζει την αληθινή ταυτότητα του «κίβδηλου» κέρματος, ζητά να το αγοράσει προσφέροντας το ποσό που υποτίθεται ότι έχασε η κυρία, εκείνη δέχεται και η «περιπέτειά» της τελειώνει μ' αυτό τον απροσδόκητο τρόπο.

Επειδή ο στόχος της αφήγησης είναι η προετοιμασία του στοχαστικού μέρους του δοκιμίου και η καταγραφή των στάσεων απέναντι στο πρόβλημα του σχετικού ή απόλυτου χαρακτήρα των ηθικών κρίσεων, και επειδή τη μερίδα του λέοντος στην αφήγηση δεν καταλαμβάνει η «περιπέτεια» αλλά η αξιολόγησή της με τις αφηγημένες απόψεις των συνεπιβατών της μεσόκοπης κυρίας, μπορούμε στην περίληψη να ομαδοποιήσουμε, με ιδεολογικά κριτήρια, τις αντιδράσεις των δευτεραγωνιστών της ιστορίας ανατρέποντας τη σειρά με την οποία διατυπώνονται, προκειμένου στο μυαλό του αναγνώστη της περίληψης να μείνει η εντύπωση μιας χαρτογράφησης στάσεων που προδιαγράφουν την ανάλυση η οποία ακολουθεί, και όχι η εξέλιξη και οι λεπτομέρειες μιας ασήμαντης κατά τα άλλα ιστορίας. Είναι αυτονόητο ότι από τη σύνοψη της περίληψης δεν θα λείπουν οι μεταγλωσσικές φράσεις που θα σχολιάζουν τις κινήσεις του συγγραφέα του πρωτοτύπου. Ακολουθεί η περίληψη του αφηγηματικού μέρους του δοκιμίου:

Το πρόβλημα που απασχολεί τον Ε. Παπανούτσο στο δοκίμιό του είναι η σχετικότητα ή μη των ηθικών κρίσεων. Προκειμένου να ανοίξει τον δρόμο στη συστηματική ανάλυση ενός τόσο αμφιλεγόμενου ζητήματος παραθέτει στην αρχή μια μικρή ιστορία, την οποία διηγείται στους λιγιστούς επιβάτες ενός αστικού λεωφορείου μια κυρία οργισμένη: έπεσε, λέει, το προηγούμενο βράδυ θύμα του δόλου ενός οδηγού ταξί, ο οποίος της έδωσε για ρέστα δύο κέρματα και το ένα από αυτά ήταν κάλπικο. Από τους συνομιλητές της ένας υποβαθμίζει το συμβάν και ειρωνεύεται την οργή της, δύο άλλοι επιχειρούν να βρουν ελαφρυντικά υπέρ του οδηγού (ότι μπορεί κι ο ίδιος να είχε πέσει θύμα εξαπάτησης), ενώ εκφράζονται και απόψεις που δικαιώνουν την οργή της κυρίας: η μία υπεραμύνεται της ιδιοκτησίας και της ανάγκης να προστατεύεται από την αστυνομία και η άλλη θυμίζει ότι χωρίς την πάταξη από τον ποινικό νόμο της κλοπής δεν μπορεί να υπάρξει κοινωνία. Η ιστορία αλλάζει τροπή όταν ένας περιεργος επιβάτης ζητά να δει το κίβδηλο νόμισμα, γεγονός που προσελκύει το ενδιαφέρον ενός άλλου επιβάτη,

συλλέκτη νομισμάτων. Αυτός αναγνωρίζει την ταυτότητα και την αξία του νομίσματος –τελικά δεν ήταν κάλπικο!–, προσφέρει στην κυρία όσα έχασε σε δραχμές, εκείνη δέχεται και η ιστορία παίρνει τέλος μ’ αυτό τον απροσδόκητο τρόπο.

3.3 Τα γλωσσικά μέσα της περίληψης συνεχούς γραπτού λόγου

Στο κεφάλαιο αυτό θα μας απασχολήσουν τα εξής ζητήματα: πρώτον, το *μήκος* της περίληψης, ένα πρόβλημα που εκ πρώτης όψεως συνδέεται με τις επικοινωνιακές και τις γνωσιακές λειτουργίες της περίληψης, το εξετάζουμε όμως εδώ, μιας και το μήκος ενός κειμένου σε τελική ανάλυση καθορίζεται από γλωσσικές στρατηγικές· δεύτερον, το *ύφος* της περίληψης· και, τρίτον, η *συνοχή* της περίληψης, που αντιμετωπίζεται από μια σκοπιά μορφολογική (τα γραμματικά εργαλεία της συνοχής) και μια σκοπιά θεματική (οι θεματολογικοί δείκτες της συνοχής).

3.3.1 Το μήκος της περίληψης

Αλήθεια, πόσο μεγάλη είναι μια περίληψη; Πρέπει να υπάρχει εύλογη αναλογία μήκους ανάμεσα στο πρωτότυπο και την περίληψή του; Η απάντηση στο πρώτο ερώτημα είναι ότι οι περιλήψεις μπορούν να έχουν οποιοδήποτε μήκος, αρκεί να δίνουν στον αναγνώστη τους μια αντιπροσωπευτική εικόνα του πρωτοτύπου. Η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα είναι καταφατική, χωρίς όμως να είναι δυνατόν να οριστεί επακριβώς η αναλογία. Θα πρέπει, πάντως, να διευκρινίσουμε ότι ερωτήματα όπως τα παραπάνω έχουν νόημα εφόσον η περίληψη είναι «αυτοκίνητη» (αποφασισμένη από τον συντάκτη της), γιατί στην περίπτωση της σχολικής περίληψης είναι ο καθηγητής ή η επιτροπή των εξετάσεων που θα πρέπει να προβληματιστούν για το μήκος της περίληψης, λαμβάνοντας υπόψη τους όχι μόνο το μήκος του αρχικού κειμένου αλλά κυρίως τον (δυναμικό) αποδέκτη της περίληψης, ουσιαστικά τον σκοπό για τον οποίο συντάσσεται η περίληψη. Ο σκοπός αυτός ρυθμίζει το ποσοστό της αφαίρεσης, αν μπορούμε να το πούμε έτσι, και έχει άμεση επίπτωση στο ύφος και τη συγκρότηση του τελικού κειμένου.

Ο Werlich (ό.π. 89-90) διακρίνει δύο μήκη περίληψης: τη *σύντομη* και την *επιμήκη*. Η σχηματοποίηση αυτή είναι αυθαίρετη εκ πρώτης όψεως, μπορεί όμως να αποβεί χρήσιμη, αν συσχετιστεί με κατηγορίες περιστάσεων επικοινωνίας, στις οποίες άλλοτε (όπως στην περίπτωση μιας επιστημονικής εργασίας, όπου παρατίθεται συχνά με μεγάλη πύκνωση το περιεχόμενο ενός άρθρου ή ενός κεφαλαίου) χρειάζεται μια συνομότερη και άλλοτε (όπως στην περίπτωση μιας δημοσιογραφικής σύνοψης από δημόσια συζήτηση) χρειάζεται μια εκτενέστερη εκδοχή του πρωτοτύπου.

Η σύντομη περίληψη γενικά ζητείται ή θεωρείται απαραίτητη όταν το πρωτότυπο δεν βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος μιας έρευνας, παρουσίασης ή συνομιλιακού συμβάντος, όμως κρίνεται αναγκαία η γνωστοποίηση στο κοινό της βασικής του ιδέας ή συζητείται η βασική του άποψη. Εκτός από την περίπτωση της επιστημονικής εργασίας που προαναφέρθηκε, σύντομες περιλήψεις συναντούμε σε άρθρα ή επιστημονικά δοκίμια, σε κριτικές παρουσιάσεις (βιβλίων, θεατρικών ή κινηματογραφικών έργων) ή σε τράπεζες δεδομένων, όπου ο υπερβολικά μεγάλος όγκος των πληροφοριών επιβάλλει τη συμπίεση των περιλήψεων των τεκμηρίων. Μπορεί, επίσης, να ζητηθεί και από μαθητές σύντομη περίληψη, προκειμένου να ελεγχθούν οι γνωσιακές και γλωσσικές επιλογές (δραστικής) πύκνωσης που θα χρησιμοποιήσουν (Seidlhofer ό.π. 150-152). Υπάρχει, ωστόσο, ο κίνδυνος, αν ζητηθεί περίληψη με μήκος δυσανάλογα μικρό προς το πρωτότυπο, αυτή να θυμίζει τίτλο μάλλον παρά κείμενο, καθώς δεν θα αντιπροσωπεύονται αναλογικά τα βασικά σημεία του πρωτοτύπου, με αποτέλεσμα την αναπόφευκτη υπεραπλούστευσή του (Guth 1965). Τότε η περίληψη θα έχει τα γνωρίσματα του συμπιεσμένου λόγου [compressed language], όπως είναι ο λόγος των τηλεγραφημάτων και των μικρών αγγελιών, των πρωτοσέλιδων των εφημερίδων ή των διαφημίσεων (Sinclair 1988).

Η σύντομη περίληψη «διασώζει» το θέμα του αρχικού κειμένου και δεν μπορεί να είναι μικρότερη από **δύο** προτάσεις (ή περιόδους), από τις οποίες η μία θα εκπροσωπεί το μεταγλωσσικό μέρος της περίληψης, δηλαδή αυτό που αναφέρεται στο πρόβλημα και τις οργανωτικές κινήσεις του συγγραφέα του πρωτοτύπου, και η άλλη το περιεχόμενο του πρωτοτύπου. Δίνουμε στη συνέχεια μια σύντομη εκδοχή της περίληψης του δοκιμίου *Η φωνή των πατέρων* (βλ. παραπάνω):

Σύμφωνα με τον Β. Τατάκη, επειδή ο άνθρωπος παράγει πολιτισμό μέσα στον χρόνο της ιστορίας, ο οποίος συνδέει άρρηκτα το παρόν με το πνευματικό κεφάλαιο του παρελθόντος, είναι ανάγκη ο σύγχρονος άνθρωπος να στηρίζει την πορεία της ζωής του στην ενδεδειγμένη μελέτη της παράδοσης και τη δημιουργική επαφή μαζί της.

Η επιμήκης περίληψη, από την άλλη πλευρά, είναι αναγκαία όταν το πρωτότυπο της βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της πληροφοριακής διαδικασίας που επιτελεί η περίληψη. Κι όταν λέμε «πρωτότυπο» έχουμε κατά νου όχι μόνο βιβλία, κεφάλαια βιβλίων ή άρθρα αλλά και ομιλίες ή συζητήσεις και συνεδριάσεις. Έτσι, επιμήκεις περιλήψεις θα συναντήσουμε σε βιβλιοπαρουσιάσεις ή παρουσιάσεις ταινιών / θεατρικών έργων ή εικαστικών γεγονότων, εφόσον βέβαια το κρινόμενο έργο αποτελεί το βασικό αντικείμενο ενασχόλησης του συντάκτη της περίληψης. Κατά κανόνα επιμήκεις είναι και οι περιλήψεις μονολογικών κειμένων (ομιλιών, διαλέξεων ή μιας ενημέρωσης των δημοσιογράφων από τον κυβερνητικό εκπρόσωπο) ή συνομιλιακών συμβάντων δημόσιου χαρακτήρα (μιας τηλεοπτικής ή μιας κοινοβουλευτικής συζήτησης), γιατί το αναγνωστικό κοινό τους δεν ήταν «εκεί» για να τις παρακολουθήσει, οπότε εύλογα έχει την απαίτηση μιας αντιπροσωπευτικής σύνοψής τους. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν και οι σχολικές περιλήψεις, γιατί κι εκεί το πρωτότυπο είναι το περί ου ο λόγος αντικείμενο, το οποίο πρέπει να καταστεί γνωστό ως προς τη δομή και το περιεχόμενό του στους αναγνώστες (ή, μάλλον, τον αναγνώστη) της περίληψης.

Σε ό,τι αφορά την ακριβή έκταση μιας επιμήκους περίληψης, και μάλιστα της σχολικής, αυτή δεν μπορεί να καθορίζεται με (ή μόνο με) **ποσοτικά** κριτήρια (αριθμό λέξεων ή προτάσεων ή αράδων) –εκτός κι αν ο αριθμός αυτός προτείνεται εντελώς αυθαίρετα, γιατί το όριο του 1/3 ή 1/4, ας πούμε, του πρωτοτύπου δεν μπορεί να θεωρηθεί πειστικό, που σημαίνει θεωρητικά θεμελιωμένο, κριτήριο– αλλά μόνο με **θεματικά** κριτήρια: η περίληψη πρέπει να αποτελεί μια αντιπροσωπευτική χαρτογράφηση του δικτύου των υποθεμάτων (σε αποδεικτικά κείμενα) ή των επεισοδίων (σε αφηγηματικά κείμενα). Ποσοτικά κριτήρια δικαιολογούνται μόνο σε επαγγελματικές περιλήψεις (ανακοινώσεων ή άρθρων που πρόκειται να περιληφθούν σε τόμους πρακτικών), όπου οι περιορισμοί της έκτασης επιβάλλονται από πρακτικές ανάγκες, δηλαδή να είναι εύχρηστο ένα εκτεταμένο υλικό κειμένων και περιλήψεων.

Θα κλείσουμε το κεφάλαιο αυτό με μια ενδιαφέρουσα παρένθεση, που σχετίζεται με τη διδακτική και την πρακτική της περίληψης από τους μαθητές. Η Seidlhofer, που μελέτησε, μεταξύ άλλων, και τις υπερβάσεις του εντεταλμένου μήκους των περιλήψεων, συμπεραίνει ότι οι λόγοι που δεν επιτρέπουν στους μαθητές να περιοριστούν σ' ένα συγκεκριμένο αριθμό λέξεων δεν είναι τόσο η ελλιπής ενεργοποίηση διαδικασιών παράφρασης / πύκνωσης και ο κακός προγραμματισμός του τελικού κειμένου όσο η δύναμη ή η γοητεία που ασκεί το πρωτότυπο στον μαθητή, ο βαθμός συναισθηματικής εμπλοκής του τελευταίου σ' αυτό ή ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο κάθε μαθητής προσεγγίζει ένα κείμενο. Από τη στιγμή που λείπουν ανάλογες έρευνες για τα ελληνικά δεδομένα, δεν μπορούμε να δεχθούμε απροβλημάτιστα τα πορίσματα αυτά, πρέπει όμως να μας ευαισθητοποιήσουν ως προς την αιτιολόγηση του προβλήματος αλλά και ως προς τα κριτήρια επιλογής των κειμένων που δίδονται για σύνοψη.

3.3.2 Το ύφος της περίληψης

Το ύφος μιας περίληψης «δανείζεται» γλωσσικά εργαλεία από εκείνα που χαρακτηρίζουν όλα τα κείμενα της ίδιας γενολογικής κατηγορίας, δηλαδή τα κείμενα έκθεσης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν διαφορές ύφους στο εσωτερικό της κατηγορίας. Σύμφωνα με τον

Werlich (ό.π. 90-91), το κειμενικό ιδίωμα της έκθεσης σημαδεύεται από δύο ειδών προτάσεις σε ακολουθίες: τις *προτάσεις αναγνώρισης ενός φαινομένου* (ή *είναι*-προτάσεις, λόγω της συχνής παρουσίας του συνδετικού ρήματος), που απαντούν κυρίως σε ορισμούς («η στάση των Νεοελλήνων απέναντι στο πρόσφατο παρελθόν τους *είναι* επιπόλαιη»), και τις *προτάσεις σύνδεσης με το φαινόμενο* (ή *έχει*-προτάσεις, λόγω της αντιπροσωπευτικής χρήσης του ρήματος αυτού), οι οποίες συνάπτουν το φαινόμενο με ιδιότητες ή άλλα φαινόμενα και συναντώνται σε όλα τα κείμενα έκθεσης («ο σύγχρονος άνθρωπος αρέσκεται να [= *έχει* την τάση να...] αυτοπροσδιορίζεται εγωιστικά...»). Εκτός αυτών, συχνή είναι και η παρουσία *προτάσεων που καταγράφουν σταθερές ενέργειες των φαινομένων* [non-continuous action-recording sentences], συμπληρώνοντας τη λειτουργία των προηγούμενων, που περιγράφουν ιδιότητες («το παρόν του ανθρώπου νοηματοδοτείται και γονιμοποιείται μόνο μέσα από την οργανική του σύνδεση με το παρελθόν»). Σύμφωνα πάντα με τον ίδιο ερευνητή, από τις εξαρτημένες προτάσεις αυτές που αφθονούν είναι οι *αναφορικές περιοριστικές* (ονοματικές) και οι *αιτιολογικές*: οι πρώτες προσφέρονται για τη σύναψη ειδικών γνωρισμάτων σ' έναν γενικό όρο («...σχετικά με τη στάση *που* οφείλουμε να υιοθετήσουμε απέναντι στο πνευματικό κεφάλαιο του παρελθόντος»), ενώ οι δεύτερες εισάγουν καινούργιες πληροφορίες που εξηγούν δεδομένα γνωρίσματα ενός φαινομένου («η στάση των Νεοελλήνων απέναντι στο πρόσφατο παρελθόν τους είναι επιπόλαιη, *γιατί* δεν στηρίζεται στη μελέτη και τη γνώση του»). Τέλος, χαρακτηριστικά συχνή είναι και η τροποποίηση ονοματικών συνόλων με επίθετα και ρηματικών συνόλων με επιρρηματικές φράσεις («πολιτισμική παράδοση» / «μέσα στην ιστορική συνέχεια») (πρβ. Tomola 1984).

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την περίληψη, το ύφος της δεν μπορεί, βέβαια, να μείνει εντελώς ανεπηρέαστο από το ύφος του πρωτοτύπου (στοχαστικό, πολεμικό, ευτράπελο, ειρωνικό κλπ.) ούτε από το κοινό στο οποίο απευθύνεται (γνωστό / άγνωστο, περιορισμένο / ευρύ κ.ά.). Πάντως, σε κάθε περίπτωση η περίληψη διαφοροποιείται κάπως από το *ουδέτερο*, καθαρά πληροφοριακό, ύφος των κειμένων έκθεσης (όπως του ορισμού και της εξήγησης) και μεταπίπτει σε ένα ύφος *τυπικό*, στον βαθμό που απευθύνεται κανονικά σε απομακρυσμένο και μεγάλο αναγνωστικό κοινό, ή σ' ένα ύφος *τεχνικό*, όταν το επιβάλλει η φυσιογνωμία του πρωτοτύπου. Το τυπικό ύφος διακρίνεται από την επιλογή της απρόσωπης (τριτοπρόσωπης) οπτικής γωνίας ή του γενικευτικού α' πληθυντικού προσώπου, την ευρεία θεματική επέκταση της βασικής ιδέας του πρωτοτύπου, την ακρίβεια των λεξικών επιλογών, την εναλλαγή απλών και σύνθετων συντακτικών δομών, την περιπλοκότητα της οργάνωσης των κειμενικών μονάδων και, τέλος, τη φροντίδα για τη στίξη και την παραγραφοποίηση. Όλα τα γνωρίσματα αυτά μπορούν να ελεγχθούν στη φάση της προπαρασκευής και της σύνταξης της περίληψης από το δοκίμιο *Η φωνή των πατέρων* (βλ. παραπάνω). Από την άλλη πλευρά, το τεχνικό ύφος διαμορφώνεται από τη συχνή χρήση επιστημονικών όρων ή γενικότερα ορολογίας, μια γλώσσα αυστηρή, που αποκλείει τις συνδηλώσεις, και τις πυκνές αναφορές σε μετρήσιμες ιδιότητες των φαινομένων. Επειδή το παραπάνω δοκίμιο δεν είναι τεχνικό κείμενο, γι' αυτό και η περίληψή του δεν έχει το ανάλογο ύφος, αν και δεν λείπουν οι τεχνικοί όροι που αναφέρονται στο φαινόμενο «παράδοση».

Πριν κλείσουμε το κεφάλαιο αυτό, θα θέλαμε να αναφερθούμε σ' ένα ζήτημα ή, μάλλον, δίλημμα που συνδέεται αποκλειστικά σχεδόν με τη διδακτική και την πρακτική της σχολικής περίληψης: πρέπει η περίληψη να γράφεται «με δικά μας (=του μαθητή) λόγια» ή με τις λέξεις και τις φράσεις του πρωτοτύπου; Οι γνώμες των μελετητών και των συγγραφέων σχολικών εγχειριδίων δίστανται. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι ο μαθητής πρέπει να κτίζει την περίληψη με υλικά από το κατεδαφισμένο πρωτότυπο, γιατί η αναγνωστική του αντίδραση δεν πρέπει να χρωματίζει αυθαίρετα το πρωτογενές υλικό. Η περίληψη, λένε, είναι μια απρόσωπη διαμεσολάβηση του μαθητή ανάμεσα στον συγγραφέα του πρωτοτύπου και τον αναγνώστη της περίληψης, ο οποίος υποτίθεται ότι δεν ενδιαφέρεται παρά για μια πυκνή και αντιπροσωπευτική του πρωτοτύπου εκδοχή. Άλλοι πάλι προτείνουν οι μαθητές να επεμβαίνουν παραφραστικά στο πρωτότυπο, χωρίς ωστόσο να προδίδουν το ύφος του και, πολύ περισσότερο, τη δομή της μορφής και του περιεχομένου του. Αν και το ζήτημα δεν επιδέχεται «καθαρή» λύση, πιστεύουμε ότι η δεύτερη άποψη υπερέχει για δύο λόγους: πρώτον, γιατί είναι πολύ σημαντικό μέσω της περίληψης να ελέγχεται και η ικανότητα του μαθητή να μετασχηματίζει δομές (θα λέγαμε «να παίζει με τις δομές») του πρωτοτύπου, γεγονός που συνδέεται με την αναγνωστική του επάρκεια και τις γνωσιακές διαδικασίες παράφρασης / πύκνωσης, οι οποίες δεν μπορούν να ελεγχθούν όταν η περίληψη είναι ένα κολάζ από φράσεις του πρωτοτύπου· και, δεύτερον, γιατί κάθε κείμενο φέρει υποχρεωτικά θα

λέγαμε ίχνη άλλων κειμένων, συνεπώς και η περίληψη φέρει ίχνη του πρωτοτύπου ή, μάλλον, αντίστροφα, φέρει τα ίχνη της ανάγνωσης του συντάκτη της ως δευτερογενές κείμενο που είναι. Αν όχι κάποια παραφρασμένα χωρία του πρωτοτύπου, τουλάχιστον τα μεταγλωσσικά σχόλια μιας περίληψης είναι η αναπόφευκτη παρουσία του μαθητή-αναγνώστη στο κείμενο της περίληψής του. Να σημειωθεί, πάντως, ότι το παραπάνω δίλημμα στην πράξη δεν είναι τόσο μια **διχοτομία** όσο ένα **συνεχές**, που ξεκινά από την εκ βάθρων αναδιατύπωση του πρωτοτύπου, περνά από τη μείξη παράφρασης και αυτολεξεί παράθεσης από το πρωτότυπο και καταλήγει στη συρραφή χωρίων του πρωτοτύπου. Αν, λοιπόν, μια περίληψη συνδυάζει αυτές τις τρεις (ή ακόμη και τις δύο από τις) τιμές του συνεχούς, αντιλαμβάνεται κανείς πόσο δύσκολο είναι να αξιολογηθεί με τη λογική της διχοτομίας. Για να μην αναφερθούμε στο ζήτημα που ανοίγει η έξυπνη παρατήρηση της Seidlhofer (ό.π. 156) και το οποίο δεν είναι δυνατόν να συζητηθεί διεξοδικά εδώ, ότι δηλαδή υπάρχουν κείμενα που από τη φύση τους προσφέρονται σε παράφραση, ενώ άλλα της αντιστέκονται, πράγμα που σημαίνει ότι ο καθηγητής θα πρέπει να έχει τη διακριτική ευχέρεια να σταθμίσει σωστά τις απαιτήσεις του πρωτοτύπου σε μετασχηματισμούς και συνακόλουθα την προσπάθεια του μαθητή να επέμβει στο πρωτότυπο και να το παραφράσει.

3.3.3 Η συνοχή της περίληψης

Θα πρέπει εξ αρχής να διευκρινίσουμε ότι μιλώντας για συνοχή της περίληψης εννοούμε δύο πράγματα: αφενός, τις γλωσσικές στρατηγικές που δοκιμάζει ο συντάκτης της περίληψης, ώστε το κείμενό του να δίνει μια μορφολογικά και θεματολογικά ενοποιημένη, όχι απλώς αθροιστική εικόνα του πρωτοτύπου [cohesion], και αφετέρου, την ερμηνευσιμότητα [interpretability], όχι απλώς την πρωτοβάθμια κατανόηση, του κειμένου της περίληψης για το αναγνωστικό κοινό της [coherence], κάτι που στον συνομιλιακό λόγο αποτελεί διαρκές διακύβευμα μεταξύ των συμμετεχόντων στο συνομιλιακό συμβάν, όμως στον συνεχή γραπτό λόγο (όπως είναι η περίληψη) προϋποθέτει την εκ μέρους του συντάκτη καλή γνώση της περίπτωσης επικοινωνίας στην οποία εντάσσεται η περίληψη καθώς επίσης και του γνωσιακού και πληροφοριακού δυναμικού των αναγνωστών της (Seidlhofer 1999). Η δεύτερη, η δυναμική πλευρά της συνοχής δεν θα μας απασχολήσει εδώ, κυρίως επειδή απαιτείται η ύπαρξη corpus περιλήψεων, όπου μπορεί να ελεγχθεί αν αυτές ανταποκρίνονται (ή όχι) και με ποιο τρόπο στις προσδοκίες του κοινού τους για συνεκτικότητα. Στην περίπτωση μάλιστα που αξιολογείται μια σχολική περίληψη ως προς την ερμηνευσιμότητά της, μόνο φανταστική αναπαράσταση μπορεί να γίνει των προσδοκιών και της ερμηνευτικής ανταπόκρισης του κοινού της.

Στη συνοχή, λοιπόν, της περίληψης από μορφολογική πλευρά συμβάλλουν η σταθερή χρήση:

- της τριτοπρόσωπης οπτικής γωνίας, άλλοτε προσωπικής και άλλοτε απρόσωπης («ο άνθρωπος είναι δημιουργός ιστορίας» / «το παρόν νοηματοδοτείται μέσα από την οργανική του σύνδεση με το παρελθόν»)
- της «άχρονης» οπτικής του ενεστώτα, που είναι ο χρόνος των μη αφηγηματικών κειμένων
- των λέξεων (στην πραγματικότητα, των λεξικών κατηγοριών) που χαρακτηρίζονται όχι τόσο για το περιεχόμενό τους όσο για την κειμενική τους λειτουργία, όπως είναι τα άρθρα, οι αντωνυμίες (κυρίως δεικτικές και αναφορικές) και οι σύνδεσμοι / συνδέτες, που κάνουν τις συνάψεις του κειμένου είτε εσωτερικά με τον εαυτό του, το συγκείμενο (cotext), είτε εξωτερικά με τα συμφραζόμενα και την περίπτωση επικοινωνίας, το περικείμενο (context) –για τους συνδέσμους βλ. και παρακάτω.
- της αντικειμενικής, δηλαδή της επαληθεύσιμης, από τον αναγνώστη της περίληψης, παρουσίασης των πληροφοριών του πρωτοτύπου, μιας οπτικής που στηρίζεται στη γλώσσα των γεγονότων, συσχετίζοντας φαινόμενα με τον χρόνο, τον τόπο, τα πρόσωπα, τις καταστάσεις πραγμάτων ή τα αίτια γένεσής τους (σε αντιδιαστολή προς την υποκειμενική παρουσίαση των πληροφοριών, που στηρίζεται στη γλώσσα των κρίσεων, σχολιάζοντας και αξιολογώντας φαινόμενα).
- της συνοπτικής, δηλαδή της περιορισμένης στις εντελώς αναγκαίες «σκηνικές» αναφορές, παρουσίασης των πληροφοριών του πρωτοτύπου και κυρίως εκείνων που συστήνουν το πλαίσιο του συζητούμενου προβλήματος (σε αντιδιαστολή προς τη «σκηνική» παρουσίαση του προβλήματος στο πρωτότυπο, όπου δεν υφίσταται

περιορισμός σε λεπτομέρειες που πλαισιώνουν και φωτίζουν το πρόβλημα).

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τους συνδέσμους/ συνδέτες, προνομιακό εργαλείο της μορφολογικής συνοχής, μπορούμε να θυμηθούμε τη σχετική διάκριση που έχουν προτείνει οι Halliday & Hasan στην κλασική τους μελέτη για την κειμενική συνοχή (*Cohesion in English*, 1976): οι σύνδεσμοι και οι συνδέτες, υποστηρίζουν οι δύο μελετητές, μπορούν να εκμεταλλευθούν είτε τις σύμφυτες με την πραγματικότητα σχέσεις που αναπαριστά η γλώσσα (εξωτερική σύζευξη) είτε τις σχέσεις που είναι σύμφυτες με την επικοινωνιακή διαδικασία ανάμεσα σε συγγραφέα και αναγνώστη (εσωτερική σύζευξη). Στην περίπτωση της περίληψης την πραγματικότητα αντιπροσωπεύει το ίδιο το πρωτότυπο, ενώ οι διαρθρωτικές και μεταγλωσσικές παρεμβάσεις του συντάκτη της περίληψης ορίζουν το επίπεδο των σχέσεων του με τον αναγνώστη της. Έτσι, για παράδειγμα, οι όροι *καταρχήν, έπειτα, τέλος*, μπορούν να δηλώσουν είτε μια χρονική ακολουθία πληροφοριών ή υποθεμάτων που υπάρχει με τη συγκεκριμένη σειρά στο πρωτότυπο ή μια απαρίθμηση πληροφοριακών στοιχείων, που επιλέγονται και αναδιατάσσονται στο κείμενο της περίληψης. Περιπτώσεις που πει κανείς ότι η «εσωτερική» χρήση των συνδέσμων / συνδετών, που υποδηλώνει την επικοινωνία του συντάκτη της περίληψης με τον αναγνώστη του, απαιτεί μεγαλύτερη αφαιρετική ικανότητα απ' ό,τι η «εξωτερική» χρήση των συνδέσμων / συνδετών, που απλώς αναγνωρίζει και ακολουθεί τις λογικο-σημαντικές σχέσεις μεταξύ των προτάσεων του πρωτοτύπου. Στην περίπτωση του αφηγηματικού μέρους του δοκιμίου *Το σχετικό και το απόλυτο* η διαδρομή που επιλέξαμε είναι γραμμική και ακολουθεί εκείνη του πρωτοτύπου. Συνεπώς, οι διαδοχικές παρεμβάσεις των ηρώων της ιστορίας μπορούν να δοθούν με την πρόταξη όρων χρονικής ακολουθίας. Ωστόσο, οι ίδιοι όροι μπορούν να χρησιμοποιηθούν και σε μια αναδιαρθρωμένη παρουσίαση των παρεμβάσεων, όπου τα κριτήρια της ομαδοποίησης δεν θα είναι χρονικά αλλά λογικά (απόψεις «υπέρ» → απόψεις «κατά» → πρακτικές παρεμβάσεις).

Αν η συνοχή από τη μορφολογική της πλευρά συνδέεται με τις λέξεις-λειτουργίες [function words], η συνοχή από τη θεματική της πλευρά συνδέεται με τις λέξεις-περιεχόμενα [content words], δηλαδή με τα ουσιαστικά, τα επίθετα, τα ρήματα και τα επιρρήματα. Και τούτο γιατί μ' αυτές τις γραμματικές κατηγορίες εισάγεται το θέμα και τα υποθέματα ενός κειμένου / λόγου, καθώς επίσης και τα αλληπάλληλα κατηγορήματα, τα σχόλια, που συνιστούν τη θεματική ανάπτυξη ενός αρχικού θεματικού πυρήνα. Στην περίπτωση της περίληψης ρόλο θεματολογικού ενδείκτη παίζουν οι προτάσεις που προσανατολίζουν τον αναγνώστη σχετικά με το θέμα του κειμένου («ο συγγραφέας Τάδε στο κείμενό του εξετάζει...» ή «το δοκίμιο πραγματεύεται το τάδε ζήτημα...»). Ανάλογο ρόλο παίζουν, όπως ήδη έχουμε πει, και οι προτάσεις που καταγράφουν ή εξηγούν τις γλωσσικές πράξεις του συγγραφέα του πρωτοτύπου και, έτσι, διευκολύνουν αποφασιστικά τον αναγνώστη της περίληψης να παρακολουθήσει τη θεματική ανάπτυξη του πρωτοτύπου («ο συγγραφέας υπογραμμίζει, αντιπείνει, ισχυρίζεται, συμπεραίνει κλπ.»).

Είναι σχεδόν αυτονόητο ότι η ύπαρξη θεματολογικών ενδεικτών προσδιορίζεται από την επικοινωνιακή λειτουργία και τον στόχο της περίληψης (απαντούν μόνο σε περιλήψεις που απευθύνονται σε τρίτους και όπου συγγραφέας του πρωτοτύπου και συντάκτης της περίληψης δεν ταυτίζονται) και από το αν ο συντάκτης της περίληψης γνωρίζει το πρωτότυπο στο σύνολό του (μπορεί, για παράδειγμα, να ζητηθεί από μαθητές η περίληψη ενός αποσπάσματος, του οποίου τη σχέση με το συνολικό κείμενο αγνοούν, με αποτέλεσμα να υστερεί η θεματολογική συνοχή της περίληψης).

Η θεματολογική διάσταση της συνοχής της περίληψης είναι η πιο σαφής ένδειξη της παρουσίας του δεύτερου συγγραφέα, του συντάκτη της περίληψης, αφού σ' αυτό το επίπεδο δηλώνεται μεταγλωσσικά η παρέμβασή του στο αρχικό κείμενο με τη μορφή της απαραίτητης σχολιαστικής μεσολάβησης προς τον αναγνώστη, ώστε να μειωθούν οι πιθανότητες να παρανοήσει ο τελευταίος το πρωτότυπο ή, καλύτερα, να διαβάσει το πρωτότυπο με τον τρόπο που το διάβασε ο συντάκτης της περίληψης.

Κλείνουμε το κεφάλαιο αυτό με μια απόπειρα ταξινόμησης των ρημάτων –δίνονται σε τρίτο πρόσωπο– που δηλώνουν μέσα στην περίληψη τις γλωσσικές πράξεις του συγγραφέα του πρωτοτύπου. Ακολουθούμε επιλεκτικά την πρόταση του Martins-Baltar (1976, 197-208), που περιλαμβάνει πράξεις (και τους αντίστοιχους ρηματικούς δείκτες) του συνεχούς αλλά και του συνομιλιακού λόγου, τις οποίες ομαδοποιεί ως εξής:

1. Αναφορική όψη [aspect référentiel]

- αναφέρει, μνημονεύει, παραθέτει αυτολεξεί (ένα άλλο κείμενο)
- σχολιάζει, ερμηνεύει, συζητά (ένα άλλο κείμενο)
- συνοψίζει (ένα άλλο κείμενο)
- παρατηρεί, διαπιστώνει
- ορίζει με ακρίβεια, προσδιορίζει, καθορίζει
- αποσαφηνίζει, διευκρινίζει, επεξηγεί
- εξηγεί, αιτιολογεί
- ονομάζει, αποκαλεί, χαρακτηρίζει
- συγκρίνει, αντιθέτει, αντιπαραθέτει, αντιπαραβάλλει
- επιχειρηματολογεί (υπέρ ή κατά), υπερασπίζεται, υπεραμύνεται, συνηγορεί, συμφωνεί με, ταυτίζεται με, δικαιολογεί, ανασκευάζει, απορρίπτει, αντικρούει, αντιτείνει
- τεκμηριώνει, στηρίζει (την άποψή του)
- αποδεικνύει, δείχνει
- κρίνει, αξιολογεί, εκτιμά, αποτιμά
- βεβαιώνει, ισχυρίζεται, αποφαίνεται, υποστηρίζει, επιμένει (ότι), προβλέπει
- λέει, σημειώνει, τονίζει, επισημαίνει, υπογραμμίζει
- πραγματεύεται, εξετάζει, συζητά, ασχολείται (με), αναφέρεται (σε)
- αναλύει, αναπτύσσει
- ορίζει
- διαιρεί, ταξινομεί
- περιγράφει
- απαριθμεί, συμπληρώνει, προσθέτει
- αφηγείται, διηγείται
- αναρωτιέται, απορεί
- ρωτά
- υποδεικνύει, προτείνει, αντιπροτείνει, συμβουλεύει, συστήνει
- απολογείται
- εύχεται
- εξεγείρεται, αγανακτεί, εκφράζει την έκπληξή του

2. Ποσοτική όψη [aspect quantitatif]

- προσπερνά βιαστικά, με συντομία
- αποσιωπά, παραλείπει, δεν αναφέρει / αναφέρεται
- θίγει πλαγίως, έμμεσα, επιφανειακά
- εξετάζει διεξοδικά, αναλυτικά, προσεκτικά

3. Μεταγλωσσική όψη [aspect métalinguistique]

- επεξηγεί, συγκεκριμενοποιεί (για άλλο κείμενο)
- παραφράζει (για άλλο κείμενο)

4. Διορθωτική όψη [aspect correctif]

- τροποποιεί, αλλάζει (τη διατύπωση)
- διορθώνει (τον εαυτό του / τους συνομιλητές του)

5. Διαλογική όψη [aspect dialogué]

- απευθύνει τον λόγο
- δίνει τον λόγο
- ζητά τον λόγο
- παίρνει, υφαρπάζει τον λόγο
- διεκδικεί τον λόγο

- παρεμβαίνει
- διακόπτει

6. Οργανωτική όψη [aspect formel]

- αρχίζει
- συνεχίζει
- μεταβαίνει (σε άλλο θέμα)
- παρεκβαίνει
- τελειώνει, καταλήγει, συμπεραίνει, ανακεφαλαιώνει

7. Ομιλιακή όψη [aspect vocal]

- υψώνει τη φωνή του, τον τόνο της φωνής του
- μουρμουρίζει, ψιθυρίζει

4. Περίληψη συνεχούς ή συνομιλιακού προφορικού λόγου

Σε αντιδιαστολή προς την περίληψη γραπτού λόγου, όπου συνοψίζεται κατά κανόνα ένα συνεχές κείμενο –χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να πυκνωθεί και ένα μη μονολογικό κείμενο, όπως οι διαλογικές σκηνές ενός αφηγήματος ή ένα θεατρικό έργο που περιλαμβάνει διαλόγους (διάλογοι, πάντως, μυθοπλαστικοί και στις δύο περιπτώσεις)– η περίληψη προφορικού λόγου εφαρμόζεται εξίσου σε μονολογικά αλλά και διαλογικά κείμενα. Η περίπτωση αφενός της περίληψης από διάλεξη, σχολικό ή πανεπιστημιακό μάθημα και αφετέρου της περίληψης από σεμινάρια, συνεδριάσεις κάθε είδους ή δημόσιους διαλόγους αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα της μιας και της άλλης κατηγορίας. Σε κάθε περίπτωση αυτό που ενδιαφέρει τον συντάκτη της περίληψης είναι να μεταφέρει στον αναγνώστη της –*αν* η περίληψη πρόκειται να διαβαστεί από τρίτο πρόσωπο– τα πλέον αξιωμακρινή στοιχεία από ένα συμβάν λόγου. Παράλληλα, να του δείξει πώς τα στοιχεία αυτά προβλήθηκαν (σε ένα μονόλογο) ή πώς υποστηρίχθηκαν και πολεμήθηκαν (σε μια συνομιλία), και, τέλος, να δώσει μια πειστική εικόνα της εξέλιξης και της ολοκλήρωσης του συμβάντος. Η πραγμάτευση των ανωτέρω μορφών περίληψης που ακολουθεί είναι *διαφορική*: παραλείπουμε ό,τι είναι κοινό στην περίληψη γραπτού και προφορικού λόγου, όπως οι γνωσιακές λειτουργίες της περίληψης-διαδικασίας, και εστιάζουμε την προσοχή μας σε ό,τι τις διαφοροποιεί.

4.1 Οι επικοινωνιακές λειτουργίες της περίληψης συνεχούς ή συνομιλιακού προφορικού λόγου

Στην περίληψη προφορικού λόγου τη θέση του συγγραφέα του πρωτοτύπου παίρνει ένας ομιλητής ή οι συνομιλητές σε μια συζήτηση. Επιπλέον, δεν υπάρχει περίπτωση σύμπτωσης του παραγωγού ενός μονόλογου ή των συντελεστών μιας συνομιλίας με τον συντάκτη της περίληψης παρά μόνο σ' ένα βαθμό, αν τύχει δηλαδή ο συντάκτης να είναι και συμμετοχός σε ένα συνομιλιακό συμβάν. Αυτό σημαίνει ότι η περίληψη προφορικού λόγου δεν είναι ποτέ μεταγραφή του λόγου κάποιου από τον ίδιο του τον εαυτό, όπως μπορεί να συμβεί με την περίληψη γραπτού λόγου.

Μπορούμε και πάλι να διακρίνουμε τέσσερις περιπτώσεις (όχι μορφές) περίληψης γραπτού λόγου: οι δύο πρώτες αφορούν τον μονόλογο και οι άλλες δύο τη συνομιλία. Η περίληψη από μονόλογο μπορεί να έχει ως αποδέκτη τον συντάκτη της περίληψης, όπως στην περίπτωση ενός πανεπιστημιακού μαθήματος που πυκνώνεται με τη βοήθεια σημειώσεων για μελλοντική χρήση από τον συντάκτη, μπορεί να έχει όμως ως αποδέκτη και ένα τρίτο πρόσωπο, όπως στην περίπτωση που κάποιος ενδιαφέρεται να ενημερωθεί για το περιεχόμενο μιας διάλεξης στην οποία δεν ήταν παρών. Η περίληψη από συνομιλία μπορεί επίσης να έχει ως αποδέκτη τον συντάκτη της περίληψης, όπως στην περίπτωση της παρακολούθησης ενός σεμιναρίου, αλλά μπορεί να έχει ως αποδέκτη και τρίτα πρόσωπα, όπως στην περίπτωση της τήρησης πρακτικών από τη συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου μιας επιχείρησης ή στην περίπτωση της δημοσιογραφικής περίληψης από μια συζήτηση δημόσιου χαρακτήρα, στο

κοινοβούλιο ή αλλού. Γενικά, θα λέγαμε ότι, όταν ο αναγνώστης μιας περίληψης προφορικού λόγου (μονολόγου ή συνομιλίας) είναι ο συντάκτης της, η περίληψη έχει καθαρά χρηστικό στόχο, την καταγραφή ωφέλιμων πληροφοριών για μελλοντική χρήση, ενώ, όταν ο αναγνώστης της περίληψης δεν είναι ο συντάκτης της (πράγμα που σημαίνει ότι απουσίαζε από το συμβάν λόγου που «αιχμαλωτίζει» η περίληψη), η περίληψη έχει κατά βάση ενημερωτικό, πληροφοριακό χαρακτήρα, χωρίς αυτό να αποκλείει να έχει και χρηστικό χαρακτήρα στο μέλλον.

4.2 Οι γνωσιακές λειτουργίες της περίληψης συνεχούς ή συνομιλιακού προφορικού λόγου

Πριν προχωρήσουμε στην καταγραφή των «βημάτων» μιας περίληψης προφορικού λόγου, πρέπει να διευκρινίσουμε ότι, κατ' αναλογία προς την περίληψη γραπτού λόγου, όπου ως γνωστόν συνοψίζουμε αποδεικτικά, αφηγηματικά ή «μεικτά» κείμενα, έτσι και στην περίληψη γραπτού λόγου αποφασιστικό ρόλο παίζει το είδος του συμβάντος που «στενογραφούμε» καθώς επίσης και τα μερίδια μονολόγου και διαλόγου σ' αυτό, γιατί συχνά οι συνομιλίες εμπιέχουν μικρούς μονολόγους στο πλαίσιο της ανάπτυξης μιας επιχειρηματολογίας. Η καλή γνώση των ειδολογικών και συμφραστικών δεδομένων κάθε συμβάντος –τα πρώτα απορρέουν από τη μονολογική ή / και διαλογική του ταυτότητα, ενώ τα δεύτερα συνδέονται με τους ρόλους των συνομιλητών, το καταστασιακό και το θεσμικό πλαίσιο του– μας βοηθά να συλλάβουμε σωστά τη διάρθρωση των μερών ενός μονολόγου ή τη διαδοχή των συνεισφορών των συνομιλητών σ' ένα διάλογο και να αποδώσουμε με αποτελεσματικό και αντιπροσωπευτικό τρόπο το περιεχόμενό του.

Μπορούμε να φανταστούμε τα είδη του προφορικού λόγου διατεταγμένα πάνω σε ένα συνεχές: στο ένα του άκρο τοποθετούνται τα καθαρά μονολογικά είδη (ομιλίες, διαλέξεις, αγορεύσεις, κηρύγματα), το μέσον του συνεχούς καταλαμβάνουν τα μεικτά είδη (συνεντεύξεις, σεμινάρια, συνεδριάσεις με πρωτόκολλο), ενώ το άλλο άκρο καταλαμβάνεται από τα καθαρά διαλογικά είδη («στρογγυλά τραπέζια», καθημερινές άτυπες συνομιλίες). Σ' αυτά πρέπει να συνυπολογίσουμε και την κατανομή δύο κριτηρίων βασικής σημασίας: της κοινωνικής ισχύος και της ψυχολογικής / κοινωνικής απόστασης των συνομιλητών μεταξύ τους ή του ομιλητή με το κοινό του. Στα μονολογικά συμβάντα ο ομιλητής είναι, κατά κανόνα, κοινωνικά ισχυρός και σε απόσταση από το ακροατήριό του· στα μεικτά συμβάντα υπάρχει τουλάχιστον απόσταση μεταξύ των συνομιλητών (αν δεν υπάρχει και διαφορά κοινωνικής ισχύος), πράγμα που σημαίνει ότι έχουμε μια τυπική ή, συνθηθέστερα, ημι-τυπική περίσταση επικοινωνίας με ό,τι συνεπάγεται αυτό για την οργάνωσή της και το γλωσσικό της «ιδίωμα», και, τέλος, στα διαλογικά συμβάντα έχουμε συνήθως κανονική κατανομή κοινωνικής ισχύος μεταξύ των συνομιλητών (συμμετρικότητα) και συχνά οικειότητα λόγω προσωπικής μεταξύ τους γνωριμίας, με αντίστοιχες επιπτώσεις κι εδώ στην όλη φυσιογνωμία του συμβάντος.

Ο Werlich (ό.π., 92-94) προτείνει τα εξής «βήματα» για τον καταρτισμό περίληψης από συνομιλιακό συμβάν λόγου: *ακρόαση* [listening], επιλεκτική *λήψη σημειώσεων* [note-taking], *διευθέτηση* [arranging] του καταγεγραμμένου υλικού και *σύνταξη* της περίληψης [writing] με βάση το καταγεγραμμένο υλικό (πρβ. και Παναγίδης et al.1984, 121). Πριν προχωρήσουμε στην αναλυτική τους παρουσίαση, πρέπει να διευκρινίσουμε το εξής: υπάρχει ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στην ανάγνωση του γραπτού πρωτοτύπου και την ακρόαση ενός αυθεντικού συνομιλιακού συμβάντος, γεγονός που οφείλεται, όπως εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς, στην ιδιαιτερότητα του γραπτού και του προφορικού λόγου αντίστοιχα: ο πρώτος είναι αποτυπωμένος σε συμβατική ή ηλεκτρονική μορφή και επιτρέπει απεριόριστες επανααναγνώσεις, ενώ ο δεύτερος εκτυλίσσεται μέσα στον χρόνο, είναι φευγαλέος και πρέπει να «αιχμαλωτιστεί» τη στιγμή της γένεσής του (εκτός κι αν διαθέτουμε μηχανικά μέσα για την καταγραφή και την αναπαραγωγή του), είναι μάλιστα ιδιαίτερα δύσκολος στην παρακολούθησή του, όταν «ανορθόδοξα» διασταυρώνονται οι συνεισφορές αρκετών συνομιλητών σε μια συζήτηση. Συνεπώς, η εκ των προτέρων γνώση από τον συντάκτη της περίληψης όχι μόνο του ζητήματος που θα αναπτυχθεί αλλά και της ειδολογικής κατηγορίας στην οποία ανήκει το συμβάν λόγου (π.χ. υπερασπιστική αγόρευση σε δικαστήριο ή συνέντευξη σε τηλεοπτικό κανάλι) καθώς επίσης και των καταστασιακών (ποιος / ποιοι, πού, πότε συμμετέχουν στο συμβάν λόγου) και θεσμικών ιδιαιτεροτήτων του (στο πλαίσιο ποιας κοινωνικής οργάνωσης λαμβάνει χώρα το συμβάν λόγου) είναι οι καλύτερες προϋποθέσεις

για μια ολιστική (όχι κατά πόδας, άρα αποσπασματική) ακρόαση ενός μονολόγου ή μιας συνομιλίας.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι κατά τη φάση της ακρόασης και της λήψης σημειώσεων ο συντάκτης της περίληψης αναμετράται με τις αξιέπραστες πολλές φορές δυσχέρειες του προφορικού λόγου (ταχύτητα εκφοράς, δυσκολία στη διάκριση των υποθεμάτων ή των οργανωτικών μερών, δυσκολία διάκρισης των συνεισφορών των συνομιλητών στις περιπτώσεις ταυτόχρονης ομιλίας κλπ.), ενώ, από τη στιγμή που θα καταγράψει το υλικό του, τα πράγματα είναι απλούστερα, καθώς δεν διαφέρουν ουσιαστικά από τις τελευταίες φάσεις της περίληψης γραπτού λόγου. Οι δυσχέρειες που μόλις επισημάνθηκαν δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν τόσο θεωρητικά όσο στην πράξη και γι' αυτό οι μαθητές ή οι επαγγελματίες που είναι επιφορτισμένοι με περιλήψεις συμβάντων λόγου πρέπει να ασκούνται σε ακρόαση και λήψη σημειώσεων μέσα από μια οπτική όπως αυτή που περιγράψαμε πιο πάνω (ολιστική).

Δεν είναι στις προθέσεις αυτού του άρθρου να ασχοληθεί λεπτομερώς με τα τεχνικά προβλήματα της ακρόασης και της λήψης σημειώσεων –θα απαιτούνταν ασφαλώς ένα ξεχωριστό άρθρο. Επειδή, όμως, η περίληψη προφορικού λόγου προϋποθέτει τις πράξεις αυτές, θα αναφερθούμε εν συντομία στις αιτίες της ανεπαρκούς ακρόασης και εν συνεχεία σε τρόπους για να πετύχουμε μια πιο ενεργητική ακρόαση. Είναι, λοιπόν, γεγονός ότι οι περισσότεροι άνθρωποι δεν είμαστε πάντα προσεκτικοί ακροατές. Αυτό οφείλεται καταρχήν στο ότι ενδίδουμε εύκολα σε περισπασμούς του μυαλού μας ή του περιβάλλοντος στο οποίο λαμβάνει χώρα ένα συμβάν λόγου. Το αποτέλεσμα είναι να προσπαθούμε τελικά να μαντέψουμε ή να συναγάγουμε τι είπε ένας ομιλητής ή συνομιλητής μας, αφού δεν ήμασταν συγκεντρωμένοι στον λόγο του. Σε άλλες περιπτώσεις συμβαίνει το εντελώς αντίθετο: κάνουμε μian «επιπότσια» ακρόαση του λόγου, δηλαδή εστιάζουμε την προσοχή μας σε κάθε λεπτομέρεια του λόγου, και έτσι χάνουμε την εποπτεία του, άρα και το θεματικό του κέντρο μαζί με τη βασική του ανάπτυξη. Άλλοτε πάλι από προκατάληψη προς τον ομιλητή ακούμε ό,τι θέλουμε να ακούσουμε ή, κυριολεκτικά, του βάζουμε στο στόμα λόγια που δεν είπε, με την έννοια ότι έχουμε προσχηματισμένη εντύπωση για ό,τι θα πει, ώστε δεν περιμένουμε να τον ακούσουμε με προσοχή. Τέλος, είναι πιθανό να παρασυρθούμε από τη γοητεία της εκφοράς του λόγου ή το παρουσιαστικό του ομιλητή και να μην προσέξουμε όσο πρέπει τον ίδιο του τον λόγο (Lucas 1992: 29-44).

Για να γίνουμε καλύτεροι ακροατές χρειάζεται καταρχήν να πάρουμε στα σοβαρά την ακρόαση ως αντιληπτική διαδικασία –εξίσου σοβαρά με την ενεργητική ανάγνωση. Πρέπει, επίσης, να συνηθίσουμε να αντιστεκόμαστε σε κάθε είδους εσωτερικό ή εξωτερικό περισπασμό, αν θέλουμε να συμμετέχουμε δραστήρια σε «παιχνίδια» επικοινωνίας, όπως είναι και η σύνταξη της περίληψης. Από την άλλη πλευρά, η αντίσταση στη γοητεία του ομιλητή, όσο οδυνηρή κι αν είναι κάποτε, δεν παύει να αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για μια μη υπερτιμημένη (άρα, προκατειλημμένη) και σφαιρική ακρόαση ενός λόγου. Επιπλέον, η διαμόρφωση μιας όσο γίνεται απροκατάληπτης στάσης απέναντι σε κάθε ομιλητή, μας επιτρέπει να μην υποτιμήσουμε και να μην παραποιήσουμε τα λεγόμενά του. Αν οι τακτικές αυτές είναι «αμυντικές», αφορούν δηλαδή την ψυχο-διανοητική και ιδεολογική μας προετοιμασία και συγκρότηση ως ακροατών, οι επόμενες δύο είναι «επιθετικές», γιατί επιχειρούν πρακτικά να λύσουν το πρόβλημα της ανεπαρκούς ακρόασης. Εννοούμε αφενός την προσήλωση στη διαδοχή των υποθεμάτων και την τεκμηρίωσή τους, αλλά και στις τεχνικές συνοχής ενός λόγου (μονολόγου ή διαλόγου), και αφετέρου την ικανότητα στη λήψη σημειώσεων που θα απεικονίζουν διαγραμματικά τη θεματική του δομή.

Μετά τη σύντομη αυτή, αλλά αναγκαία πιστεύουμε, παρένθεση θα παρουσιάσουμε μια εφαρμογή, σε συνομιλιακό κείμενο, των «βημάτων» της περίληψης που προαναφέρθηκαν. Στηριζόμαστε αναγκαστικά σε καταγεγραμμένη συνομιλία, κάτι που δίνει την ψευδαίσθηση γραπτού λόγου. Στην πραγματικότητα, η επιχείρηση του ακροατή και εν συνεχεία συντάκτη της περίληψης είναι αρκετά πιο δύσκολη απ' ό,τι θα φανεί, επειδή αυτός θα πρέπει να αντιμετωπίσει το φευγαλέο και απρόβλεπτο του προφορικού λόγου, όπως εξηγήσαμε και πιο πάνω. Αποφύγαμε να δώσουμε περίληψη μονολογικού συμβάντος, επειδή η συνομιλία περιλαμβάνει ούτως ή άλλως μικρούς μονολόγους και επειδή ο καταγεγραμμένος μονόλογος δίνει την παραπλανητική εντύπωση του συνεχούς γραπτού λόγου. Η συνομιλία που θα μας απασχολήσει βρίσκεται στις σελ. 150-153 του εγχειριδίου *Αξιολόγηση των μαθητών της Β'*

Λυκείου στη νεοελληνική γλώσσα (Έκφραση – Έκθεση) [11], που προορίζεται για τους διδάσκοντες του μαθήματος.

Η συνομιλία έλαβε χώρα σε τηλεοπτικό κανάλι μεγάλης ακροαματικότητας και έχει ως θέμα της τη «θεαματικοποίηση» του κεντρικού δελτίου ειδήσεων και, πιο συγκεκριμένα, την κριτική αξιολόγησή της και τη διερεύνηση τρόπων υπέρβασής της, στον βαθμό που καταστρατηγεί μια θεμελιώδη λειτουργία των μέσων ενημέρωσης στο πλαίσιο της δημοκρατίας, την αμερόληπτη πολιτική πληροφόρηση των πολιτών. Οι συνομιλητές είναι πιθανότατα δημοσιογράφοι, ή άνθρωποι που συνδέονται επαγγελματικά με τα μέσα ενημέρωσης, και η μεταξύ τους σχέση μοιάζει να είναι συμμετρική, αφού κανείς δεν «εξουσιάζει» τη συζήτηση. Συμμετέχουν επτά πρόσωπα, εκ των οποίων το πρώτο (με σειρά εισόδου στη συνομιλία) φαίνεται να είναι ο συντονιστής της συζήτησης, δεν παρεμβαίνει όμως άλλη φορά στη συζήτηση –ή μήπως πρόκειται για απόσπασμά της;–, πράγμα που συμβαίνει και με το δεύτερο πρόσωπο, που διατυπώνει μία και μόνη φορά τη γνώμη του. Οι υπόλοιποι συνομιλητές εμφανίζονται από δύο έως τέσσερις φορές στο προσκήνιο της συζήτησης. Αξίζει να σημειωθεί ότι μια αληθινή συζήτηση ποτέ δεν είναι τόσο εύτακτη όσο φαίνεται στην αποτύπωση που έχουμε μπροστά μας, με τους συνομιλητές να εναλλάσσονται ευγενικά και να μη διακόπτουν ο ένας τον άλλο. Ωστόσο, μια πιστή απεικόνιση της συνομιλίας με τα εργαλεία της «ανάλυσης συνομιλίας» [conversation analysis] θα περιέπλεκε τα πράγματα και θα μας απομάκρυνε από τον στόχο μας.

Στη διάρκεια της ακρόασης (με τους όρους που περιγράψαμε πιο πριν), ο ακροατής-συντάκτης κρατά σημειώσεις προσέχοντας τις διαρθρωτικές «στροφές» και τις θεματικές «κορυφές» της συζήτησης. Οι πρώτες, που απεικονίζουν τη δομή μιας συνομιλίας, συνήθως δηλώνονται με παρεμβάσεις του συντονιστή της ή δείκτες της οργάνωσης του λόγου που χρησιμοποιούν και οι ίδιοι οι ομιλητές («θέλω τώρα να περάσω σ' ένα άλλο ζήτημα», «τώρα όσον αφορά το τάδε ζήτημα», «κλείνοντας θα ήθελα να τονίσω», «συμπληρώνοντας όσα είπα ο προηγούμενος ομιλητής», «θα διαφωνήσω με την άποψη που ακούστηκε προηγουμένως» κλπ.) ενώ οι δεύτερες, που σχετίζονται με τη θεματική ανάπτυξη, δηλώνονται με την αλλαγή θέματος [topic], δηλαδή της έννοιας γύρω από την οποία διεξάγεται η συζήτηση σε μια δεδομένη στιγμή. Οι σημειώσεις είναι θεματικές εγγραφές που μπορούν αργότερα να ανακαλέσουν στη μνήμη του συντάκτη διανοήματα και επιχειρήματα των (συν)ομιλητών, τα οποία ακούστηκαν με ταχύτητα και ήταν αδύνατο να καταγραφούν επακριβώς. Μπορεί, λοιπόν, να προκύψει ένα διάγραμμα όπως το παρακάτω, που παρακολουθεί τη σειρά εμφάνισης και τις εναλλαγές των ομιλητών, αφού, σε αντιδιαστολή με τον γραπτό λόγο, η γραμμικότητα του προφορικού λόγου και η εν πρόδω σύστασή του σε «κείμενο» επιβάλλει να μην ανατρέψουμε την αρχική του οργάνωση:

- O1** (= πρώτος ομιλητής) : οι τηλεοπτικές ειδήσεις ενημέρωση ή θέαμα;
- O2:** ενημέρωση χωρίς εικόνα αδύνατη / το ζήτημα είναι η αυθεντικότητα της εικόνας
- O3:** το πρόβλημα ξεκινά από το αν έχουμε ή όχι εποπτεία της εκάστοτε πραγματικότητας
- O4:** πολύ παλιό το δίλημμα «οι ειδήσεις ενημέρωση ή σώου;» / τα ΜΜΕ είναι επιχειρήσεις κι ενδιαφέρονται να πουλούν συνεχώς ειδήσεις, αδιάφορο πόσο αληθινές είναι / το πρόβλημα σήμερα στα άκρα και το ερώτημα πλέον είναι αν μπορούμε να εξιχνιάσουμε την αλήθεια μέσα σε μια βιομηχανία της οποίας η τεχνική παραποίηση των ειδήσεων είναι συστατικό στοιχείο
- O5:** οι ειδήσεις σήμερα κατασκευάζονται
- O6:** πιο εύκολα εξαπατάται το κοινό για γεγονότα μακριά
- O7:** αυτό έγινε πέρυσι στην Αλβανία
- O5:** ο τάδε δημοσιογράφος το κατήγγειλε
- O7:** τελικά είναι και προσωπικό θέμα του κάθε δημοσιογράφου, να αποκαλύπτει το πλαστό / κάθε εικόνα ειδήσεων είναι δυνητικά πλαστή

- 03:** η συνείδηση του δημοσιογράφου σε πειρασμό / το ρεπορτάζ-εικόνα κυριαρχεί στην ενημέρωση / γιατί ο δημοσιογράφος κατασκευάζει ειδήσεις και όχι ρεπορτάζ που πληροφορούν;
- 06:** για να μη χάσει τη δουλειά του
- 03:** η επιβίωση λοιπόν
- 04:** η ανάγκη να πουλήσουμε μας κάνει ευάλωτους
- 05:** είμαστε μέσα σ' ένα παιχνίδι
- 07:** κι όμως δεν είμαστε όλοι το ίδιο, κάποιο αντιστέκονται
- 03:** γιατί δεν συζητούνται όλα αυτά;
- 05:** λύση συνολική δεν μπορεί να υπάρξει / γνώμονας για κάθε δημοσιογράφο είναι η συνείδησή του
- 03:** υπέρ της ατομικής λύσης λοιπόν;
- 04:** η ευαισθησία ατομικά ίσως βελτίωνε γενικότερα τα πράγματα
- 03:** μακάρι

Οι εγγραφές αυτές είναι εντελώς ενδεικτικές και πιθανότατα θα ήσαν πιο ελλειπτικές, αν ήμασταν πραγματικοί ακροατές της εν λόγω συζήτησης. Εξάλλου, η λήψη σημειώσεων έχει να κάνει και με την αντιληπτική και ερμηνευτική ικανότητα του καθενός, καθώς επίσης και με την ταχύτητα και την εμπειρία του στο γράψιμο. Το επόμενο στάδιο είναι να εκμεταλλευθούμε τις εγγραφές αυτές και με την εικόνα στο μυαλό μας των δομικών μερών της συνομιλίας (άρα, προσθέτοντας και μεταγλωσσικούς δείκτες) να καταλήξουμε στο κείμενο της περίληψης. Πάντως, στη συγκεκριμένη περίπτωση, που η συνομιλία, όπως δηλώνεται, είναι διασκευασμένη και οι συνεισφορές των ομιλητών δίνουν την εντύπωση της διαδοχής θέσεων και όχι της συγκρότησής τους γύρω από επίμαχες θέσεις, έχουμε το δικαίωμα της ομαδοποίησης και αναδιάταξης των συνεισφορών, ώστε να προκύψει μια σύνοψη αντιπροσωπευτική όχι τόσο της μορφής όσο του περιεχομένου της συζήτησης. Δίνουμε, λοιπόν, στη συνέχεια δύο εκδοχές περίληψης, μια πιστότερη στη γραμμική πορεία της συνομιλίας και μια πιο ελεύθερη, που ενδιαφέρει πιο πολύ για τις διαφορές μεταξύ των απόψεων και όχι για τη σειρά με την οποία διατυπώθηκαν.

A´

Η συζήτηση οργανώνεται γύρω από το δίλημμα αν οι τηλεοπτικές ειδήσεις σήμερα είναι πολιτική ενημέρωση ή παρέλαση εικόνων. Μετά τη διαπίστωση ότι η ειδησεογραφία πλέον είναι αδύνατη χωρίς την εικόνα, οι πρώτοι ομιλητές επισημαίνουν ότι το πρόβλημα βρίσκεται αφενός στη δυνατότητα της τεχνολογίας να παραποιεί τις εικόνες και αφετέρου στην ελλιπή πληροφόρηση των ΜΜΕ για την εκάστοτε πραγματικότητα. Ο επόμενος ομιλητής θυμίζει ότι το πρόβλημα, αν και οξύμενο, είναι παλιό και συνδέεται με τη μετατροπή της είδησης σε εμπόρευμα, μόνο που σήμερα η κατασκευή ειδήσεων είναι πια συστατικό στοιχείο της βιομηχανίας της ενημέρωσης, άποψη με την οποία συμφωνούν και οι επόμενοι τρεις ομιλητές προσκομίζοντας από τη σκοπιά του ο καθένας ενισχυτικά τεκμήρια. Δύο από αυτούς, στη συνέχεια, αλλάζουν τον προσανατολισμό της επιχειρηματολογίας και υπογραμμίζουν το στοιχείο της ατομικής ευθύνης του δημοσιογράφου, ο οποίος έχει, λένε, υποχρέωση να αποκαλύπτει τα ασύστολα ψεύδη των ειδήσεων. Στο πλαίσιο του ίδιου προβλήματος αναρωτιέται ένας από τους προηγούμενους ομιλητές γιατί οι δημοσιογράφοι ενδίδουν συχνά στη χειραγώγηση του κοινού με κατασκευασμένες ειδήσεις, για να εισπράξει την απάντηση ότι φταίει η πίεση που υφίστανται από τα ΜΜΕ-επιχειρήσεις να παράγουν συνεχώς ειδήσεις, άποψη με την οποία διαφωνεί προηγούμενος ομιλητής, που έχει ήδη υποστηρίξει τη σημασία της ατομικής ευθύνης του δημοσιογράφου. Η συζήτηση κλείνει με την απορία γιατί δεν

συζητούνται δημοσία τέτοια προβλήματα και γιατί δεν διατυπώνονται σχετικές προτάσεις, που απαντιέται με την άποψη ότι μοναδική λύση είναι η ανάληψη προσωπικής ευθύνης από τους δημοσιογράφους, στάση που ενδέχεται να αλλάξει το τοπίο της ενημέρωσης στο μέλλον.

B´

Αντικείμενο της εν λόγω συζήτησης είναι η εξήγηση της μετατροπής των τηλεοπτικών ειδήσεων σε θέαμα. Το πρώτο μέρος της συζήτησης αναλώνεται στη συγκεκριμενοποίηση του προβλήματος (το ζήτημα είναι όχι το θέαμα καθεαυτό αλλά η αλήθεια των εικόνων που βλέπουμε στις ειδήσεις) και την αιτιολόγησή του: τα ΜΜΕ είναι επιχειρήσεις που εμπορεύονται την ειδησεογραφία και ενδιαφέρονται να πουλούν συνεχώς πληροφορίες. Στροφή στην πορεία της συζήτησης αποτελεί η «ενοχοποίηση» της πολιτικής συνείδησης των δημοσιογράφων, οι οποίοι, όπως υποστηρίζεται, μπορούν να αντισταθούν στην καταιγίδα της παραπληροφόρησης, δηλαδή της παραποίησης των εικονικών τεκμηρίων των ειδήσεων, και να την καταγγείλουν στο κοινό τους. Μια μετριοπαθέστερη άποψη επιχειρεί να δικαιολογήσει την αδράνεια πολλών δημοσιογράφων και να την αποδώσει στην πίεση που δέχονται από τα εκδοτικά επιτελεία των αφηράγων και αδίστακτων ΜΜΕ-εμπορικών επιχειρήσεων. Η συνομιλία ολοκληρώνεται με προβληματισμό για το αν υπάρχει διέξοδος από το πρόβλημα της συστημικής παραποίησης των ειδήσεων και η άποψη που φαίνεται τελικά να γίνεται αποδεκτή είναι ότι η ανάληψη της ατομικής, ηθικής και επαγγελματικής, ευθύνης από κάθε δημοσιογράφο ίσως αλλάξει στο μέλλον και το συνολικό τοπίο της ενημέρωσης.

4.3 Τα γλωσσικά μέσα της περίληψης συνεχούς ή συνομιλιακού προφορικού λόγου

Η αναφορά μας στα γλωσσικά εργαλεία της περίληψης προφορικού λόγου θα είναι συντομότερη εκείνης του γραπτού λόγου, επειδή ήδη έχουν αναλυθεί κάποια ζητήματα και επειδή υπάρχει επικάλυψη μεταξύ των δύο μορφών περίληψης ως προς το θέμα αυτό. Θα μας απασχολήσουν και πάλι το μήκος, το ύψος και η συνοχή της περίληψης.

Αν η περίληψη ενός προφορικού μονολόγου ή συνομιλίας δεν είναι «ιδιωτική», αν δεν αποσκοπεί δηλαδή στην ικανοποίηση της ανάγκης του ίδιου του συντάκτη για αποθήκευση πληροφοριών από συμβάντα λόγου όπως μαθήματα, διαλέξεις ή σεμινάρια, θα πρέπει να αποκλείσουμε την περίπτωση του μικρού μήκους. Ο λόγος είναι σχεδόν προφανής: όταν ενδιαφέρεται κάποιος (άλλος από τον συντάκτη της περίληψης) να πληροφορηθεί το περιεχόμενο ενός δημόσιου μονολογικού συμβάντος λόγου, όπως είναι ένα διάγγελμα, ένας πολιτικός λόγος βαρύνουσας σημασίας, μια δικανική αγόρευση ή μια διάλεξη, ενδιαφέρεται για ένα «κείμενο» αυξημένου κατά τεκμήριο ενδιαφέροντος –εξάλλου, ο δημόσιος χαρακτήρας του συμβάντος υπονοεί ότι πρόκειται για λόγο που απευθύνεται σε εκτεταμένο και κάποτε απαιτητικό ακροατήριο· συνεπώς, απαιτεί να αποκτήσει γνώση του συνόλου του μονολόγου και μάλιστα με τις περισσότερες ειδών προφορικού λόγου, όπως είναι η συνέντευξη. Οι προσκεκλημένοι σε συνεντεύξεις είναι συνήθως πρόσωπα με αυξημένο πολιτικό, κοινωνικό ή επαγγελματικό κύρος –δεν αναφερόμαστε σε επαγγελματικές συνεντεύξεις του τύπου της ανάκρισης ή της ψυχοθεραπευτικής συνέντευξης– και ο λόγος τους αναμένεται με δικαιολογημένο ενδιαφέρον. Η αυθεντικότητα, η διεισδυτικότητα, η πρωτοτυπία, η αποκαλυπτικότητα του λόγου μιας αυθεντίας ανοίγουν εύκολα την όρεξη ενός κοινού με αυξημένα κοινωνικά και μορφωτικά ενδιαφέροντα. Αν, λοιπόν, κάποιος δεν έχει τη δυνατότητα να παρακολουθήσει μια τέτοια δημόσια συνέντευξη, είναι εύλογο να θέλει να πληροφορηθεί με τρόπο αντιπροσωπευτικό το περιεχόμενό της. Τέλος, σε ό,τι αφορά τα συνομιλιακά συμβάντα λόγου (συνεδριάσεις επαγγελματικού, θεσμικού ή δημόσιου χαρακτήρα, «τρογγυλά τραπέζια», σεμινάρια) θα λέγαμε ότι το μήκος της περίληψης εξαρτάται από τη φύση του συμβάντος και κυρίως από τη λειτουργία της περίληψης. Ασφαλώς, σε κάθε περίπτωση πρόκειται για μεγάλο μήκος, όμως το είδος του αναγνωστικού κοινού και οι απαιτήσεις του είναι αυτές που θα καθορίσουν επακριβώς το μήκος της περίληψης. Έτσι, η δημοσιογραφική περίληψη από μια ποινική δίκη μεγάλου ενδιαφέροντος δεν μπορεί να είναι τόσο εκτεταμένη όσο μια περίληψη που θα δημοσιευόταν σε νομικό περιοδικό. Η περίληψη μιας συνεδρίασης της Βουλής που απευθύνεται στους αναγνώστες μιας εφημερίδας δεν μπορεί να συγκριθεί με την περίληψη που χρειάζονται οι εκπρόσωποι των κομμάτων ή άλλοι παράγοντες που εμπλέκονται επαγγελματικά στον θεσμό αυτό. Υπάρχουν, ωστόσο, και περιπτώσεις συμβάντων λόγου που δεν επιτρέπεται να δημοσιοποιηθούν ή δεν έχουν

δημόσιο ενδιαφέρον. Στις περιπτώσεις αυτές τηρούνται συνήθως πρακτικά συνεδριάσεων, τα οποία έχουν κωδικοποιημένη δομή και αποτελούν μια ιδιόμορφη περίπτωση περίληψης που έχει μειωμένο ενδιαφέρον λόγω του μη δημιουργικού της χαρακτήρα.

Το ύφος της περίληψης προφορικού λόγου δεν μπορεί να διαφέρει θεαματικά από το ύφος της περίληψης γραπτού λόγου. Για τη διαμόρφωσή του χρειάζεται και το γλωσσικό οπλοστάσιο (έντονη παρουσία *είναι* / *έχει*-προτάσεων, αναφορικών και αιτιολογικών προτάσεων, καθώς επίσης και τροποποιητών) αλλά και το επίπεδο ύφους (τυπικό πληροφοριακό ή τεχνικό) της περίληψης γραπτού λόγου. Κι αυτό γιατί κάθε περίληψη είναι δεσμευμένη από την ειδολογική της ταυτότητα και την επικοινωνιακή της λειτουργία: είναι είδος συνθετικής έκθεσης με προορισμό την αντιπροσωπευτική ενημέρωση του ενδιαφερόμενου κοινού. Ο προφορικός χαρακτήρας των μονολογικών συμβάντων δεν αναμένεται να απαιτεί μεγάλες ανατροπές στη σύνταξη και το λεξιλόγιο της περίληψης, επειδή κανονικά οι τέτοιου είδους μονόλογοι είναι προσχεδιασμένα «κείμενα» και το ύφος τους πλησιάζει εκείνο του γραπτού λόγου (για παράδειγμα, η υφολογική απόκλιση ανάμεσα σε μια πανεπιστημιακή διδασκαλία και ένα επιστημονικό άρθρο με το ίδιο θέμα είναι πολύ μικρή). Δεν συμβαίνει ακριβώς το ίδιο με τα συνομιλιακά συμβάντα λόγου. Βέβαια, η επάρκεια ενός προσκεκλημένου σε συνέντευξη και η ετοιμασία εκ των προτέρων όσων συμμετέχουν σε έναν ημι-δημόσιο ή δημόσιο διάλογο κάνουν τα συνομιλιακά «κείμενα» να έχουν ομοιότητα ύφους με ομόλογα γραπτά κείμενα, όπως ένα σεμινάριο με την επιστημονική πραγμάτευση του ίδιου προβλήματος. Υπάρχουν, ωστόσο, περιπτώσεις, όπως τα «στρογγυλά τραπέζια» ή κάποιες συνεντεύξεις, όπου το στοιχείο του αυτοσχεδιασμού και η απρόβλεπτη κάποτε έκβαση της συνομιλίας επιβάλλουν δραστικές περικοπές των στοιχείων προφορικότητας του λόγου ή κατάλληλες λεξιλογικές μετατροπές και συντακτικές αναδιατυπώσεις, ώστε το κείμενο της περίληψης να έχει το αναμενόμενο ύφος. Στις περιπτώσεις των ημι-δημόσιων συμβάντων λόγου, όπως είναι οι κλειστές στο ευρύ κοινό συνεδριάσεις, η τυποποίηση της δομής συμβαδίζει με την τυποποίηση του ύφους, το οποίο είναι μάλλον τεχνικό παρά τυπικά πληροφοριακό.

Ως προς ένα σημείο διαφοροποιείται η περίληψη προφορικού λόγου από την περίληψη γραπτού λόγου στο επίπεδο της συνοχής, και συγκεκριμένα της μορφολογικής συνοχής. Επειδή τα συμβάντα λόγου από τη φύση τους ενέχουν το στοιχείο της θεατρικότητας, είναι αναγκαία η «σκηνική» τους παρουσίαση, κάτι που περιπεύει στην περίπτωση ενός γραπτού κειμένου. Το θεσμικό αλλά κυρίως το καταστασιακό πλαίσιο ενός μονόλογου ή μιας συνομιλίας (αρχική κατάσταση, χώρος, χρόνος, πρόσωπα κ.ά.) είναι χρήσιμο να δοθούν, για να κατατοπιστεί σχετικά ο αναγνώστης της περίληψης. Αλλά και η διαδρομή, δηλαδή οι καμπές, όπως και η καταληκτική φάση μιας συνομιλίας είναι ενδιαφέρον να δηλώνονται. Σ' αυτό βοηθούν οι ενδείκτες που έχουμε ομαδοποιήσει και καταγράψει πιο πάνω, και μάλιστα οι τελευταίες τέσσερις κατηγορίες, που αφορούν αποκλειστικά τον συνομιλιακό λόγο. Μια ακόμη, ήσσονος σημασίας, διαφορά ανάμεσα στις δύο μορφές περίληψης είναι η ανάγκη της απαρίθμησης, που επιβάλλει κάποτε στην περίληψη προφορικού λόγου η συνεχής εναλλαγή των συνεισφορών των συνομιλητών σε μια συζήτηση. Και επειδή η απαρίθμηση είναι η απλούστερη (ή και απλοϊκότερη) και γι' αυτό περιορισμένου ενδιαφέροντος μορφή συνοχής, επιλέξαμε να δώσουμε και μια πιο συνθετική (μη γραμμική) εκδοχή περίληψης της τηλεοπτικής συζήτησης που μας απασχόλησε. Ένα απαιτητικό κοινό θα προτιμούσε ασφαλώς τη δεύτερη εκδοχή. Τέλος, η σταθερή χρήση του γ' προσώπου, του ενεστώτα, των δεικτών συνοχής (αντωνυμιών, συνδέσμων και συνδετών), η υιοθέτηση μη υποκειμενικής οπτικής (που συνεπάγεται η χρήση αξιολογικών όρων) και η γλώσσα των γεγονότων, δηλαδή η αναπαραστατική της πραγματικότητας γλώσσα, μαζί με τους γνωστούς θεματολογικούς ενδείκτες αποτελούν βασικά εργαλεία της μορφικής και της θεματικής συνοχής αντίστοιχα *και* στην περίληψη του προφορικού λόγου.

Βιβλιογραφία

- COYAUD, M. 1972. *Linguistique et Documentation. Les Articulations Logiques du Discours*. Κεφ. 4 La paraphrase, 113-129. Παρίσι: Librairie Larousse.
- DIJK, T. A. VAN. 1980. *Macrostructures*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.

- FLØTTUM, K. 1985. Methodological problems in the analysis of student summaries, *Text* 5(4): 291-307.
- FLØTTUM, K. 1990. *La Nature du Résumé Scolaire. Analyse formelle et informative*. Oslo: Solum Forlag A/S.
- GHADESSY, M. 1999. Thematic organisation in academic article abstracts. *Estudios Ingleses de la Universidad Complutense* 7: 141-161.
- GOPNIK, M. 1972. *Linguistic Structures in Scientific Texts*. Κεφ. 4 Paraphrastic analysis of texts, 98-109. Χάγη & Παρίσι: Mouton.
- GOUTSOS, D. 1996. A model of sequential relations in expository text. *Text* 16(4): 501-533.
- GUTH, H. P. 1965. *Words and Ideas*. Κεφ 5 Organization, μέρος 5 Outlines and Summaries, 247-249, 255-259. Belmont, Καλιφ.: Wadsworth Publishing Company.
- LUCAS, E. S. 1992. *The Art of Public Speaking*. Νέα Υόρκη: McGraw-Hill.
- LONGACRE, R. E. 1996. *The Grammar of Discourse*. Νέα Υόρκη & Λονδίνο: Plenum Press.
- ΜΑΚΚΑΙ, Α. 1988. How to put the pieces of a poem together. Στο *Registers of Written English. Situational Factors and Linguistic Features*, επιμ. M. Ghadessy, 145-160. Λονδίνο: Pinter Publishers.
- MARTINS-BALTAR, M. 1976. Actes de parole. Στο *Un Niveau-Seuil*, επιμ. D. Coste et al., 83-234. Παρίσι: Hatier.
- MOSENTHAL, P. B. 1985. Defining the expository discourse continuum. Towards a taxonomy of expository text types. *Poetics* 14:387-414.
- NASH, W. & D. STACEY. 1997. *Creating Texts: An Introduction to the Study of Composition*. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Longman.
- ΠΑΝΑΓΙΔΗΣ, Α. et al. 1984. Πρακτικά θέματα γλώσσας, κεφ. Α' «Περίληψη», Β' «Λήψη Σημειώσεων», Γ' «Τήρηση Πρακτικών». Στο *Νέα Ελληνικά – Κοινωνικές Σπουδές*, επιμ. Παναγίδης et al., 117-146. Λευκωσία: Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων (Υπουργείο Παιδείας Κύπρου/Διεύθυνση Μέσης Εκπαίδευσης).
- PEER, W. VAN. 1993. Paraphrase as paradox in literary education. *Poetics* 21:443-459.
- PILEGAARD, M. & F. FRANDSEN. 1996. Text Type. Στο *Handbook of Pragmatics*, επιμ. J. Verschueren et al., 1-13. Amsterdam & Φιλαδέλφεια: Benjamins.
- PORTINE, H. 1983. *L'argumentation écrite. Expression et communication*. Κεφ. 7 Paraphraser, résumer, 113-120. Παρίσι: Hachette & Larousse.
- SEIDLHOFER, B. 1995. *Approaches to Summarization. Discourse Analysis and Language Education*. Tübingen: Gunter Narr.
- SEIDLHOFER, B. & H. WIDDOWSON. 1999. Coherence in summary: The contexts of appropriate discourse. Στο *Spoken and Written Discourse. How to Create it and how to Describe it*, επιμ. W. Bublitz et al., 206-219. Amsterdam & Φιλαδέλφεια: Benjamins.
- SHAUGHNESSY, M. P. 1979. *Errors and Expectations. A Guide for the Teacher of Basic Writing*. Κεφ 6 Beyond the sentence, μέρος 6 This is what someone said, 267-269. Νέα Υόρκη: Oxford University Press.
- SINCLAIR, J. 1988. Compressed English. Στο *Registers of Written English. Situational Factors and Linguistic Features*, επιμ. M. Ghadessy, 130-136. Λονδίνο: Pinter Publishers.
- STUBBS, M. 1983. *Discourse Analysis. The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Οξφόρδη: Blackwell.
- THORNE, J. 1988. The language of synopses. Στο *Registers of Written English. Situational Factors and Linguistic Features*, επιμ. M. Ghadessy, 137-144. Λονδίνο: Pinter Publishers.
- TOMOLA, J. 1984. Simplified and abridged texts: What happens to content and sentence structure. Στο *Proceedings from the Second Nordic Conference for English Studies*, επιμ. H. Ringbom & M. Rissanen, 237-253. Åbo, Φιλανδία: Publications of the Research Institute of the Åbo Akademi Foundation.
- WERLICH, E. 1982. *A Text Grammar of English*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- ZYDATIB, W. 1989. Types of texts. Στο *A User's Grammar of English: Word, Sentence, Text, Interaction*, επιμ. R. Dirven et al., 723-788. Φρανκφούρτη: Peter Lang.

Προσαρτήματα (hypertexts)

[1] **Κείμενο 1:** Π. Πολίτης. Για το Abstract.

Ο αγγλικός αυτός όρος έχει καθιερωθεί να αντιπροσωπεύει την περίληψη της γραπτής ή προφορικής επεξεργασίας ενός επιστημονικού θέματος / προβλήματος. Τέτοιου είδους περιλήψεις ζητούνται από βιβλιοθήκες ή βάσεις δεδομένων και συνοδεύουν την καταχώρηση επιστημονικών εργασιών, εγχειριδίων ή διατριβών, επιτρέποντας έτσι σε μελλοντικούς ερευνητές να αποκομίσουν ταχύτατα μια εικόνα του περιεχομένου τους. Επίσης, πολλά επιστημονικά περιοδικά και πρακτικά συνεδρίων προτάσσουν στα άρθρα που δημοσιεύουν περιλήψεις τις οποίες έχουν συντάξει οι ίδιοι οι συγγραφείς τους προς διευκόλυνση των αναγνωστών. Περιλήψεις οφείλουν να προσκομίζουν και όσοι συμμετέχουν σε επιστημονικά συνέδρια, ώστε οι ακροατές του να είναι ενημερωμένοι έγκαιρα για το περιεχόμενο των επιστημονικών ανακοινώσεων ή των συζητήσεων που θα λάβουν χώρα.

Για τη σύνταξη ενός abstract, δηλαδή μιας πυκνής και αντιπροσωπευτικής σύνοψης του περιεχομένου και, ταυτόχρονα, περιγραφής της οργάνωσης μιας επιστημονικής εργασίας, που γίνεται κανονικά από τον ίδιο τον ερευνητή, απαιτείται η εστίαση στα βασικά συστατικά του εμπειρικού και αποδεικτικού υλικού που πρόκειται να πυκνωθεί, ο εντοπισμός των πληροφοριών που τα αντιπροσωπεύουν, η απόσπαση, οργάνωση και σύμπτυξή τους σε ένα μικρό συνεκτικό κείμενο, όπως η παράγραφος, και, τέλος, η υφολογική του επεξεργασία, ώστε να είναι αναγνώσιμο ή δημοσιεύσιμο. Και επειδή τα abstracts, όπως είπαμε, αφορούν επιστημονικά κυρίως κείμενα, τα οποία ακολουθούν συγκεκριμένη πορεία οργάνωσης του υλικού τους, τα βήματα αυτής της πορείας (στόχος της εργασίας → μέθοδος και ανάλυση υλικού → ευρήματα και συζήτησή τους → συμπεράσματα) γίνονται πολλές φορές ο άξονας δόμησης μιας τέτοιας περίληψης (Ghadessy 1999).

Σε αντιδιαστολή προς τη σχολική περίληψη, ένα abstract χαρακτηρίζεται από:

- τη σύμπτωση του συγγραφέα του πρωτοτύπου με τον συγγραφέα της περίληψης
- τη χρηστική της στόχευση
- την ασυμμετρία ως προς το μήκος ανάμεσα στο πρωτότυπο και τη σύνοψή του (το πρωτότυπο είναι συνήθως πολύ μεγαλύτερο από την περίληψη)
- μια υψηλή ποικιλία ύφους, που οφείλεται στη χρήση επιστημονικών όρων και την προσήλωση σε αυστηρά οργανωτικά σχήματα όπως αυτό που προαναφέρθηκε.

Ακολουθεί παράδειγμα ενός abstract ανακοίνωσης σε επιστημονικό συνέδριο:

«Στην ανακοίνωση αυτή υποστηρίζω ότι το δεικτικό μόριο *να* και το υποτακτικό μόριο *να* (προκλιτικό) συνδέονται συγχρονικά μεταξύ τους, καθώς το πρώτο είναι ένα εξωφορικό δεικτικό και το τελευταίο ένα ενδοφορικό δεικτικό. Μετά την παρουσίαση των επιχειρημάτων που στηρίζουν αυτή την υπόθεση (και αντικρούουν άλλες προτάσεις), εξετάζω τις επιπτώσεις της στο πρόβλημα της ετυμολογίας του δεικτικού *να*».

Χριστίδης Α.-Φ., 1985. Το δεικτικό *να*. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. Πρακτικά της 6ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ. (22-24 Απριλίου 1985). Θεσσαλονίκη, σελ. 221-241).

[2] **Κείμενο 2:** Π. Πολίτης. Για τη Σύνοψη (περίληψη αφήγησης).

Αν η πλοκή, δηλαδή η σειρά των «επεισοδίων» μιας λογοτεχνικής (ή αυτοσχέδιας) αφήγησης, συμπύκνωνε και την «ουσία» της αφήγησης, τότε η περίληψη της πλοκής ενός μυθιστορήματος, ενός διηγήματος, ενός ποιήματος ή ενός θεατρικού έργου θα ήταν κείμενο της ίδιας τάξης με τη λογοτεχνική μυθοπλασία. Είναι όμως; Η απάντηση είναι ασφαλώς αρνητική, αφού η πλοκή δεν εξαντλεί το νόημα ενός λογοτεχνικού έργου. Ή, αλλιώς, η περίληψη της πλοκής μιας λογοτεχνικής αφήγησης δεν είναι *πια* λογοτεχνία (Stubbs 1983). Η περίληψη της υπόθεσης της *Φόνισσας* του Παπαδιαμάντη, μιας αλυσίδας φόνων μικρών κοριτσιών από την ηρωίδα του έργου που κλείνει με τον μυστηριώδη πνιγμό της, καθώς καταδιώκεται από όργανα της έννομης τάξης, πολύ απέχει από τις προθέσεις του δημιουργού

και το σύμπαν των ερμηνειών που έχουν προταθεί για το έργο. Βέβαια, υπάρχουν και αφηγήματα (όπως τα ρομάντζα, οι αστυνομικές ιστορίες ή η επιστημονική φαντασία) που δεν έχουν αξιώσεις «μεγάλης» λογοτεχνίας, η περίληψη των οποίων δεν θα είχε αγεφύρωτη διαφορά από τα πρωτότυπα έργα. Ωστόσο, ακόμη και στις περιπτώσεις αυτές το αφηγηματικό υφάδι και η σύνοψή του δεν εξαντλούν την τέχνη του συγγραφέα.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στην περίπτωση ενός θεατρικού έργου. Η περίληψη της (τόσο γνωστής) πλοκής του *Οιδίποδα Τύραννου* του Σοφοκλή τι μπορεί να διασώσει από τη υποβλητικότητα των μονολόγων, την ένταση των διαλογικών μερών, τις αντιδράσεις του χορού, τις αποχρώσεις του ήθους των πρωταγωνιστών και δευτεραγωνιστών και τόσα άλλα μικρά και μεγάλα μυστικά της τέχνης του άφθαστου δραματουργού; Η περίληψη του μύθου του *Οιδίποδα Τύραννου* σίγουρα δεν είναι ο *Οιδίποδας Τύραννος*. Γι' αυτό και ο συγκλονισμός του θεατή του εν λόγω θεατρικού έργου είναι αδύνατο να πυροδοτηθεί ακόμη και από την πιο προσεγμένη περίληψη, πράγμα που ισχύει και στην περίπτωση της πεζογραφίας.

Είναι περιττό να προσθέσουμε ότι ούτε η ποίηση μπορεί να συνοψιστεί. Ούτε καν τα μεγάλα αφηγηματικά ποιητικά έργα, όπου η αφήγηση φαίνεται να κατευθύνει τις τύχες του έργου. Περιλήψεις της υπόθεσης της *Ερωφίλης* και του *Ερωτόκριτου*, όπως αυτές που περιέχονται στα σχολικά εγχειρίδια (βλ. *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α'* Λυκείου, σελ. 68-69 και 75), έχουν μόνο διδακτικό ή στοιχειωδώς ενημερωτικό σκοπό. Η δυσκολία του να πεις με λίγα λόγια «τι λέει» ένα ποίημα ίσως είναι συγκρίσιμη με τη δυσκολία να μεταφράσεις ένα ποίημα σε άλλη γλώσσα.

Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι η σύνοψη της πλοκής ενός λογοτεχνικού έργου είναι μόνον ένα πληροφοριακό κείμενο, δεν είναι λογοτεχνία. Επίσης, είναι σαφές ότι η σχέση της σύνοψης με το λογοτεχνικό πρωτότυπό της ποικίλλει ανάλογα με το είδος του πρωτοτύπου και τη μορφή της αφηγηματικότητάς του. Τα «πιο αφηγηματικά» είδη ή έργα μοιάζει να προσφέρονται σε σύνοψη, όμως η γοητεία της λογοτεχνίας πάντα διαφεύγει από το δίκτυο της περίληψης (βλ. και Thorne 1988).

Ό,τι ισχύει για τη μυθοπλασία δεν ισχύει και για τα μη λογοτεχνικά έργα. Η περίληψη ενός εγχειριδίου, ενός άρθρου, μιας ανταπόκρισης σε εφημερίδα διασώζουν την ταυτότητα των πρωτοτύπων, τηρουμένων των αναλογιών (Guth 1965). Το ίδιο συμβαίνει και με τις περιλήψεις μονολογικών ή διαλογικών συμβάντων λόγου, όπως μια διάλεξη ή μια λογομαχία: μια αντιπροσωπευτική περίληψή τους διασώζει και το ειδολογικό στίγμα τους.

Συμπέρασμα: η σύνοψη, δηλαδή η περίληψη της μυθοπλαστικής κυρίως αφήγησης, δεν είναι περίληψη κειμένου ως ολότητας, είναι περίληψη πληροφοριακών συστατικών (συμβάντων) ενός κειμένου. Η πολυσημία της λογοτεχνίας δεν εγκλωβίζεται στην περίληψη (van Peer 1993).

[3]

Αναδιάταξη [restructuring]

Είναι η σύνδεση πληροφοριακών στοιχείων διεσπαρμένων μέσα στο πρωτότυπο κείμενο που επιχειρείται στην πορεία μιας ανάγνωσης και η οποία οδηγεί σε ερμηνεία μη προβλέψιμη από τον συγγραφέα.

[4]

Επιδικώμενη συναγωγή [intended inference]

Είναι η συγκρότηση από τον αναγνώστη του πρωτοτύπου πληροφοριακών στοιχείων που δεν απαντούν σ' αυτό αλλά ο συγγραφέας θέλει να θεωρηθούν ως δεδομένα από τους αναγνώστες.

[5]

Γενίκευση [generalization]

Εφαρμόζεται όταν στοιχεία ενός συνόλου, μιας κατηγορίας, αντικαθίστανται από το όνομα που χαρακτηρίζει το σύνολο ή, γενικότερα, όταν συγγενή σημασιολογικά στοιχεία του πρωτοτύπου αντικαθίστανται στην περίληψη από μια διατύπωση που τα εκπροσωπεί, όπως το 'παίζω' μπορεί να εκπροσωπήσει τα 'ντύνω την κούκλα μου', 'παίζω σκάκι' και 'φτιάχνω ένα κάστρο από άμμο'.

[6]

Σύνθεση [construction]

Χρησιμοποιείται όταν τα συστατικά μέρη μιας διαδικασίας αντικαθίστανται από έναν υψηλότερης τάξης συνθετικό όρο, όπως τα *αγοράζω τούβλα*, *ανοίγω θεμέλια* και *χτίζω τοίχους*, που μπορούν να αναχθούν στο *χτίζω σπίτι*.

[7] **Κείμενο 3:** Π. Πολίτης. Η κριτική της μεθόδου των «βημάτων» στην περίληψη

Η «ταγματική» προσέγγιση της παραγράφου και γενικότερα το ιεραρχικό μοντέλο της θεματικής παραγράφου υπονοούν ότι η παραγωγή ενός κειμένου είναι μια υπόθεση διαδοχής υποθεμάτων, τα οποία αναπτύσσονται γύρω από ένα κέντρο (θέμα) με κατεύθυνση από το γενικό προς το μερικό, παρακολουθώντας έτσι τη συνεχή κίνηση του ανθρώπινου μυαλού από τη νοητική αφαίρεση προς την εμπειρία, τη βάση τεκμηρίωσης. Αλλά το μοντέλο αυτό προτάθηκε περισσότερο για την ικανοποίηση διδακτικών αναγκών, όχι για να περιγράψει τις κινήσεις της σκέψης των συγγραφέων όταν συλλαμβάνουν μια ιδέα και την πραγματώνουν γλωσσικά. Από την πλευρά αυτή είναι δικαιολογημένη η κριτική που άσκησαν στο παραπάνω μοντέλο όσοι αντιλαμβάνονται την παραγωγή λόγου ως διαδικασία μάλλον παρά ως προϊόν, δηλαδή ως το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του συγγραφέα και της σκέψης του με το κοινό του (πραγματικό ή δυνητικό) και τα κείμενα που τροφοδότησαν το δικό του κείμενο (διακειμενικότητα).

Ενδεικτικά αναφέρουμε την κριτική του Portine (1983), ο οποίος μιλώντας για την περίληψη ως σχολική δραστηριότητα καταρχήν υποδεικνύει τι πρέπει να **αποφεύγουμε** στη διδακτική της περίληψης:

- να ζητούμε από τους μαθητές να διαχωρίσουν το κύριο από το δευτερεύον (γιατί το κείμενο δεν είναι παρά μια **ακολουθία** σημαινόντων στοιχείων ή πληροφοριών)
- να τους ζητούμε να εντοπίσουν τις κύριες «ιδέες» (να διαχωρίσουν δηλαδή τις «ιδέες» από τα «συμπληρώματά» τους, όπως λένε συνήθως τα σχολικά εγχειρίδια)
- να τους ζητούμε να προβούν σε μίαν αργή και προσεκτική ανάγνωση του κειμένου (γιατί έτσι δεν μπορούν να πάρουν τις αναγκαίες αποστάσεις από το κείμενο, προκειμένου να το συνοψίσουν **ως σύνολο**)
- να τους ζητούμε να τεμαχίσουν το κείμενο σε κομμάτια και να συνοψίσουν το καθένα από αυτά (γιατί το κείμενο δεν είναι κουρελού από πληροφορίες –ο Portine δανείζεται τον αγγλικό όρο patchwork).

Αντί γι' αυτά προτείνει να ακολουθούμε την εξής πορεία:

α) υπογραμμίζουμε:

- τα στοιχεία που γειώνουν το κείμενο στην πραγματικότητα (π.χ. χώρος, χρόνος), γιατί έτσι μπορεί κανείς να μαντέψει την «υλικότητα» του κειμένου, δηλαδή τους ιστορικούς και κοινωνικούς όρους που το «γέννησαν», και τη συγκεκριμένη αφορμή του·
- τα ίχνη της παρουσίας του συγγραφέα του πρωτοτύπου ή των κειμένων που παρατίθενται στο πρωτότυπο, γιατί αυτά δείχνουν τις γνωσιακές λειτουργίες που βρίσκονται «πίσω» από το κείμενο, καθώς επίσης και τα «ξένα» συστατικά στοιχεία που ενσωματώθηκαν στο πρωτότυπο·

β) ψάχνουμε να βρούμε ποιο είναι το αναγνωστικό κοινό ή το ακροατήριο στο οποίο απευθυνόταν ο συγγραφέας του πρωτοτύπου, γιατί αυτό εξηγεί την οπτική γωνία στην αντιμετώπιση ενός προβλήματος, την κατεύθυνση της επιχειρηματολογίας, τις επιλογές πληροφοριών ή το επίπεδο ύφους του κειμένου·

γ) με τη βοήθεια του τίτλου (αν υπάρχει), των ρητών ή υπόρρητων αναφορών σε άλλα κείμενα και των κειμενικών λειτουργιών που έχουν επισημανθεί (χωροχρονικών προσδιορισμών, δεικτικών στοιχείων, λέξεων-κλειδιών κλπ.) προσπαθούμε να διακρίνουμε τα «περάσματα» του κειμένου και να ανασυστήσουμε τα επιχειρήματά του, δηλαδή να απεικονίσουμε τη μορφή της δομής και του περιεχομένου του.

δ) παραφράζουμε αυτά τα «περάσματα» και ανασυνθέτουμε τα επιχειρήματα έχοντας πάντοτε υπόψη μας το αναγνωστικό κοινό της περίληψης (στην περίπτωση της σχολικής περίληψης το αναγνωστικό κοινό είναι ...ο διδάσκων).

ε) με τη βοήθεια των στοιχείων που εντάσσουν το κείμενο στην πραγματικότητα, των «δρώντων» προσώπων (δηλαδή της γλωσσικής παρουσίας του συγγραφέα-δημιουργού ή των παρατιθέμενων στο κείμενο συγγραφέων) και των παραφράσεων των επιχειρημάτων επεξεργαζόμαστε ένα νέο κείμενο.

στ) με διαδοχικές παραφράσεις, αφαιρώντας και προσθέτοντας, και ελέγχοντας το νέο κείμενο (δηλαδή την υπό κατασκευή περίληψη) με τη βοήθεια του αρχικού κειμένου, μετασχηματίζουμε το κείμενό μας μέχρι να αποκτήσει τις διαστάσεις που μας έχουν ζητηθεί

ζ) απαλείφουμε τα κραυγαλέα ίχνη της παρουσίας του συντάκτη της περίληψης (αν υπάρχουν).

[8] **Κείμενο 4:** Β. Τατάκης: Η φωνή των πατέρων. Στο *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α΄ Λυκείου*, σελ. 404-405.

Ενοχλεί γενικά τον άνθρωπο η σκέψη ότι αυτό που είναι, αυτό που έχει, το οφείλει στους «πατέρες», στις γενεές που πέρασαν. Θέλει, αισθάνεται την ανάγκη να βεβαιώνει τη δική του ύπαρξη, τη δική του παρουσία, να αυτοβεβαιώνεται, να χαίρεται τη δική του συμβολή. Μικρόχαρη η στάση αυτή· περιορίζει τον άνθρωπο στις ψυχολογικές αντιδράσεις, στο στενό κλοιό του εγώ, ή του παρόντος μόνο· δεν του επιτρέπει να χαρεί και να ζήσει με τρόπο βαθύ την παρουσία του ανθρώπου μέσα στους αιώνες, με λίγα λόγια δεν του επιτρέπει να ζήσει μέσα του τον άνθρωπο σαν ον που δημιουργεί ιστορία. Δημιουργός ιστορίας είναι ουσιαστικά ο άνθρωπος. Και ιστορία θα πει συνεχής και αδιάκοπη πορεία, όπου τα βήματα του παρόντος, συνεχίζουν το βηματισμό του παρελθόντος και οδεύουν προς το μέλλον. Τα βήματα του παρόντος είναι αυτά που είναι, διότι συνεχίζουν το βηματισμό του παρελθόντος· ή καλύτερα, έχουν το νόημα που έχουν, γιατί είναι γεμάτα και ιστορία.

Μοναδικό και ανεπανάληπτο είναι το ιστορικό γεγονός, και μάλιστα όσο περισσότερο μοναδικό και ανεπανάληπτο τόσο περισσότερο ιστορικό γεγονός. Και όμως την ίδια ώρα που είναι μοναδικό και ανεπανάληπτο εκφράζει ένα σημείο, ένα σταθμό στην ιστορική πορεία του ανθρώπου, είναι γεμάτο, είναι θρεμένο από ιστορία.

Η ιστορική μνήμη λοιπόν, η μνήμη του παρελθόντος είναι απαραίτητο και ζωτικό στοιχείο για την πορεία του ατόμου και του έθνους. Και ιστορική μνήμη θα πει όσο το δυνατό καθαρή συνείδηση του νοήματος του έργου των «πατέρων», συνείδηση που να γίνεται οδηγητική φωνή στο βηματισμό του παρόντος.

Δεν μπορούμε, νομίζω, εμείς οι Νεοέλληνες να είμαστε περήφανοι για την ιστορική μας μνήμη. Παρουσιάζει σημαντικά χάσματα και τρωτά απέναντι του έργου των πατέρων μας. Άμεσοι πατέρες μας είναι οι γενεές από την άλωση της Πόλης και εδώ, αυτές που, στηριγμένες απάνω στους θησαυρούς του παρελθόντος, συγκρότησαν και στήριξαν τη νεοελληνική, τη δική μας ιστορία, της έδωσαν την ιδιοτυπία της, το δικό της νόημα και χαρακτήρα· αυτές που με το πνευματικό τους γενικά έργο, με τις αξίες που δημιούργησαν, τίμησαν και έζησαν, μας έδωσαν το δικαίωμα να μιλάμε για νεοελληνική παιδεία. Όλο αυτό το έργο, και μάλιστα στο σπουδαιότερο τμήμα του, εκείνο που κατεργάστηκαν οι ως το '21 γενεές με το ζήλο και τον οίστρο για την προκοπή και την απελευθέρωση του Γένους, δεν μπορούμε δυστυχώς να πούμε ότι το γνωρίζουμε, ούτε, φυσικά, ότι το ζούμε, γιατί δεν το

μελετούμε, τουλάχιστον όσο πρέπει. Είναι γνωστό όμως ότι την πνευματική παράδοση, την παιδεία «όχι την εκπαίδευση» ενός έθνους τη δημιουργεί η ακατάπαυστη μελέτη, με την οποία ανανεώνονται τα παραδομένα πνευματικά κεφάλαια, ενσωματώνονται στον κορμό του παρόντος και με νέα ζωή και τρόπο κάθε φορά πραγματώνονται. Μόνο τότε μπορούμε να μιλούμε για πνευματική παράδοση, για πνευματική ζωή.

Όταν υπάρχει η αίσθηση ότι συνεχίζεις έργο που σου παράδωσαν οι πατέρες, όταν αισθάνεσαι δεμένος μ' αυτό, και έρχεσαι με τη σειρά σου να το ζήσεις και συ, να το συζητήσεις και να το δουλέψεις με τις δικές σου δυνάμεις. Τέτοια πορεία οδηγεί στη δημιουργία πραγματικού πολιτισμού, πραγματικού πνευματικού βίου. Όλοι οι μεγάλοι πολιτισμοί, όπως διδάσκει η ιστορία, είναι θεμελιωμένοι απάνω σε πλούσια και ζωντανή παράδοση, την οποία κάθε γενεά, συνεχίζοντάς την, την ανανέωνε και την πλούτιζε.

Για να πας πιο πέρα, πρέπει να γνωρίζεις τι έχει γίνει, και όσο καλύτερα και βαθύτερα το γνωρίζεις τόσο καλύτερα προχωρείς με ασφάλεια, με γνώση, με βάθος. Τούτο είναι, πιστεύω, το βαρύτερο χρέος των πνευματικών ανθρώπων κάθε γενεάς, να αποκαλύπτουν με τον καλύτερο τρόπο τους πνευματικούς θησαυρούς των πατέρων, να βοηθούν τη συγκρότηση ζωντανής παράδοσης, και την ίδια ώρα με τη δική τους συμβολή να την ανανεώνουν.

[9] **Κείμενο 5:** Ε. Παπανούτσος: Το σχετικό και το απόλυτο. Στο *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α' Λυκείου*, σελ. 411-415. σελ. 404-405.

Η σκηνή στο λεωφορείο, μια πρωινή ώρα, όταν το όχημα πηγαίνει προς το τέρμα της διαδρομής με λιγοστούς επιβάτες. Κοντά στον εισπράκτορα κάθεται μια εύσωμη, μεσόκοπη γυναίκα συνοφρυωμένη, που αδημονεί να μιλήσει. Η συζήτηση με τον παρακαθήμενο δεν αργεί ν' αρχίσει. Η γυναίκα διηγείται ζωντανά, και έτσι ώστε να ακούγεται απ' όλους, πως την προηγούμενη βραδιά την «έκλεψε» ένας οδηγός ταξί. Την ώρα που αποβιβαζότανε, του έδωσε ένα χαρτονόμισμα των πενήντα δραχμών για να κρατήσει την αμοιβή του κι εκείνος της επέστρεψε δύο κέρματα των είκοσι για ρέστα. Τα κοίταξε στα σκοτεινά, και ήσαν ίδια. Στην αφή, στο βάρος όμοια. Σήμερα όμως το πρωί ανακάλυψε ότι μόνο το ένα ήταν γνήσιο. Και εξαγριώθηκε. Θα πάει στην αστυνομία κλπ. κλπ. Ο παρακαθήμενος ακούει απαθής τη δραματική αφήγηση της κυρίας, φαίνεται απορροφημένος από τις δικές του έγνιες και δεν δίνει μεγάλη σημασία στο γεγονός. — Η ζημιά είναι μικρή, της λέει. Πάλι καλά που το άλλο εικοσάδραχμο είναι γνήσιο. Θα μπορούσε να ήταν κι αυτό ψεύτικο. Ο σοφέρ έδειξε ασφαλώς κάποιαν ευγένεια...

Η γυναίκα εξάπτεται περισσότερο.

— Είκοσι δραχμές ζημιά τη θεωρείτε ασήμαντη; Εμείς είμαστε επαρχιώτες και ζούμε από ένα μικρό κατάστημα ψιλικών. Λιανική πούληση. Το κέρδος μας κάθε φορά είναι μια δυο δεκάρες. Δεν είμαστε βέβαια άνθρωποι της ανάγκης και ξοδεύουμε πολλά για το κέφι μας. Να χάσω όμως είκοσι δραχμές, και με αυτόν τον τρόπο, δεν το υποφέρω.

Το επιχείρημα συγκίνησε έναν τρίτο επιβάτη, και η συζήτηση γενικεύεται.

— Τι θα πει: το ποσό είναι μικρό; Είκοσι δραχμές είναι είκοσι δραχμές. Δεν τα βρίσκει κανείς τα χρήματα στο δρόμο. Να πάτε στην Αστυνομία, να πιάσει τον κακοποιό.

Εδώ παρεμβαίνει ο εισπράκτωρ:

— Γιατί να πάρετε στο λαιμό σας τον άνθρωπο; Μπορεί να μη φταίει. Κάποιος άλλος επιβάτης θα του έδωσε το ψεύτικο εικοσάδραχμο και θα το πήρε χωρίς να το καταλάβει. Με την ίδια απροσεξία το έδωσε και σε σας. Αυτός δεν έχει Τράπεζα να «κόβει» νομίσματα...

Ένας τέταρτος μπαίνει στη συζήτηση:

— Εγώ σου λέω ότι ο σοφέρ αργότερα ανακάλυψε πως το νόμισμα που του έδωσαν ήταν πλαστό. Τι ήθελες όμως να κάμει; Να το κρατήσει ο ίδιος, και να χάσει το μισό μεροκάματο; Τόσα στόματα περιμέναν στο σπίτι...

Αυτή όμως η τολμηρή υπεράσπιση εξοργίζει έναν πιο απομακρυσμένο επιβάτη.

— Τι κουβέντες είναι αυτές; φώναξε. Η απάτη είναι απάτη και η κλεψιά κλεψιά. Πρέπει οι κακοποιοί να τιμωρούνται, γιατί αλλιώς πάει, θα διαλυθεί η κοινωνία.

Την ώρα εκείνη η περιέργεια ενός σιωπηλού έως τότε κυρίου έδωσε απροσδόκητη τροπή στο επεισόδιο.

— Μπορώ να ιδώ, ρώτησε, το κίβδηλο εικοσάδραχμο; Το έχετε μαζί σας;

Η γυναίκα το έβγαλε από το πορτοφόλι της και το έδειξε.

— Αγγλικό σελίνι είναι, παρατήρησε με εμβρίθεια ο εισπράκτωρ. Κάνει 4 δραχμές. Η ζημιά σας λοιπόν περιορίζεται σε 16. Δώστε τόπο στο κακό. Κρατήσετε το νόμισμα για σουβενίρ...

— Όχι. Δεν είναι αγγλικό, διόρθωσε ένας άλλος επιβάτης που, όταν άκουσε να γίνεται λόγος για ξένο νόμισμα, σηκώθηκε από τη θέση του, πλησίασε και μελέτησε το κέρμα. Είναι φράγκο μιας νοτιοαμερικάνικης πολιτείας. Εγώ, επειδή μαζεύω ξένα νομίσματα (λέγει στην κυρία), σας δίνω είκοσι δραχμές και το παίρνω, αν μου το δίνετε.

Η γυναίκα πήρε τις είκοσι «γνήσιες» δραχμές χαρούμενη και ο συλλέκτης έβαλε στην τσέπη του το νόμισμα.

— Είναι παλαιό και αρκετά σπάνιο, μου είπε καθώς διασταυρωθήκαμε στην έξοδο. Κάνει πολύ περισσότερα από είκοσι δραχμές...

Οι αναγνώστες δεν είναι συνηθισμένοι να διαβάζουν εδώ ανέκδοτα, και θα παραξενευτούν. Πρόθεσή μου όμως είναι όχι να τους ψυχαγωγήσω μ' ένα διήγημα, αλλά να τους κάνω να προσέξουν ένα φαινόμενο που έχει δώσει αφορμή σε πολλές και βαθυστόχαστες ψυχολογικές και κοινωνιολογικές παρατηρήσεις. Η σκηνή που ιστόρησα (εγγυώμαι ότι πρόκειται για πραγματικό περιστατικό) κάνει το πρόβλημά μας συγκεκριμένο και ξεκάθαρο: Το πώς κρίνομε και το κριτήριο που μεταχειριζόμαστε, όταν αποτιμούμε μια διάθεση ή μια πράξη των συνανθρώπων μας, εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο (ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία, την ανατροφή και εκπαίδευση, τις επαγγελματικές ανάγκες και βλέψεις μας κ.ο.κ.) έχουμε τοποθετηθεί απέναντι στη ζωή και στα αγαθά της. Οχτώ άνθρωποι που «συναντώνται» για λίγη ώρα εντελώς τυχαία, κρίνουν ένα και το ίδιο γεγονός με οχτώ διαφορετικά πρίσματα. Ο «παθών» υποφέρει από τη ζημιά, αλλά και από την προσβολή που έπαθε. Οι άλλοι βλέπουν το πάθημα από τη δική του ο καθένας «θέση». Ένας αδιαφορεί, άλλος υπερθεματίζει, ο τρίτος και ο τέταρτος δικαιολογούν τον υποτιθέμενο ένοχο, ενώ οι τρεις τελευταίοι παίρνουν άλλους δρόμους: το νόμο διαλαλεί ο πρώτος, την περιέργειά του ζητεί να ικανοποιήσει ο δεύτερος, και ο τελευταίος (πρακτικότερος απ' όλους) το συμφέρον του. Ανάλογα περιστατικά θα έχει να αφηγηθεί ο καθένας πολλά, από το άμεσο και έμμεσο περιβάλλον του. Στις ηθικές κρίσεις δεν συμφωνούν όλοι. Ακόμη και εκείνοι που ζουν μέσα στο ίδιο ιστορικό κλίμα και είναι ενυφασμένοι στην ίδια κοινωνία. Άλλος είναι αυστηρότερος και άλλος επιεικέστερος στις καταδίκες του· άλλος (ειλικρινά ή υποκριτικά) αναφέρεται σε γενικούς κανόνες και άλλος προσαρμόζει την ετυμηγορία του στα συγκεκριμένα γεγονότα, κρίνει «κατά περίπτωση»· άλλος «βάζει» περισσότερο και άλλος λιγότερο τον εαυτό του (τις ανάγκες και τα συμφέροντά του) στο θέμα που εξετάζει κ.ο.κ. Αυτά για τον τρόπο της κρίσης. Ως προς τα μέτρα, η κλίμακα των ποικιλιών είναι εξίσου μεγάλη και πλούσια σε αποχρώσεις. Τι θα συμπεράνομε από το ασύμπτωτο τούτο; — Το ζήτημα έχει πολύ μεγάλη έκταση και φυσικά δεν είναι εδώ ο κατάλληλος τόπος ούτε για μια συνοπτική έκθεση των λύσεων που έχουν κατά καιρούς προταθεί.

Ας περιοριστούμε λοιπόν σε μερικές πολύ γενικές και αδρές γραμμές.

Και τούτο το πρόβλημα (όπως πολλά άλλα) με δύο μεθόδους μπορεί κανείς να το πλησιάσει και να επιχειρήσει να το λύσει. Η πρώτη είναι εύκολη: είτε να διακηρύξουμε απλοϊκά ότι ένα μόνο ηθικό μέτρο υπάρχει (το δικό μας) και κάθε εκτροπή απ' αυτό σημαίνει πλάνη ή διαστροφή, είτε από απογοήτευση να πέσομε στο άλλο άκρο, να παραδεχτούμε δηλαδή ότι στις αξιολογήσεις μας το «ορθό» είναι απλή φαντασίωση ή προσδοκία και όλες οι κρίσεις εξίσου αυθαίρετες. Η δεύτερη μέθοδος είναι δύσκολη, ακριβώς επειδή απαιτεί περισσότερη περίσκεψη και μετριοπάθεια. Την ακολουθούν όσοι βλέπουν στον άνθρωπο όχι μόνο την περατότητα αλλά και την απεραντοσύνη. Με τη μία του ιδιότητα εγκλωβίζεται μέσα στη σχετικότητα· με την άλλη έχει τη λαχτάρα και τη γεύση του απόλυτου.

Δέσμιο καθώς είναι στο χώρο και στο χρόνο, το ιστορικό και κοινωνικό τούτο ζώο είναι φυσικό να έχει παραδοθεί στη σχετικότητα (των αντιλήψεων, των πεποιθήσεων, των προθέσεων). Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι απέναντί του έχει κλείσει για πάντα η θύρα του απόλυτου. Στην

περίπτωση του ανθρώπου, το σχετικό δεν είναι η αντίθεση, αλλά ένα μέρος του απολύτου, όπως και το εφήμερο είναι όχι άρνηση, αλλά διαβατική πραγμάτωση του αιωνίου.

Εάν με αυτή την προοπτική κοιτάξουμε το θέμα μας, εάν δηλαδή θεωρήσουμε το απόλυτο (νόημα, μέτρο, αξία) όχι υπέρβαση αλλά σύνοψη και συμπερίληψη, ολοκλήρωση των σχετικών αποτιμήσεων που επιχειρεί το πνεύμα μας –ομολογώ ότι δεν είναι καθόλου εύκολη αυτή η τοποθέτηση, γιατί ο κοινός άνθρωπος αισθάνεται και σκέπτεται «διαζευτικά», όχι «συζευτικά»– τότε θα δώσουμε στο πρόβλημα που εξετάζουμε μια λύση που μπορεί ίσως να φαίνεται παράδοξη, έχει όμως αναμφισβήτητα βάθος και μεγαλοσύνη. Θα ειπούμε λ.χ. περιορίζοντας τη συζήτηση στο συγκεκριμένο μας παράδειγμα (τη διένεξη του λεωφορείου) ότι όλες οι κρίσεις που διατυπώθηκαν περιέχουν αλήθεια, αλλά δεν αποτελούν όλη την αλήθεια. Καθεμιά τους παρουσιάζει την άποψη που δίνει ένα γεγονός από ορισμένη θέση. Είναι επομένως σχετική. Όχι όμως και αυθαίρετη, αφού εκφράζει μια στάθμιση των πραγμάτων δυνατή και εύλογη. Κατά την αντίληψη αυτή, προσεγγίσεις (άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο ευτυχείς) προς το απόλυτο είναι οι σχετικές αποτιμήσεις μας. Άλλη το πλησιάζει πιο πολύ και άλλη πιο λίγο· όλες όμως έχουν κάτι από το κύρος του, και γι' αυτό πείθουν. Στην περιοχή της αυθαιρεσίας (της πλάνης ή της απάτης) ξεπέφτουν, όταν η καθεμιά διεκδικεί για τον εαυτό της ολόκληρο το χώρο της εμπιστοσύνης μας. Το «μέρος» πρέπει να διατυπώνεται και να γίνεται δεκτό ως «μέρος»· τότε είναι αλήθεια. Όταν εμφανίζεται και χειρονομεί ως «όλον», γίνεται ψεύδος.

[10] Βλ. αφήγηση στα *Γένη και είδη λόγου*

[11] **Κείμενο 6:** 1. Παρουσιάζω (σε προφορικό και γραπτό λόγο) περίληψη μιας συζήτησης. Στο *Αξιολόγηση των μαθητών της Β' Λυκείου στη νεοελληνική γλώσσα (Έκφραση – Έκθεση)*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & ΚΕΕ, σελ. 150-153.

Δ.Δ.: Το ερώτημα είναι, στις τηλεοπτικές ειδήσεις βλέπουμε ενημέρωση ή σώου;

Μ.Π.: Κατά τη γνώμη μου, η ενημέρωση μπορεί να είναι *και* θέαμα. Για να κάνουμε τηλεοπτική ενημέρωση, φυσικά χρησιμοποιούμε την εικόνα. Το θέμα είναι ποια εικόνα. Την εικόνα της πραγματικότητας –αυτής τέλος πάντων που μπορούμε να έχουμε, δεδομένου ότι και η πραγματικότητα κάθε φορά εξαρτάται από την ευαισθησία του δημοσιογράφου– ή εικόνα κατασκευασμένη; Ή ένα τίποτε που το κάνουμε μεγάλο θέμα;

Σ.Τ.: Το ζήτημα είναι ποιο και πόσο τμήμα της πραγματικότητας μαθαίνουμε. Μπορεί να περυσιάσει κανείς στην τηλεόραση αληθινές ειδήσεις από τον πόλεμο, όταν το CNN δίνει αυτές που έχει προαποφασίσει το Πεντάγωνο;

Π.Τ.: Το ερώτημα «ενημέρωση ή σώου» είναι εκατό χρόνια παλιό. Από τη στιγμή που οι εφημερίδες αρχίζουν να πουλάνε στα περίπτερα και συνεπώς οι πωλήσεις τους εξαρτώνται από την είδηση που προβάλλουν ως πρώτο θέμα, από τότε έχει τεθεί το ερώτημα: «Μπορώ να φτιάξω ψεύτικες ειδήσεις, για να πουλήσω εφημερίδες; » Αυτό είναι το ερώτημα που έχει τεθεί στις ΗΠΑ από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα. Ο πρώτος ψεύτικος πόλεμος ήταν ο αμερικανοϊσπανικός πόλεμος που έγινε στην Κούβα και που ο πρόεδρος Ρούσβελτ τον κέρδισε στήνοντας φωτογραφίες από ανύπαρκτες μάχες στις οποίες εμφανιζόταν νικητής, ενώ ο ίδιος βρισκόταν μερικές εκατοντάδες χιλιόμετρα μακριά από το μέτωπο. Στεκόταν και τον φωτογράφιζαν σε δήθεν πόζα μάχης. Βέβαια, αυτό που ήταν τότε παρεκτροπή της λειτουργίας της βιομηχανίας της ενημέρωσης, τώρα γίνεται πια βασικός τρόπος ζωής. Εάν το ερώτημα τότε ήταν πώς θ' αμυνθούμε απέναντι στην τάση της βιομηχανίας να πει ψέματα, το ερώτημα τώρα είναι πώς μπορούμε να βρούμε ένα ίχνος αλήθειας μέσα σε μια βιομηχανία που έχει μάθει να λειτουργεί με εικονικές ειδήσεις και υπερβολές. Το πρόβλημά μας είναι πώς θα προστατευτούμε από μια βιομηχανία που έχει απεριόριστες ικανότητες να πει πειστικά ένα ψέμα.

Θ.Ρ.: Εγώ θα θυμίσω ότι ένας αμερικανός διευθυντής εφημερίδας, τότε με τον πόλεμο στην Κούβα, είχε στείλει πρώτος έναν δημοσιογράφο, ο οποίος του έστειλε ένα τηλεγράφημα μιας

γραμμής: «Ο καιρός είναι καλός. Μόνο πόλεμο δεν βρίσκω». Και εκείνος του απάντησε: «Φτειάξε εσύ το ρεπορτάζ και θα φτειάξω εγώ τον πόλεμο».

A.Π.: Είναι πιο εύκολο αν παιχτεί αυτό το παιχνίδι στο αμερικανικό κοινό. Δεν ξέρουν καν πού πέφτει η Αλβανία.

Σ.Κ.: Να σας πω για την Αλβανία. Πέρυσι το 90% από τις σφαίρες που έπεσαν, έπεσαν για τα δελτία ειδήσεων των οκτώμισι. Τώρα σ' αυτό το παιχνίδι υπήρξαν ορισμένοι δημοσιογράφοι που δεν έπαιξαν, κράτησαν την αξιοπρέπειά τους. Για παράδειγμα, ο **T.T.** δεν έδειχνε ριπές.

Θ.Ρ.: Το κατήγγειλε μάλιστα.

Σ.Κ.: Είχε πιέσεις, διότι του έλεγαν: σ' άλλα δελτία πέφτουν πυροβολισμοί, εσένα πού είναι οι δικές σου σφαίρες; Και έλεγε «δεν έχω». Θέλω να πω είναι και θέμα προσωπικό, δικό μας. Γιατί αν ήθελε μπορούσε να έβαζε και σφαίρες. Με την εξέλιξη της νέας τεχνολογίας, έχει υπάρξει ένας καταγισμός ψεύτικων εικόνων. Δεν υπάρχει αυτή τη στιγμή ακίνητη εικόνα που να μην είναι επεξεργασμένη. Άρα βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα νέο πρόβλημα, όπου οι εικόνες που βλέπουμε είναι τελείως πλαστές.

Σ.Τ.: Ποτέ στην ιστορία δεν μπορούσε να γίνει αυτό τόσο πειστικά, όσο σήμερα. Η εφημερίδα και η φωτογραφία δεν μπορούσαν να το κάνουν αυτό πριν 30 χρόνια. Σήμερα το Μέσο καθοδηγεί τον δημοσιογράφο –δηλαδή η τηλεόραση. Ξαφνικά ο δημοσιογράφος μετατρέπεται σε σκηνοθέτη, σε παραγωγό, σε εικονολήπτη και δίνει το δίλεπτο ρεπορτάζ, ανάλογα με τη δική του κουλτούρα και μόρφωση, ή σαν μια ελληνική ταινία, για να χαρεί ή να κλάψει ο θεατής. Οι συζητήσεις που γίνονται τον τελευταίο καιρό είναι πώς θα κάνουμε τα ρεπορτάζ με βάση την εικόνα. Το ερώτημα που θέτω εγώ είναι αν το ρεπορτάζ με την εικόνα θα είναι καλύτερο για την ενημέρωση ή χειρότερο; Κι έπειτα, τι ωθεί τον συνάδελφο να κατασκευάσει ένα ψέμα αντί να ετοιμάσει ένα ρεπορτάζ;

A.Π.: Η ανάγκη να μείνει στο κανάλι και να διατηρήσει τη δουλειά του, κατά κύριο λόγο. Τι να κάνουμε;

Σ.Τ.: Αυτή είναι η ανάγκη, λοιπόν.

Π.Τ.: Να προχωρήσουμε ένα βήμα; Η ανάγκη που κάνει τον φιλόδοξο ρεπόρτερ να στήνει πίσω του Αλβανούς να πυροβολούν είναι η ίδια που κάνει το κανάλι να παίζει το βίντεο στον Πόλεμο στον Κόλπο, ακόμη κι αν υποψιάζεται ότι είναι πλαστό. Διότι έχω ένα δελτίο ειδήσεων, που πρέπει να γεμίσω με πράγματα που πουλάνε. Η ανάγκη να πουλήσουμε ένα προϊόν είναι που μας κάνει όλους ευάλωτους. Τον ρεπόρτερ, τον αρχισυντάκτη, το σύστημα ολόκληρο.

Θ.Ρ.: Παίζουμε ένα παιχνίδι. Πρέπει να το καταλάβουμε.

Σ.Κ.: Εντάξει, ασφαλώς όλοι παίζουμε σ' ένα σύστημα, όμως δεν μπορούμε να τους βάλουμε όλους στο ίδιο τσουβάλι. Όπως και στους πολέμους, για τους οποίους συζητάμε, υπήρξαν και ρεπόρτερ που σκοτωθήκανε. Υπάρχουν λύσεις που πρέπει να τις προωθήσουμε κι εμείς. Για παράδειγμα, οι πιο σοβαροί Γερμανοί φωτογράφοι έκαναν μια ένωση και απαγορεύουν την αλλοίωση των φωτογραφιών τους και διώκουν αυτούς που τις αλλοιώνουν. Οι δε φωτογραφίες κυκλοφορούν με ένδειξη γνησιότητας. Ακόμη, αυτή η δίκη που έγινε τώρα για τα πλαστά ρεπορτάζ στη Γερμανία ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρουσα. Το ξέρετε ότι δεν μπορούσε ο δικαστής να τιμωρήσει το κανάλι που παρουσίασε κατασκευασμένες εικόνες στους τηλεθεατές; Δεν υπάρχει νόμος. Μπορούσε να τιμωρηθεί μόνο αυτός που πουλούσε στο κανάλι πλαστά.

Σ.Τ.: Γιατί όμως δεν μαθαίνονται αυτά, γιατί αυτή η σιωπή γύρω από το επάγγελμά μας; Μπορεί να γίνει μια κριτική, ένας διάλογος επιτέλους;

Θ.Ρ.: Βεβαίως να γίνει. Αλλά δεν μπορούμε να βρούμε λύσεις για όλους. Γι' αυτό επιμένω στην ατομική ευθύνη των δημοσιογράφων. Γιατί η σωστή δημοσιογραφία γίνεται από

ανθρώπους που προχωράνε μόνοι τους, που θεωρούν ότι κάνουν αυτό που λέει η συνείδησή τους, η κουλτούρα τους, η παιδεία τους, η ανατροφή τους.

Σ.Τ.: Πιστεύετε δηλαδή ότι ο δρόμος είναι: ο καθένας μόνος του;

Π.Τ.: Όχι ακριβώς. Αν καθένας από εμάς σώζει την ψυχή του, κάτι θα γίνει και στο σύνολο.

Σ.Τ.: Ας ελπίσουμε λοιπόν.